

Kaakkois-Suomen
ammattikorkeakoulu

UNIVERSITY OF
EASTERN FINLAND

Opetus- ja
kulttuuri-
ministeriö

Vammaiset nuoret ja liikunta

Susan Eriksson • Päivi Armila • Anni Rannikko
(toim.)

VAMMAISET NUORET JA LIIKUNTA

**Toimittaneet Susan Eriksson, Päivi Armila
ja Anni Rannikko**

**LIKES-tutkimuskeskus
2018**

Vammaiset nuoret ja liikunta

Susan Eriksson, Päivi Armila ja Anni Rannikko (toim.)

Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 346

ISBN 978-951-790-458-2 | ISSN 2342-4788 (pdf)

ISBN 978-951-790-459-9 | ISSN 0357-2498 (nid.)

Liikunnan ja kansanterveyden edistämissäätiö LIKES

Jyväskylä 2018

Kannen kuva: Skeittaukseen ei tarvita jalkoja vaan kavereita – vammaisten nuorten asema liikunnallisissa nuorisokulttuureissa -hanke

Toimittajien esipuhe

Vammaisten nuorten liikuntaharrastuksia koskeva tutkimushankkeemme on kantanut virallista nimeä ”Skeittaukseen ei tarvita jalkoja vaan kavereita – vammaisten nuorten asema liikunnallisissa nuorisokulttuureissa”. Hankkeen akronyymiksi muodostui VALKKU, joka vakiintui pian arjessa käytettäväksi termiksi, kun hankkeen asioita käsiteltiin. Hanke rahoitettiin opetus- ja kulttuuriministeriön liikuntatutkimukseen suuntaamista määrärahoista vuosina 2015–2018. Sen tutkijat ovat työskennelleet Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulussa toimivassa Nuorisoalan tutkimus- ja kehittämissyksikkö Juveniassa (Susan Eriksson ja Veli Liikanen) sekä Itä-Suomen yliopiston yhteiskuntatieteiden laitoksella (Päivi Armila, Anni Rannikko ja Pasi Torvinen). Hankkeen ohjausryhmässä ovat toimineet Paralympiakomitean pääsihteeri Tiina Kivisaari vuonna 2015 ja pääsihteeri Tero Kuorikoski vuosina 2016–2018, yksikönjohtaja Kaarlo Laine LIKES-tutkimuskeskuksesta, tutkimuspäällikkö Aija Saari Suomen vammaisurheilu ja -liikunta VAU ry:stä, tutkija Päivi Berg Nuorisotutkimusverkostosta, tutkimuspäällikkö Antti Teittinen Kehitysvammaliitosta ja johtaja Jussi Ronkainen Nuorisoalan tutkimus- ja kehittämissyksikkö Juveniasta.

Tämä kirja kokoaa yhteen tutkimushankkeen antia viiden yhteiskuntatieteilijän voimin. Hankkeen kenttätöyssä on matkattu erilaisiin liikunnallisiin ympäristöihin ja yhteisöihin. Ne ovat tarjonneet tutkijoille olennaista materiaalia tulkita vammaisten nuorten elämää mielekkään vapaa-ajan näkökulmasta. Aihepiiristä ei ole tähän mennessä ollut paljonkaan tutkimustietoa suomalaisessa nuoriso-, vammais- tai liikuntatutkimuksessa. Vammaisten lasten ja nuorten vapaa-aika on ollut tutkimuksen piirissä aliarvostettua myös kansainvälisesti. Meillä onkin ollut mahdollisuus tehdä kentällä tärkeä avaus tutkimalla nuorten vammaisten henkilöiden elämäntodellisuuksia ja niitä tukevia, mutta myös hankaloittavia yhteiskuntarakenteita.

Saamastamme asiantuntija-avusta kiitämme erityisesti tutkimuspäällikkö Aija Saarta ja Special Olympics -harjoitusleireistä vastannutta lajipäällikkö Jukka Lahtea sekä liikunnan vastuualueen johtaja Tiina Kivisaarta opetus- ja kulttuuriministeriön nuoriso- ja liikuntapolitiikan osastosta. Aineistojen kokoamiseen ja analysointiin ovat tämän kirjan kirjoittajien lisäksi osallistuneet YTM Santeri Sihvonen Itä-Suomen yliopistosta ja opiskelija Riku Happonen Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulusta.

Ennen kaikkea kiitämme nuoria sekä heidän perheenjäseniään ja valmentajiaan, joiden liikunnallisia aktiviteetteja olemme saaneet havainnoida eri puolilla Suomea ja joiden puhetta ja keskusteluja olemme saaneet nauhoittaa ja tutkia. Saimme viettää heidän kanssaan monta hauskaa, opettavaista ja inspiroivaa hetkeä.

Helsingissä ja Enossa elokuussa 2018

Kirjan toimittajat

Sisältö

Toimittajien esipuhe

Kentillä ja niiden reunoilla | *Susan Eriksson ja Päivi Armila* 1

I SISÄÄN VAI ULOS?11

Vammaiset nuoret VALKKU-kyselyssä: Yhteenveto kyselyaineistosta |
Veli Liikanen12

”Jos saisin vapaasti valita, ensimmäisenä aloittaisin tanssin” Liikuntaan liittyvät
tavoitteet, toiveet ja esteet | *Susan Eriksson*.....26

II TUKEVIA TOIMIJOITA JA RAKENTEITA37

Merkittävät muut vammaisten nuorten liikunta- ja urheiluharrastuksissa |
Päivi Armila ja Pasi Torvinen38

”Kuule vetää se pelipaita päälle, se on se juttu” Apuvälineiden ja liikunta-
paikkojen merkitys vammaisten nuorten liikuntaharrastuksissa | *Päivi Armila
ja Pasi Torvinen*.....56

Vertaissuhteet vammaisten nuorten liikunnassa | *Veli Liikanen ja Anni Rannikko* .65

III PAIKOILLANNE, VALMIINA

Ei tekosytä! Sosiaalinen media vammaisaktivismin tilana ja tapana |
Anni Rannikko.....76

”Se on mulle tosi fiilisjuttu” Liikuntaharrastuksen kulttuuriset ulottuvuudet |
Susan Eriksson85

Lopuksi: Vammaisten nuorten asema sosiaalisten jakojen ja valtasuhteiden
kenttänä | *Susan Eriksson*98

Lähdekirjallisuus..... 104

Liitteet

Liite 1 Kysely liikuntaharrastuksista nuorille
Liitteet 2–4 Teemahaastattelurungot

Kentillä ja niiden reunoilla

Susan Eriksson ja Päivi Armila

Johdanto

Suomalaisessa nuorisotutkimuksessa vammaisten nuorten elämää on tutkittu vielä melko vähän. Tutkimustietoa puuttuu monelta arkielämän alueelta, kuten koulusta, työstä ja harrastuksista, asumisesta ja asemasta perheessä sekä yleisesti nuoruudesta elämänvaiheena. Suomessa vammaistutkimuksen piirissä on perehdytty vammaisten henkilöiden asemaan pääasiassa yhteiskunnallisilla sektoreilla, kuten palvelujärjestelmässä ja työllistymisessä sekä tutkittu heille suunnattuja erityisen tuen muotoja. Nuorten mahdollisuuksia tai tapoja elää itsenäistä ja mielekästä elämää on tarkasteltu vielä suhteellisen vähän.

Vammaisia henkilöitä koskevan tutkimuksen viitekehys on usein institutionaalinen ja asiantuntijakäytännöistä lähtevä. Esimerkiksi vammaisten henkilöiden elämänkulkua, aktiviteetteja ja toimintaa tutkitaan kuntouttavasta näkökulmasta, jolloin heille rakentuu autettavan ja marginaalisen ryhmän positioita tai identiteettejä. Kansainvälisessä mittakaavassa rehabilitaation viitekehys on vallitseva vammaisia henkilöitä koskevan tutkimuksen näkökulma, jolloin he ovat ikään kuin jatkuvan tarkkailun alla ja kliinisen katseen kohteina – eivät omaehtoista elämää eläviä yhdenvertaisia kansalaisia. (Esim. Simpson 2014; Reeve 2012.)

Suomessa on viimeisten vuosikymmenten aikana tutkittu vammaisten henkilöiden elämää ja yhteiskunnallista asemaa kansalaisuuden viitekehyksessä, jolloin itsenäinen elämä, itsemäärääminen ja mahdollisuus sanoittaa omaa elämää on otettu tutkimuksen lähtökohdiksi (esim. Kauppila 2013; Eriksson 2008). Kansalaisuutta on yleensä määritelty virallisten kansalaisoikeuksien, sosiaalisten oikeuksien ja velvollisuuksien kautta. Kansalaisoikeuksien katsotaan liittyvän kiinteästi yhteisön jäsenyyteen. Yksilön kansalaisoikeudet määrittävät hänen asemaansa yhteisön jäsenenä ja yhteisön jäsenyys puolestaan määrittää, millaisia oikeuksia yksilöllä on mahdollista olla. (Esim. Turner 2001.) Kriittisessä vammaistutkimuksessa nähdään kuitenkin, että kulttuuriset representaatiot ja mielikuvat ovat keskeisiä kansalaisuuden määrittymisessä. Mielikuvatasolla ylläpidettävä idealisoitu kansalaisuus sulkee vammaisia ihmisiä ulos sen hegemoniasta. Idealisoidun kansalaisuuden juurten nähdään olevan antiikin Kreikassa luoduissa käsityksissä: kytköksissä mieheyteen, oppineisuuteen, ruumiilliseen atleetisuuteen ja näiden määritteiden kautta luotuihin kansalaisuuden ihanteisiin. (Marks 2001.)

Vammaistutkimuksessa puhutaan myös erityisestä ruumiillisesta kyvykkyydestä (able-bodiedness), joka luo mittapuut täysivaltaista kansalaisuutta koskevalle

ymmärrykselle (esim. Sandahl & Auslander 2005). Ihanteellinen ruumiillisuus ja sen perustalle rakennettu toimintaympäristö määrittävät historiallisesti kansalaisuuden representaatioita, ja näille perusteille pohjautuvilla mielikuvilla on eniten merkitystä vammaisten ihmisten kohdalla siinä, että heitä marginalisoidaan tai suljetaan ulos kansalaisuutta koskevasta ymmärryksestä. (Marks 2001.) Näin he eivät lopulta omaa samoja oikeuksia kuin muut, mikä vaikuttaa keskeisesti heidän sosiaaliseen asemaansa ja mahdollisuuksiinsa yhteiskunnassa. Koska heille ei kulttuurisella ja arjen käytäntöjen tasolla myönnetä täysivaltaisen kansalaisen statusta, itsensä määrääminen tai itsenäinen elämä ei lähtökohtaisesti hallitse heitä koskevia käsityksiä; pikemminkin heidän nähdään elävän marginaalisissa tiloissa muiden avun varassa. Kriittisen viitekehyksen saralla vammaisia henkilöitä koskevia vallitsevia tai hegemonisia määrittelytapoja tai diskursseja on tutkittu muun muassa asiantuntijakäytännöissä. (Esim. Vehkakoski 2006; Honkasilta 2016; Vehkakoski & Honkasilta 2017.) Kriittinen skruppeli ulottuu yhä useammin tarkastelemaan myös rehabilitaatiotutkimusta, jonka varaan monissa vammaisia ihmisiä koskevissa tutkimuksissa edelleen nojataan.

Tämän kirjan artikkeleissa jatketaan kriittisessä vammaistutkimuksessa käynnistettyä keskustelua. Pyrkimyksenä on tarkastella vammaisia nuoria omaehtoisina toimijoina ja rinnan muiden nuorten kanssa. Liikuntaharrastus on usein nuoria yhdistävä tekijä, jossa vertaisuuden ja yhteisöllisyyden merkitys on voimakas. Nuorten liikuntaharrastusten tutkimus on Suomessa linkittynyt usein vapaa-aikatutkimukseen, mutta sitä on tutkittu myös muun muassa nuorisokulttuuriteoreettisesti ja yhdenvertaisuusteemassa, esimerkiksi sukupuolen ja luokka-aseman kannalta (esim. Myllyniemi & Berg 2013; Harinen, Liikanen & Rannikko 2013; Berg 2016). Nuorten liikuntatutkimus Suomessa on kiinnittynyt myös liikunta- ja järjestöpoliittisiin konteksteihin (esim. Salasuo & Koski 2010). Vammaisten nuorten asemaa liikunnan kulttuurisilla ja poliittisilla kentillä ei kuitenkaan ole paljoakaan tutkittu. Vammaisten henkilöiden aktiviteetteja ja harrastuksia on tarkasteltu esimerkiksi heille järjestettynä erityisenä toimintana ja osana arkielämää (esim. Eriksson 2008), mutta nuorten kiinnostukseen tiettyjä aktiviteetteja kohtaan tutkimus ei ole tätä ennen linkittynyt.

Tässä kirjassa analysoidaan vammaisen nuoren mahdollisuuksia harrastaa liikuntaa Suomessa ja kysytään, millainen asema heille mahdollistuu nuorten liikuntaharrastuksissa ja osana liikunnallisia nuorten yhteisöjä. Artikkeleissa tarkastellaan myös vammaisten nuorten liikunnalle ja liikuntaharrastuksille antamia merkityksiä ja mielihyvän lähteitä. Kirja perustuu VALKKU-hankkeessa tehtyihin tutkimuksiin, joissa vammaisten nuorten asemaa on tarkasteltu toimimisen mahdollisuuksina nuorten hallitsemilla toiminnan kentillä. Hankkeessa kysyttiin, minkälaisia mahdollisuuksia vammaisilla nuorilla on sekä integroitua että erottua liikunnan alueella, joka perustuu vahvasti terveyden, kykyisyyden, hyväkuntoisuuden ja keuhollisen esteettisyyden ihanteisiin. Yksi hankkeen keskeinen lähtökohta on ollut, että harrastusten ja muiden toiminnallisten aktiviteettien, samoin kuin vertaisten

merkitys identiteettien ja ryhmä- tai alakulttuurien rakentajana on nuorten kohdalla olennaista (esim. Salasuo 2000).

Vammaiskulttuurin ja vammaisten henkilöiden ryhmien käsitteellistys alakulttuureiksi on mahdollista laajemmassa kulttuurintutkimuksen viitekehyksessä, koska sitä luonnehtivat omat tavoitteet ja erityispiirteet (esim. Bennett 1999). Kuten kulttuurintutkimuksessa ymmärretään, myöskään alakulttuurien rajat eivät ole selväpiirteisiä, vaan niissä on elementtejä monenlaisista kulttuurisista käytännöistä ja ryhmittymistä. Vammaiskulttuurien asema on alakulttuurinen juuri siinä merkityksessä, että niiden piirissä pyritään tietoisesti erottautumaan valtakulttuurista tuomalla esiin vammaisten ihmisten kansalaisuuden marginaalisuutta. Tämä tapahtuu korostamalla sosiaalisten erojen merkitystä marginalisoitumisen prosesseissa ja siten tietoisella erottautumisella valtakulttuurista. Suomessa vammaisia ihmisiä koskevaa kulttuurintutkimusta on tehty niin vähän, että tutkimusta tarvitaan vielä myös vammaisten nuorten urheilu- ja liikuntakulttuurien sijoittumisesta yhtäältä valta- ja emokulttuureihin ja toisaalta muiden liikuntakulttuurien kentille.

Koska vammaisten nuorten elämää ei ole paljoa tutkittu kulttuurintutkimuksen viitekehyksessä, heille mukautettu tila vammais- ja nuorisotutkimuksen kentällä on jäänyt kapeaksi. VALKKU-hankkeessa olemme kuitenkin pyrkineet avartamaan vammaisille nuorille luotua tilaa katsomalla heidän elämänsä ja toimintaansa tasaveroisista lähtökohdista muiden nuorten kanssa. Puhuttaessa esimerkiksi vammaisliikunnasta ja vammaisurheilusta vammaiset ihmiset tulevat asetetuiksi erityiseen kategoriaan, jossa tila on marginaalinen eikä asema liikunnan kentällä ole tasavertainen. Marginaalista asemaa pidetään siis yllä jo kielenkäytössä, ja vastaavilla kielten kautta tapahtuvilla merkitsemisillä ja jaotteluilla on huomattavaa sosiaalista valtaa. Niiden kautta pidetään yllä eriarvoistavia asenteita, jotka osaltaan muodostavat rakenteellisia esteitä vammaisten ihmisten aseman parantamiselle. Toimintakenttiä leimaavien käsitejärjestelmien täydellinen sivuuttaminen on kuitenkin osoittautunut hankalaksi tämänkin kirjan analyyseissa: on lopulta jokseenkin mahdotonta irrottaa kielestä ja niistä erontekemisen tavoista, joilla asioista on opittu puhumaan.

Ruumiin merkitykset liikuntakulttuurissa

Nuorten liikunnalle antamia merkityksiä sekä liikunnan nuorisokulttuurisia merkityksiä on tutkittu Suomessa viime vuosina melko paljon (esim. Liikanen ym. 2013; Ojala 2015; Rannikko 2018). Paitsi fyysisen kunnon ja terveyden ylläpitämiseen, liikunnan harrastamisen merkitykset liitetään ystävyysuhteisiin ja yhteisöllisyyteen sekä yhä useammin myös elämäntapaan ja identiteetin rakentamiseen. Nuorten toiminnallisten kulttuurien muodostumisen taustalla vaikuttavat paikalliset arvot ja asenteet, jotka muokkautuvat kansallisissa ja kansainvälisissä virtauksissa sekä niiden sidoksissa. (Vrt. Itkonen 1996.) Nykynuorten liikuntakulttuurit ja niiden muo-

dostuminen liittyvät ainakin kuluttamisen parametrien, vapaa-ajan ja elämäntapojen, globalisaation sekä median luomiin sosiaalisiin tiloihin, joissa myös institutionaalilla ohjailulla, kuten kunta- tai kouluympäristöllä on merkitystä.

Huippu-urheilussa fyysiset ja tekniset taidot ovat olennaisia, mutta nuorten liikunnallisissa harrastuksissa niihin liittyvien merkitysten rooli voi vaihdella. Vammaisten nuorten asemaa erilaisissa yhteisöissä voi kuitenkin pitkälti sanella se, minkälaisiin suorituksiin he pystyvät tai minkälaisiin suorituksiin heidän oletetaan pystyvän. Kyvykkyyden vaatimukselle perustuvat asenteet ovat sitkeitä, ja niiden kautta määritellään vammaisille henkilöille edelleen marginalisoivia positioita. Tämän hankkeen piirissä kerättyyn media-aineistoon perustuvassa analyysissämme olemme osoittaneet, että ruumiillisuuteen ja ruumiin optimaaliseen toimintaan liittyvä ymmärrys hallitsee erityisesti vammaisten henkilöiden liikuntaan ja urheiluun liittyviä asenteita (Eriksson ym. 2016). Tarkasteltuamme sanomalehdissä rakennettua vammaisten urheilijoiden ruumiillisuuskuvaava havaitimme, että vaikka suorituskyky on urheilussa ja sitä koskevassa uutisoinnissa keskeisintä, vammaisten urheilijoiden kohdalla urheilullinen suorituskyky tulee ymmärretyksi erityisenä poikkeuksellisuutena. Tämä kuvastuu muun muassa tavassa, jolla urheilijaa koskevan huomion keskipisteeksi muodostetaan erityinen, joskus jopa inhimillisten mahdollisuuksien rajat ylittävä fyysinen ponnistelu vammaisuudesta huolimatta.

Käsitykset oikein, väärin tai vajavaisesti toimivasta ruumiista, ruumiin funktionaalisuudesta, dysfunktionaalisuudesta, kyvykkyydestä ja kyvyttömyydestä hallitsevat liikuntaa ja urheilua koskevaa ymmärrystä ja määrittelevät vammaisten yksilöiden statusasemia. Viime kädessä ruumis määrittyy mekaaniseksi koneistoksi, joka on korjailtavissa ja muunnettavissa sen suorituskyvyn optimoimiseksi. Kyvykkyyden vaatimukselle perustuvilla käsityksillä viitataan ableismin ideologiaan, jolla nähdään olevan tyrannisoivaa valtaa yksilöihin nähden, sillä siinä yksilö ei tule kohdatuksi tai ymmärretyksi omana itsenään ilman vaatimusta suorituskyvystä (esim. Thomas 2007). Myös liikuntakulttuureita koskevassa keskustelussa on kiinnitetty huomiota ruumiiseen vallan kohteena (mm. Itkonen 1996). Liikunnallinen harrastus vaatii ruumiin kontrollia sen eri muodoissa ja asteissa, kuten fyysisissä kestävyys- ja taitovaatimuksissa sekä niihin liittyvissä mittauksissa, valmennuksissa ja terveydenhuollossa. Ruumiiseen kohdistuvien kontrollitoimien toimeenpanijoina ovat erilaiset institutionaaliset tahot, esimerkiksi liikuntapalvelut ja -seurat.

Vaikka ruumis on liikuntakulttuurissa eri tavoin sidoksissa valtarakenteisiin ja -teknologioihin, ruumis tulee ymmärtää ennen muuta kokemuksellisenä, sillä se aistii, kokee kipua ja mielihyvää. Kokemusten myötä määrittyvät usein myös tekemisen ja toimijuuden puitteet ja sietokyvyt. Ruumiin kokemuksellisuutta luotavassa ranskalaisessa strukturalistisessa filosofiassa on pyritty kartesiolaisen dualismin ylittäviin tulkintoihin, joissa ruumis ja henki eivät määrittyisi toisistaan erillisinä vaan toisiaan eri tavoin edellyttävinä ulottuvuuksina. Tulkintojen mukaan ruumiin kokemuksellisuus on perusta tunteille, ajattelulle ja toiminnalle. Ruumiin kokemat asiat vaikuttavat olennaisesti myös ajattelun jäsentymiseen, vuorovaikutukseen muiden kanssa ja sosiaaliseen asemoitumiseen suhteessa muihin. (Merleau-

Ponty 1962; myös Cixous 2013.) Yksi keskeinen liikunnan mielekkyyden merkitys syntyy ruumiin kokemasta mielihyvästä ja mahdollisuudesta muokata ruumista, vaikka liikuntaharrastus muuten olisikin institutionaalistunutta, kulttuuristen mekanismien ja valtasuhteiden läpäisemää toimintaa.

Tutkimuksen kentät ja aineistot

Tutkimushankkeessa on toimittu metodologisen triangulaation periaatteen varassa: ilmiötä on tarkasteltu erilaisten käsitteiden, aineistojen, analyysitapojen ja tulkintojen valossa. Tiedonintressimme ovat olleet sekä praktisia, hermeneuttisia että emansipatorisia: merkityksenantojen ja toiminnan mielen ymmärtämisen lisäksi olemme halunneet tuottaa käytännöllistä tietoa konkreettisista olosuhteista ja abstrakteista (joskin konkreettisia seurauksia aikaan saavista) rakenteista, jotka raamittavat vammaisten nuorten liikunnan harrastamisen mahdollisuuksia. Nuoriso- ja liikuntapoliittista tutkijaperspektiiviämme on luonut näkemys nuorten yhdenvertaisesta oikeudesta päästä mukaan liikuntaharrastusten sosiaaliin maailmoihin, heidän näin halutessaan. Kriittisen vammaistutkimuksen teoreettiselta perustalta tiedämme, ettei tämä oikeus kuitenkaan aina toteudu.

Hankkeen tutkimusaineistot koostuvat verkkokyselyvastauksista, toimija-haastatteluista ja -keskusteluista, etnografisista havainnointiaineistoista, sosiaalisessa mediassa jaetuista materiaaleista (esim. lajien sivustot, keskustelupalstat) sekä Suomen vammaisurheilu ja -liikunta VAU ry:n seminaareissa omaksutusta vammaisliikunnan ja -urheilun institutionaalisen rakenteen ja toimintakenttien ymmärryksestä. Hankkeessa liikunnalla ja urheilulla on tarkoitettu ensisijaisesti fyysistä aktiivisuutta, jota "toteutetaan tiettyjen syiden tai vaikutusten takia ja yleensä harrastuksena" (Liikunnan käypä hoito – suositus 2013). Niin sanottu arki- tai hyötyliikunta on jätetty analyysiemme ulkopuolelle: kysymyksenasetteluissamme liikunta on ollut tietoista tekemistä: 'liikuntalajien' harrastamista ja siihen panostamista (Armila 2016; ks. myös Takalo 2017). Tutkimustemme liikunta-, nuoriso- ja vammaispoliittisissa perusteluissa liikunta on myös palvelu, jota yhteiskunnassamme pidetään niin tärkeänä, että kuntasektori on velvoitettu pitämään huolta sen pysyvistä tarjonnasta.

Etnografinen kenttätyö on merkinnyt erilaisten liikunnallisten tapahtumien (leirien, harjoitusten, kilpailujen, ottelujen) havainnointia, jonka ohessa on haastateltu nuoria liikunnanharrastajia sekä heidän vanhempiaan, ohjaajiaan, valmentajiaan ja avustajiaan, samoin kuin toimintaa tarjoavia tahoja. Olemme tarkastelleet erityisryhmien jalkapalloa, näkövammaisten maalipalloa, alppihihtoa, lumilautailua, hiihtoa, ratsastusta, yleisurheilua, keilailua ja judoa. Kenttätyössämme olemme päässeet myös kokeilemaan erilaisia sovelletun liikunnan lajeja tai osallistuneet ratsastustunneille taluttamalla hevosia. Tällaista moniaineeksista lähestymistapaa voi kutsua monipaikkaiseksi etnografiaksi: tutkimustavaksi, jossa aineistoja kootaan eri

paikoista ja eri tilanteissa (esim. Falzon & Hall 2009). Tutkijoiden osallisuus toiminnassa on ollut kontekstisidonnaista havainnointiympäristöistä ja tilanteissa ilmenneistä tarpeista tai mahdollisuuksista riippuen. Useissa paikoissa meihin haluttiin tutustua varauksettomasti ja keskusteluhetkiin tarjoutui paljon spontaaneja tilaisuuksia havainnoinnin yhteydessä (ks. myös esim. Mietola 2007). Tämä kenttien ja niillä liikkuneiden toimijoiden satunnainen moninaisuus on kuitenkin merkinnyt sitä, että etnografisen aineistomme esittäminen määrissä jää summittaiseksi. Vietimme erilaisissa tapahtumissa ja kohtaamisissa arviolta noin 500 tuntia, tapasimme 180 ihmistä, kävimme 80 keskustelua sekä avasimme ja luimme noin 50 verkkosivustoa ja niiden yksittäistä alasivua. Aineistoa kerättiin pääasiassa iltaisin ja viikonloppuisin harjoitteluaikoja ja lajiharrastajien kokoontumisten ajankohtia noudatellen.

Etnografinen aineistonkeruutyö hankkeessa oli sekä strukturoitua että spontaania: havainnointia ja haastatteluja varten laadittiin ennakoon teemarungot (liite 2), joiden varassa pyrittiin saamaan aineistoa erityisesti liikunnan erilaisista merkityksistä, liikunnanharrastajien omatoimisuuden asteesta ja mahdollisuuksista toiminnan sisältöön vaikuttamiseen, toimintaa sävyttävästä ilmapiiristä sekä toimijoiden keskinäisestä vuorovaikutuksesta ja suhteista. Vanhempien ja ohjaajien kanssa keskusteltaessa haettiin tietoa myös muun muassa siitä, miten vammaisuus näkyy tai otetaan huomioon liikuntaharrastusten suunnittelussa, ohjauksessa ja tukemisessa. Vanhempien kertoillessa lasten harrastuksista kävi ilmi, että he ovat monissa yhteyksissä tottuneita puhumaan lastensa puolesta.

Tunnelma nuorten harrastuspaikoilla oli myönteinen. Monet nuoret puhuivat harrastuksistaan mielellään, mutta joukossa oli myös sellaisia, jotka olivat arkoja kommunikoida tutkijoiden kanssa. Jotkut keskustelut käytiin vanhempien tulkittaessa tilannetta ja vuorovaikutusta. Vammaisten lasten ja nuorten tutkimisessa on yleensäkin syytä kiinnittää huomiota siihen, että vanhemmat ja läheiset ovat keskeisiä ja tärkeimpiä henkilöitä heidän elämässään ja että perhesuhteet vaikuttavat paljon heidän elämäntapoihinsa, arjen luonteeseen ja sitä kautta itsemääräämisen mahdollisuuksiinsa (esim. Eriksson 2008). Lasten puolesta tehdään usein päätöksiä, jotka koskevat muun muassa arkipäivän kulkua ja toimintaa. Hankkeessa havaittiinkin vanhempien vahva rooli nuorten harrastustoiminnassa, ja vanhemmat ovat voineet vaikuttaa paljon jo harrastuksen valintaan. Vanhempien haastatteluissa esille tullut slogan ”kannusta, kuskaa ja kustanna” kuvaa olennaisesti heidän rooliaan nuorten harrastuksissa.

Myös kehitysvammaisten nuorten Special Olympics -valmennusleireillä tunnelma oli vapautunut ja riehakas. Tulevia kilpailuja odotettiin innolla ja riemuittiin, kun me tutkijatkin ryhdyimme suunnittelemaan aineistonkeruumatkaa arvokisoihin. Valmennusharjoituksiin ja omiin suorituksiinsa niissä nuoret suhtautuivat vaihtelevalla tavalla: osa heistä piti kilpailuissa menestymistä tärkeänä tavoitteena mutta osalle riitti, että he saavat olla tapahtumissa mukana. Valmentajien rooli oli tärkeä, ja kaikissa kolmessa leirien talvilajissa (laskettelussa, lumilautailussa ja hiihdossa) oli mukana oma vapaaehtoistyötä tekevä valmentaja tai kaksi valmentajaa.

Hankkeen kyselyaineisto kerättiin Webropol-kyselynä verkossa (liite 1). Taivoitimme vammaisia nuoria liikunnanharrastajia vammaisjärjestöjen ja liikunta-seurojen kautta, joille kerroimme tutkimuksestamme ja joiden yhdyshenkilöitä pyysimme välittämään kyselyä. Kyselyyn vastasi 132 henkilöä, mikä on kohderyhmän luonnetta ajatellen hyvä saavutus. Vammaisten henkilöiden omia näkemyksiä asioista ja ilmiöistä on tutkittu vasta vähän, ja silloin tukeudutaan yleensä laadullisiin menetelmiin. Webropol- kyselyä voikin pitää erityisenä metodologisena avauksena vammaisten nuorten näkemyksiä koskevassa tutkimuksessa. Kaikkineen kyselytutkimusaineistoon valikoitui 128 eri tavalla vammaista nuorta (60 tyttöä/naista ja 68 poikaa/miestä), joiden ikä vaihteli välillä 12–29 vuotta. Heistä 90 (70 %) ilmoitti olevansa joko koulussa tai töissä, ja valtaosa (f=117) kertoi harrastavansa liikuntaa hyvin monipuolisesti joko yksin (f=43), kavereiden kanssa (f=69) ja/tai urheiluseurassa (f=58).

Verkkokyselyssä (liite 1) tarkastelimme muun muassa vammaisten nuorten tapoja, tottumuksia ja mahdollisuuksia harrastaa liikuntaa. Kysymykset koskivat liikunnan painoarvoa elämäkokonaisuudessa, sen mielekkyyttä ja siihen liittyviä tavoitteita, liikunnan sosiaalista kontekstia, liikunnan vaatimuksia, avustajien ja apuvälineiden tarvetta ja mahdollisuuksia harrastaa haluamaansa liikuntamuotoa. Kyselyaineisto mahdollistaa liikunnan harrastamisen kvantitatiivisen tarkastelun ja antaa lähtökohdan etnografisten aineistojen analyysille. Koska kyselyaineisto ei täytä testaamisen edellyttämää satunnaisuuden ja kattavuuden vaatimusta, olemme analysoineet sitä lähinnä deskriptiivisesti suoria jakaumia laskemalla. Etnografisia aineistoja analysoimme dialogisen tematisoinnin menetelmin suhteuttaen niitä analyttisesti nuoriso- ja kulttuurintutkimuksen keskusteluihin nuoruuden elämänvaiheesta, elämänkenttien merkityksistä ja kulttuurisista rajankäynneistä. Kirjan eri artikkeleissa painottuvat ne aineistot ja analyysit, joiden kautta kunkin yksittäisen artikkelin kysymyksiin on pystytty vastaamaan parhaiten. Kaikki havainnointi- ja haastatteluaineistositaateissa esiintyvät ihmisten ja paikkakuntien erisnimet, omiamme lukuun ottamatta, on muutettu.

Tutkimuksessa tarkasteltiin myös sosiaalista mediaa liikuntaan liittyvän vammaispoliittisen verkkoaktiivisuuden kanavana. Aineistonkeruussa keskityttiin kahteen Facebook-sivuun ja niiden oheismediaan: kahden tunnetun vammaisurheilijan perustamiin Ei tekosyitä ja Rajoitteet ovat vain omassa päässä -Facebook-sivuihin sekä niihin liittyviin videokanaviin, blogiin ja vlogiin, jotka on sittemmin lopetettu. Aineistonkeruu ajoittuu vuosiin 2015–2017. Rajoitteet ovat vain omassa päässä -sivulla on yli 55 000 seuraajaa ja Ei tekosyitä -sivulla hieman yli 1 500 seuraajaa. Jälkimmäinen sivu oli aiemmin nimeltään Team Finnish Power.

Lisäksi tutkimushankkeessa kerättiin sanomalehtiaineisto, joka kattaa Helsingin Sanomien vuosikerrat 2010–2015. Aineisto on koottu valikoimalla Helsingin Sanomien digitaalisesta kokotekstiarkistosta lehtijuttuja, joiden pääteema on vammaisurheilu tai -liikunta. Aineisto koostuu 38 kirjoituksesta, jotka vaihtelevat vammaisurheilu-uutisista, henkilökuvista ja lajeja taustoittavista jutuista kolumneihin,

pääkirjoituksiin ja mielipidekirjoituksiin. Pääosa aineistosta on vammaisurheilijoiden henkilökuvia ja taustoittavia juttuja ja uutisia. Tämä aineisto toimii kirjan artikkeleissa kontekstualisoivana aineistona, eikä sitä eksplisiittisesti hyödynnetä tämän kirjan tekstien pääaineistona. Sanomalehtiaineistosta julkaisimme kuitenkin tutkimusartikkelin *Liikunta & Tiede* -lehdessä vuonna 2016 (Eriksson ym. 2016).

Käsite-, kategorisointi- ja tulkintaongelmia

Vaikka hankkeen aineistonkeruutyö tapahtui käytännön tasolla sosiaalisesti helpon tuntuisilla kentillä – myönteisissä, avoimissa ja tutkijat tervetulleiksi toivottavissa tapahtumissa ja yhteisöissä – analyysiin siirryttäessä edessä oli monenlaisia määrittely- ja validiteettikysymyksiä. Myös tutkimuseettisten ratkaisujen kanssa on riittänyt pohdittavaa.

Tutkimushankkeemme päätehtävänä oli alun perin tuottaa tietoa liikuntaharrastuksista osana vammaisten nuorten omaehtoista, yhteistä vapaa-ajan toimintaa nuorisotutkimuksesta tutun “neljännen tilan” (esim. Harinen 2005) viitekehyksessä. Havainnoitavaksi hahmottuvan “neljännen tilan” löytäminen vammaisten nuorten elämismaailmasta osoittautui kuitenkin vaikeaksi: heidän vapaa-ajan harrastuksensa ovat usein aikuisvetoista, ohjattua toimintaa. Etnografinen aineistomme koostuukin pitkälti tällaisten ohjattujen tapahtumien havainnoinnista. Jatkossa on kuitenkin syytä paneutua miettimään, miksi paikallisissa, omaehtoisesti kasaantuvissa nuorisoporukoissa ja niiden muodostamissa sosiaalisissa miljöissä (käsitteestä nuorisotutkimuksessa esim. Perho 2010) tapaa hyvin harvoin vammaisia nuoria. Tämä kertoo siitä, että vammaisia suljetaan helposti ulos erilaisissa sosiaalisissa konteksteissa ja käytännöissä, ja se implikoi vammaisten nuorten suurta yksinäisyyden riskiä (esim. Teittinen 2015). Havainto kehottaa kiinnittämään huomiota ohjaavien aikuisten merkitykseen ja tietoisuuteen luotaessa mahdollisuuksia erilaisten nuorten yhteiselle toiminnallisuudelle (Armila, Rannikko & Torvinen 2017).

Löydettyämme tiemme aikuisten säätelemille tutkimuskentille havaitsimme nopeasti, että vammaisten nuorten liikuntaa tarkasteltaessa käsitteellinen ero liikuntaharrastuksen, (kilpa)urheilemisen, kuntoutuksen ja terapian välillä voi olla korkeintaan analyttinen. Tutkimustemme nuorten elämismaailmassa näiden liikunnan ulottuvuuksien rajat hämärtyvät: kilpaileminen ei sulje pois harrastamista, ja harrastaminen on useimmiten hyvinkin kuntouttavaa (ks. Armila & Torvinen 2017). Myös käsite ‘nuori’ on tällaisessa tutkimuksessa venyvä ja ikäraajat ylittävä: esimerkiksi Special Olympicseihin liittyvissä tapahtumissa 14-vuotias ja 38-vuotias alppihiihtäjä saattoivat harjoitella ja kilpailla samassa sarjassa (‘divisioonassa’). Erietyisesti kehitysvammaisten kohdalla junioriliikuntaa jäsentävät eksklusiiviset ikäkategorioiden menettävät merkityksensä harrastajia luokittelevina attribuutteina (vrt. myös Harinen & Rannikko 2014).

'Vammaisuus' tutkimuksemme nuorten ominaisuutena osoittautui pian liian karkeaksi määreeksi, jonka ongelmana on hyvin erilaisten ihmisten yhteen niputtaminen. Suhteessa liikuntaan toimintakyvyllä on olennaista yksilöllistä merkitystä. Tutkimusaineistojamme on koottu liikunta-, aisti- ja CP-vammaisilta nuorilta sekä nuorilta, joilla on hyvin erilaisia kehitysviiveitä. VALKKU-hankkeessa vammaisuus on kuitenkin käsitteellistetty ruumiillisena erityisyytenä (esim. Kivirauma 2015, 11), jolla on sellaisia motorisia tai kinesteettisiä seurauksia, jotka ovat ristiriidassa erilaisiin liikuntalajeihin konventionaalisesti liitettyjen fyysisten kykyvaatimusten tai lihaskunto-oletusten kanssa. Tutkimuksessaan nuorten urheilupolkujen rakentumisesta Outi Aarresola (2016) on kutsunut tällaisia odotettuja liikunnallisia kykyjä (ruumiillistunutta tietoa, taitoa ja valmiutta) urheilupääomaksi, jonka ratioliteetti nousee urheilun kentästä itsestään ja joka on sen vuoksi vaikeasti haastettavissa. (Armila & Torvinen 2017).

Laadullisten aineistojemme analyysit ovat pohjautuneet pitkälti fenomenologis-hermeneuttiseen "lupaan" tehdä ymmärtämiseen perustuvia tulkintoja toisen puheesta ja toiminnasta. Erityisesti kehitysvammaisten nuorten puhetta analysoitaessa tämän tietoteoreettisen periaatteen kanssa ollaan kuitenkin ongelmissa. Kokeuksia tutkittaessa kyky kertoa niistä toiselle on olennaista, ja osuvan tulkinnan tekeminen kerronnasta edellyttää kykyä asettua kertojan asemaan, katsoa maailmaa hänen perspektiivistään. Tutkijalla ei ole muuta pääsyä toisen kokemusmaailmaan kuin hänen kerrontaansa tulkiten. Kehitysvammaisuuteen liittyy kuitenkin usein eritasoisia vaikeuksia puheen tuottamisessa, kommunikaatiossa, itsensä ymmärrettäväksi tekemisessä sekä asioiden kuvaamisessa ja käsitteellistämisessä (esim. Buntinx & Schalock 2010). Usein tutkimuksissa heidän puolestaan puhuvatkin muut kuin he itse: vanhemmat, työntekijät tai viranomaiset. Metodologiset pohdinnat heidän oman haastattelupuheensa analyysistä puolestaan ovat rajoittuneet haastattelutilanteiden huolellisen suunnittelun ja läpiviemisen puntarointeihin. Kehitysvammaisia haastattelemaan aikovaa tutkijaa opastetaan selkokielen käyttöön, kysymysten yksinkertaiseen ja konkreettiseen muotoiluun, asioiden toistamiseen ja niin edelleen. Kokemusten tulkintaan näistä ei kuitenkaan löydy konkreettista apua. (Armila 2017.)

Tutkimushaastattelu tai -havainnointi tilanteena pohjautuu yleensä yhteisymmärrykseen siitä, mitä ollaan tekemässä ja mitä nyt tapahtuu. Toinen tärkeä kysymys onkin: jos kehitysvammaisen nuori tai nuori aikuinen suostuessaan haastatteluun ei ymmärrä suostuvansa nimenomaan tutkimushaastatteluun, onko sellaisen organisoiminen tutkimuseettisesti oikein? (Armila 2017.) Pyysimme allekirjoitetut tutkimusluvat myös täysi-ikäisten kehitysvammaisten vanhemmilta. Tämäkään ei kuitenkaan kaikkien kohdalla taannut sitä, että nuoret todella tiesivät osallistuvansa tutkimukseen: esimerkiksi eräs leirillä tapaamamme 24-vuotias alppihihtäjä piti meitä toimittajina jääden haastattelun jälkeen odottelemaan, milloin juttu hänestä (mieluusti kuvineen) ilmestyisi päivälehdessä, ja antoi osoitteensa, johon lehden voisi postittaa. Monta kertaa edessämme oli tällaisesta ymmärtämispäilystä kumpuava tutkimuseettinen dilemma: yhtäältä ymmärrykseen perustuva suostumus

osallistumiseen on tutkijaa eettisesti velvoittava periaate, mutta toisaalta epäeettistä olisi myös jättää kehitysvammaisten nuorten kokemusmaailman tutkimus tekemättä – tai nojautua jatkuvasti aineistoon, joka on koottu muilta kuin heiltä itseltään (ks. Armila 2017).

Kirjan artikkeleissa emme paneudu tarkemmin refleктоimaan tulkintojemme validiteettikysymystä, mutta havainnollistakoon episodi vaikeasti puhetta tuottavan 22-vuotiaan kehitysvammaisen Annan kanssa käymästämme keskustelusta sitä, kuinka tällaisten aineistojen tulkinnoissa joutuu joskus tukeutumaan “epäsuoran evidenssin” ja “vaikutelman” argumentaatiovoimaan (YLE Puhe 8.5.2017: ohjelma Tulkinnan filosofiaa). Keskustelussa selvitetään Annan ikää ja liikuntaharrastuksia. Annalla on mukanaan äiti ja käsissään muutamia pieniä leluautoja. Anna vastauttaa äitiä puhumaan puolestaan, vaikka on ilmeisen selvillä siitä, mistä keskustellaan. Epäloogisella rakenteella etenevään, poukkoilevaan vuoropuheluun onkin tulkittavissa “epäsuoraa evidenssiä” esimerkiksi siitä, että 22 vuoden iän ja lelujen itselle ostamisen epäsuhdasta on kotona keskusteltu.

- Anna:* Mikä tää? (kysyy taustalla näkyvästä urheilutapahtumaa esittävästä televisiokuvasta)
- Äiti:* Siinä kattoo että miten ampuminen sujuu.
- Päivi:* Mitkä kisat siellä on..?
- Äiti:* Jotkut ampumahiihtokisat.
- Päivi:* Ne on koko illan hiihtäny tuolla. Sullon niinkun ratsastus ja ..rinteet. Onko vielä muita lajeja?
- Äiti:* Onks sulla muita lajeja?
- Anna:* Äiti kertoo (huutaen).
- Päivi:* Äitkö kertoo?
- Äiti:* Viime kesänä Anna kävi tuossa melonnan peruskurssilla ja pärjäsi ..
- Anna:* Keilaaminen (huutaa).
- Äiti:* Mutta siinä sie oot käyny vaan sillai harrastamassa et ei mitään kisoja eikä melomisessakaan...
- Päivi:* Just, joo. Montako vuotta sie olet?
- Äiti:* Kuinka vanha olet? Sano.
- Anna:* Mitä nuo [muut leiriläiset] tekee?
- Päivi:* Muut taitaa ottaa ruokaa. Iltapala.
- Äiti:* Anna on jo kakskytäkaks.
- Anna:* Haluun ostaa leluja (huutaen).
- Äiti:* Niin, sie vaan ostat vaik sie oot noin vanha ihminen ni sie vaan...
- Päivi:* Sullon Martti-auto.. eiks oo tää, onks tää Martti-auto? Onks se Martti?
- Äiti:* Ei oo, ei..
- Anna:* On se (huutaa). Lentsikka. Tämä on lensikka-elokuvasta.
- Päivi:* Meilläki on tommonen lelu. Tommonen auto. Mie luulin et se on Martti mut ei se vissiin oo.
- Anna:* Ei ole. Se on lensikka (huutaen).
- Äiti:* Kyllä, se kävi selväks, ei tartte huutaa. Mut että Annalla siis se, siis se .. liittyy siihen rahotukseen ..
- Päivi:* Joo, harrastuksen rahotukseen.
- Äiti:* Apu.. joka tarkoittaa et vanhemmat saa tukea ja avustaa mut sit se raha. Että joku ..ratsastus on kallis, laskettelu on kallis.

I SISÄÄN VAI ULOS?

Kirjan tässä osassa kuvaamme ja analysoimme vammaisten nuorten liikunta- ja urheilutodellisuuksia sellaisina, kuin ne avautuvat tutkimusaineistojemme läpi tarkasteltuina. Yksilöön kiinnitettynä ominaisuutena vammaisuus on vahvasti eroa tekevä attribuutti, ja se määritellään usein eri tavalla pysyväksi ominaisuudeksi kuin vaikkapa sairaus. Vammaisuus on kuitenkin vain yksi nuoren ihmisen sosiaalista elämää ja toimintaa määrittävä ”olosuhde”; myös hänen toimijuudessaan ruumiillistuvat intersektionaalisella tavalla erilaiset yhteiskunnalliset ja kulttuuriset rakenteet (sosioekonomia, sukupuolijärjestys, ikäjärjestys, etnisyyshierarkia, alueellisuus) sekä lähiympäristön tarjoamat resurssit ja pääomat.

Tämän pääluvun artikkeleissa huomio kiinnittyy siihen, minkälaisia nuoria olemme tavanneet analysoimassamme liikuntatoiminnassa ja miten toimintaan osallistumista säätelevät monet yhteiskuntatieteellisistä analyyseista tutut taustatekijät. Kyselyaineiston perusteella voimme arvioida varovasti, millaisia nuoria toimintaan osallistuu, mutta voimme myös tehdä päätelmiä siitä, ketkä sieltä puuttuvat. Luvussa mennään lähemmäksi myös yksittäisiä nuoria tarkastellen heidän toiveitaan ja arkisia toimintaan osallistumisen esteitä ja mahdollistajia.

Vammaiset nuoret VALKKU-kyselyssä

Yhteenveto kyselyaineistosta

Veli Liikanen

Vammaiset nuoret liikunnallisissa alakulttuureissa -tutkimushankkeessa oli alusta saakka tavoitteena hyödyntää useita eri menetelmiä tutkimusaineiston kokoamiseksi. Laadullisten haastattelu- ja etnografia-aineistojen lisäksi vammaisten nuorten kokemuksia valotettiin määrällisiä havaintoja tuottavan verkkokyselyn avulla. Tässä luvussa kootaan yhteen tämän verkkokyselyn määrälliset tulokset.

Verkkokyselyn toteuttaminen vammaisille nuorille vaati joidenkin käytännön ongelmien ratkaisemista. Tavoitteena oli lähestyä nuoria informanteja samaan tapaan kuin vammattomien nuorten tutkimuksessa yleensä tehdään: nuorten haluttiin vastaavan kyselyyn mahdollisimman itsenäisesti, omasta näkökulmastaan ja mahdollisuuksien mukaan ilman aikuisten johdattelua. Tämän tavoitteen toteutumiseksi kyselyn oli saavutettava nuoret sekä oltava teknisesti riittävän käytettävä, käsitteiltään ymmärrettävä ja sisällöllisesti houkutteleva, jotta riittävän monelta saataisiin luotettavia vastauksia. Kysely oli lisäksi toteutettava eettisesti kestäväällä tavalla.

Kyselyn valmistelussa hyödynnettiin siksi tutkimusryhmän ulkopuolisten asiantuntijoiden apua. Kyselyn aiheisiin, muotoiluun ja jakeluun saatiin arvokkaita kommentteja Kehitysvammaliiton tutkimuspäällikkö Antti Teittiseltä. Lomakkeen tekstien ymmärrettävyyden ja käytettävyyden parantamiseksi Selkokeskuksen asiantuntija muokkasi kyselytekstin selkokieliseksi. Valmistelussa huolehdittiin siitä, että kysymykset eivät kohdistuneet liian arkaluontoisiin asioihin ja että vastaajien anonymiteetti voitiin taata. Kyselykutsua pyrittiin levittämään sekä vammaisille nuorille suunnatuissa turvallisissa verkostoissa että aikuisten kautta. Levityskanavia olivat mm. Kehitysvammaliiton ylläpitämä sosiaalinen media Kaveripiiri, vammaisjärjestöt, liikuntaseurat sekä asumispalvelut.

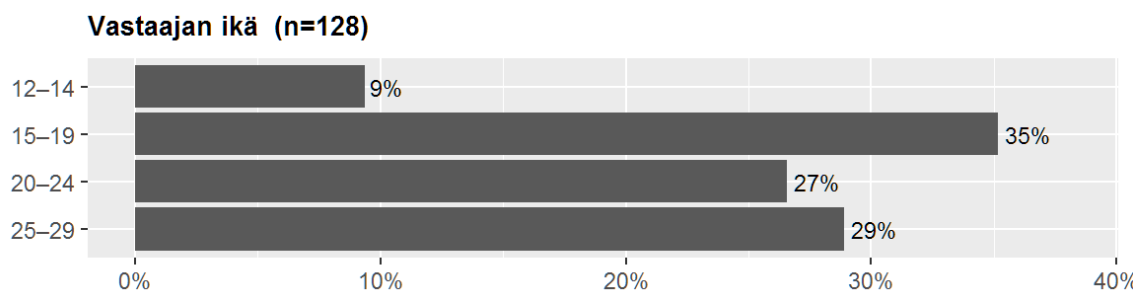
Kyselytutkimuksen aineisto kerättiin syksyllä 2016. Siihen vastasi 128 12–29-vuotiasta nuorta, joilla oli jokin vamma.

Vastaajien tausta

Vastaajien iän tarkastelemiseksi vastaajat luokiteltiin neljään eri ikäryhmään viiden vuoden välein Tilastokeskuksen käyttämän luokittelun mukaisesti. Koska tutkimus kohdistui vähintään 12 vuotta täyttäneisiin nuoriin, nuorin ikäryhmä koostuu 12–14-vuotiaista vastaajista. Kuviosta 1 nähdään, että kyselyyn vastanneet jakautuvat melko tasaisesti kolmeen vanhimpaan ikäryhmään, nuorimman ikäryhmän jäädessä

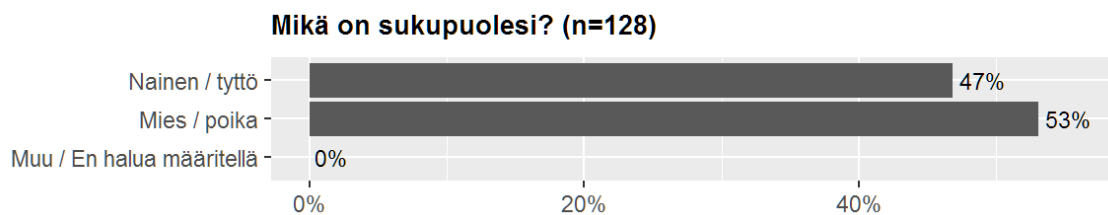
pienimmäksi. Myöhäisteini-ikäisistä koostuva 15–19-vuotiaiden ikäryhmä on suurin. Tuloksia tulkittaessa on syytä pitää mielessä, että yli 20-vuotiaiden nuorten aikuisten osuus on vastaajajoukosta yli puolet.

Vastaajajoukon painottuminen vanhempiin nuoriin on todennäköisesti seurausta aineistonkeruutavasta. Järjestöjen, yhdistysten, sähköpostilistojen ja sosiaalisen median kautta levitetty kyselykutsu on luultavasti tavoittanut paremmin vanhemmat ja itsenäistyneemmät nuoret. Yläkouluikäisten vammaisten nuorten tavoittaminen olisi vaatinut kyselyn aktiivisempaa levitystä koulujen ja muiden instituutioiden kautta tai vammaisten nuorten perheiden lähestymistä. Myöhäisteini-ikäisten ja aikuisten nuorten tavoittaminen on helpompaa esimerkiksi urheiluseurojen ja vammaisjärjestöjen kautta.

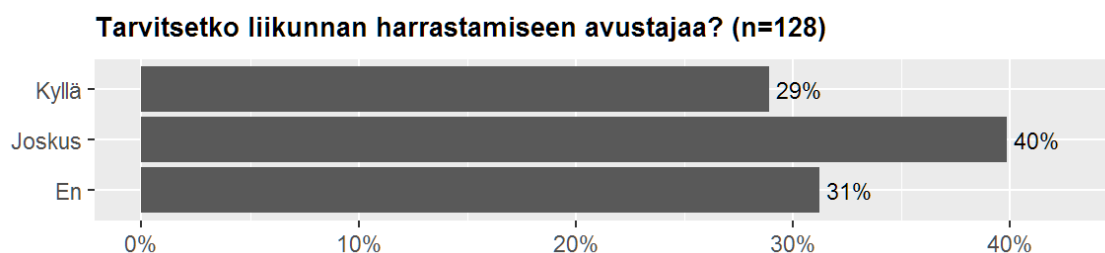
KUVIO 1 Vastaajien ikä.

Vastaajissa on varsin tasaisesti naisia ja miehiä (kuviot 2). Yksikään 128 vastaajasta ei ilmoittanut olevansa sukupuoleltaan jotain muuta tai kieltäytynyt määrittelystä. Aineistonkeruu tavoitti siis tasapuolisesti naisia ja miehiä. Tämä ei ole mikään itsensäenselvyys liikuntaharrastuksiin kohdistuvaa tutkimusta tehtäessä.

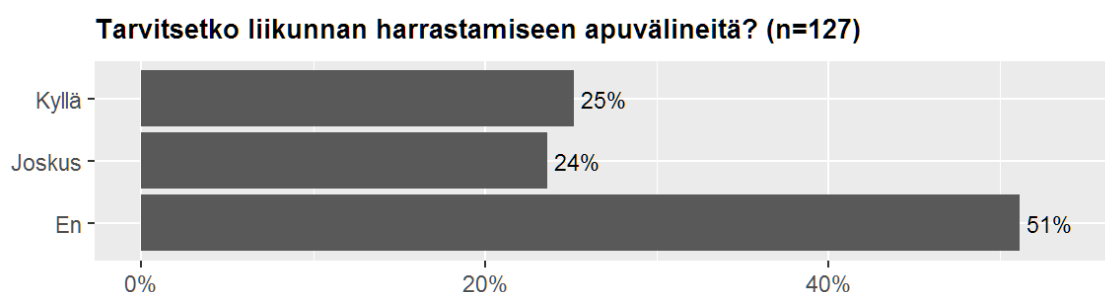
KUVIO 2 Vastaajien sukupuoli.

Vastaajien toimintakykyä ja vammojen toiminnallisia vaikutuksia taustoitettiin kahdella tuen tarpeeseen liittyvällä kysymyksellä. Nämä tiedot antavat vain karkean kuvan vastaajien vammojen vaikutuksista, mutta ne pyrkivät tarkentamaan kuvaa liikuntaharrastuksen kannalta oleellisiin käytännöllisiin taustatekijöihin. Ensimmäinen kysymys koski avustajan tarvetta liikuntaharrastuksessa (kuviot 3). Vastaajista kaksi kolmännestä tarvitsi liikuntaan avustajaa vähintään joskus.

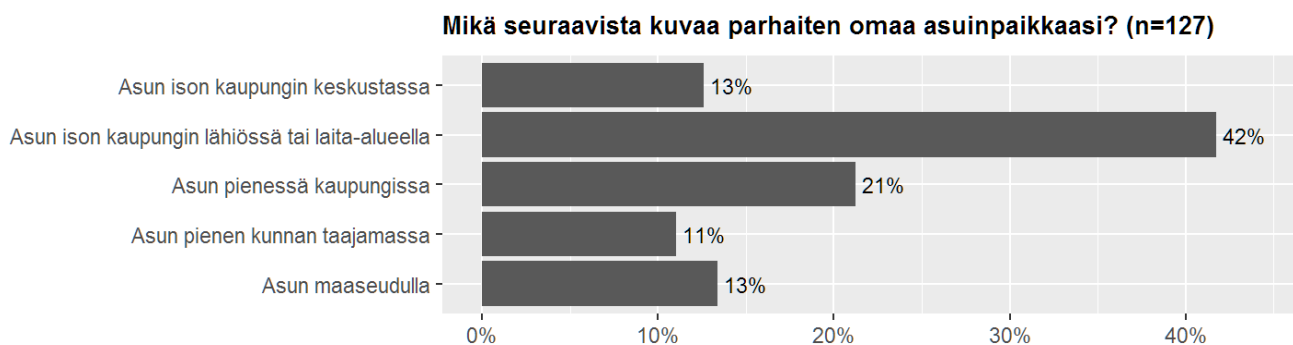
KUVIO 3 Avustajan tarve.

Toinen kysymys käsitteli apuvälineiden tarvetta (kuvio 4). Puolet vastaajista tarvitsee apuvälineitä liikunnan harrastamisessa vähintään joskus. Kummankinlaisen tuen tarve on siis yleistä vastaajien keskuudessa, ja apuvälineiden tarve on hieman harvinaisempaa kuin avustajien tarve.

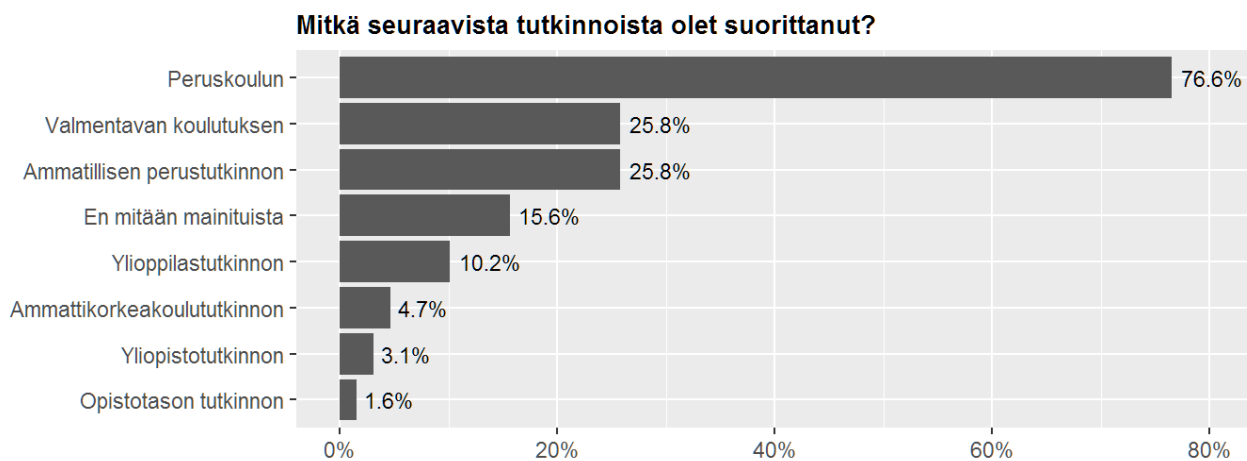
KUVIO 4 Apuvälineiden tarve.

Kuvio 5 kertoo, minkälaisilla alueilla vastaajat asuvat. Kysely on tavoittanut monenlaisissa ympäristöissä asuvia vammaisia nuoria. Hiukan yli puolet vastaajista kertoo asuvansa isossa kaupungissa. Yleisin asuinpaikka on ison kaupungin lähiö tai laita-alue, jossa asuu kaksi vastaajaa viidestä. Pienissä kaupungeissa asuu viidennes kyselyyn vastanneista. Isojen kaupunkien keskustoissa, pienen kunnan taajamissa ja maaseudulla asuu kaikissa lähes yhtä suuri osuus vastaajista. Vastaajat vaikuttavat jakautuvan kaupunkien ja maaseudun välillä varsin samalla tavalla kuin Suomessa asuvat nuoret ylipäätään: vuoden 2016 väestötilastojen mukaan 18 prosenttia 12–29-vuotiaista nuorista asuu maaseutualueella taajamakeskusten, isojen kirkonkyläiden ja pikkukaupunkien ulkopuolella (Tilastokeskus 2016a).

KUVIO 5 Vastaajien asuinpaikat.

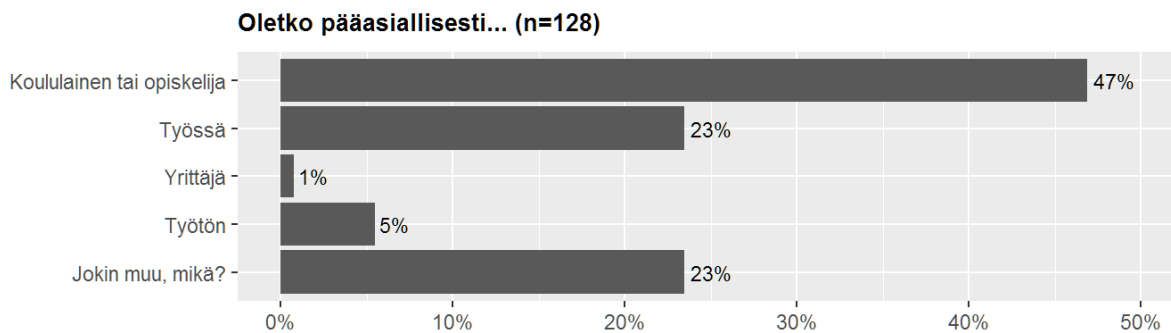
Taustatietoina selvitettiin myös vastaajien ja heidän vanhempiansa koulutustasua. Nuoria tutkittaessa vastaajien iällä on luonnollisesti suora vaikutus vastaajien suorittamiin tutkintoihin. Kolme neljästä vastaajasta on suorittanut peruskoulututkinnon (kuvio 6). Ammatillisen perustutkinnon on suorittanut noin neljännes vastaajista, samoin valmentavan koulutuksen. Ylioppilastutkinto on selvästi harvinaisempi: sellainen on vain joka kymmenellä vastaajalla. Korkea-asteen tutkintoja on luonnollisesti vielä vähemmän. Vailla mitään tutkintoa on 16 prosenttia vastaajista. Nämä tiedot koulutustaustoista osoittavat, että selvä valtaosa kyselyyn vastanneista vammaisista nuorista on saanut ainakin ensimmäisen tutkinnon valmiiksi koulutusinstituutioissa ja monet ovat saaneet valmiiksi jo toisenkin asteen tutkinnon. Tulokset heijastavat myös sitä, että vammaisten nuorten koulutustaso poikkeaa vammaattomista nuorista ja opinnot painottuvat ammatilliseen tai valmentavaan koulutukseen.

KUVIO 6 Vastaajien koulutustausta.

Vanhempien koulutustaso vaihtelee. Vastaajista 36 prosenttia arvioi, että vanhempien korkein tutkinto on korkeakoulusta, ja 32 prosenttia sanoo korkeimman tutkinnon olevan ylioppilastutkinto tai ammatillinen tutkinto toiselta asteelta. Vanhain opistotason tutkinto on 13 prosentin vanhemmilla ja lähes joka kymmenennen vastaajan vanhemmat ovat vailla perusasteen jälkeistä tutkintoa. En osaa sanoa -vastausten osuus on 9 prosenttia. Näiden tietojen perusteella vastaajien vanhemmat vaikuttavat hieman väestön keskiarvoa koulutetummilta: koko väestön 30–64-vuotiaista 16 prosenttia on ilman perusasteen jälkeistä tutkintoa (Tilastokeskus 2016b).

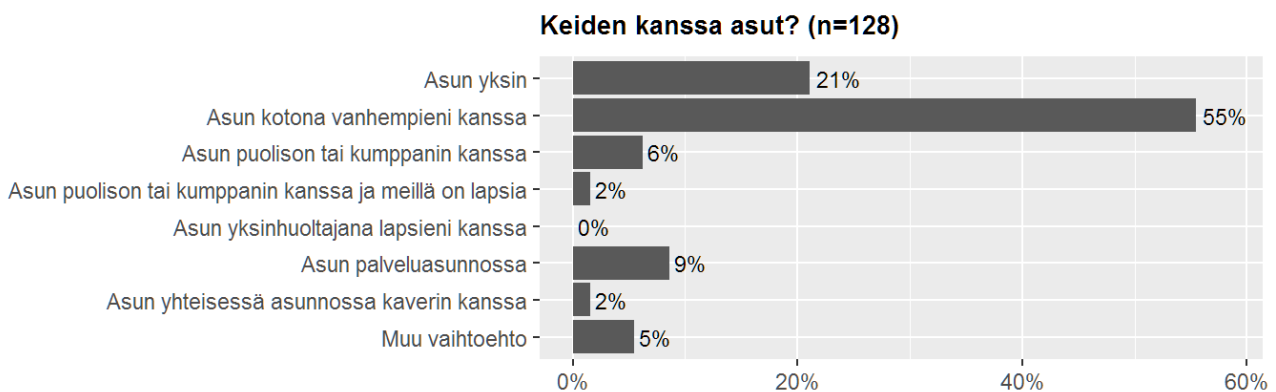
Noin puolet vastaajista on tällä hetkellä koulussa tai opiskelemassa (kuvio 7). Neljänneksellä tämänhetkinen pääasiallinen toiminta on työssäkäyntiä, ja viisi prosenttia vastaajista on pääasiallisesti työttömänä. Moni vastaaja valitsi kyselyssä pääasialliseksi toiminnakseen vaihtoehdon “muu”.

KUVIO 7 Vastaajien pääasiallinen toiminta.

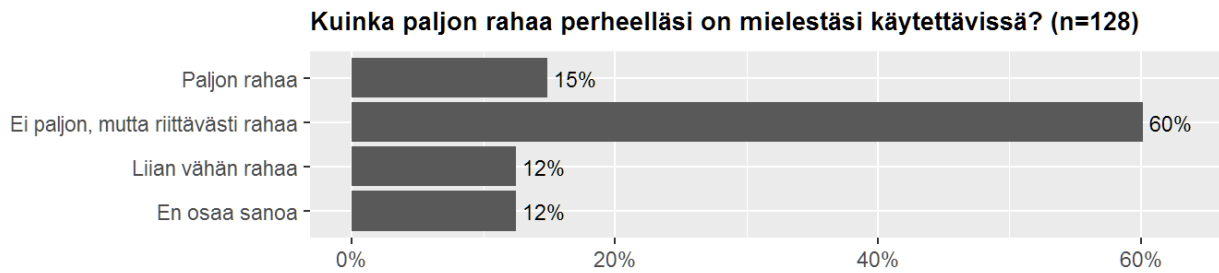
Vastaajista 98 prosenttia ilmoittaa syntyneensä Suomessa. Kysely ei siis ole tavoittanut montakaan ulkomaalaistaustaista vammaista nuorta, eikä sen voida katsoa kuvaavan tämän joukon kokemuksia. Muualla kuin Suomessa syntyneiden vastaajien määrä on niin pieni, että näiden nuorten vastausten erillinen analyysi oli mahdollista.

Kuvio 8 kertoo vastaajien asumistavasta. Yli puolet vastaajista asuu kotona vanhempien kanssa, mikä heijastaa sekä nuorempien vastaajien elämäntilannetta että monien vammaisten nuorten tuen tarvetta. Vanhempien tuella on merkittävä rooli monen nuoren harrastuksessa. Varsin moni nuori, viidennes vastaajista, asuu yksin. Lähes joka kymmenes vastaaja asuu palveluasunnossa. Yhteinen asunto puolison tai kumppanin kanssa on hieman harvemmalla. Muiden asumisvaihtoehtojen avoimet vastaukset kuvaavat lähinnä sellaisia tuettuja asumistapoja, jotka olisivat tulkittavissa myös palveluasumiseksi tai vanhemman kanssa asumiseksi. Vain kahdella prosentilla vastaajista on lapsia, ja yhtä harva asuu yhdessä kaverin kanssa.

KUVIO 8 Vastaajien asumismuoto.

Suurin osa vastaajista kokee, että heidän perheellään on käytettävissä riittävästi, joskaan ei paljon rahaa (kuvio 9). Perheen taloustilanteen hyväksi kokevia on reilu seitsemäsosa vastaajista, hieman enemmän kuin rahapulasta kärsiviä. Yhtä moni – eli varsin harva – vastaaja ei osaa arvioida perheen taloustilannetta annettujen vaihtoehtojen puitteissa.

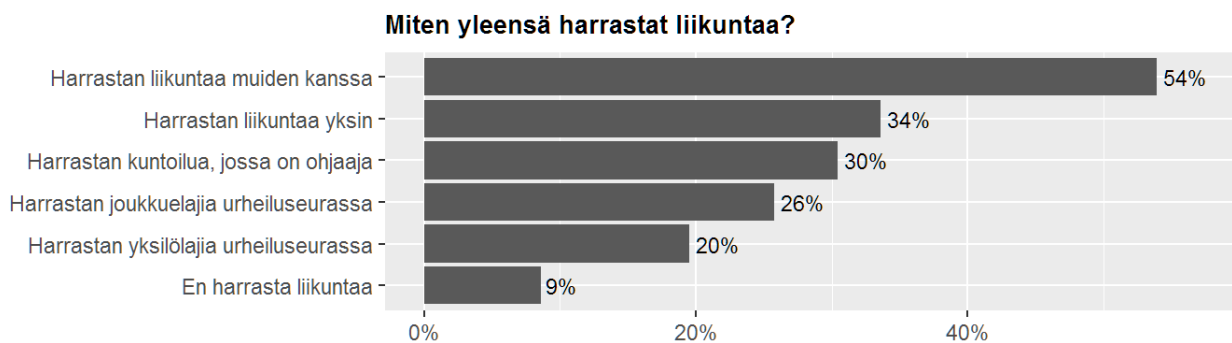
KUVIO 9 Vastaajien perheen taloustilanne.

Vastaajien taustoihin tutustumisen jälkeen tarkastelemme, mitä kysely kertoo nuorten liikuntaharrastuksista. Johtopäätöksiä tehdessä on pidettävä mielessä, keiden vammaisten nuorten kokemuksista tulokset kertovat.

Liikuntaharrastuksen muoto

Vammaisten nuorten liikunnan harrastamisen tapaa ja sosiaalista ympäristöä selvitettiin kyselyssä usean erilaisen kysymyksen voimin.

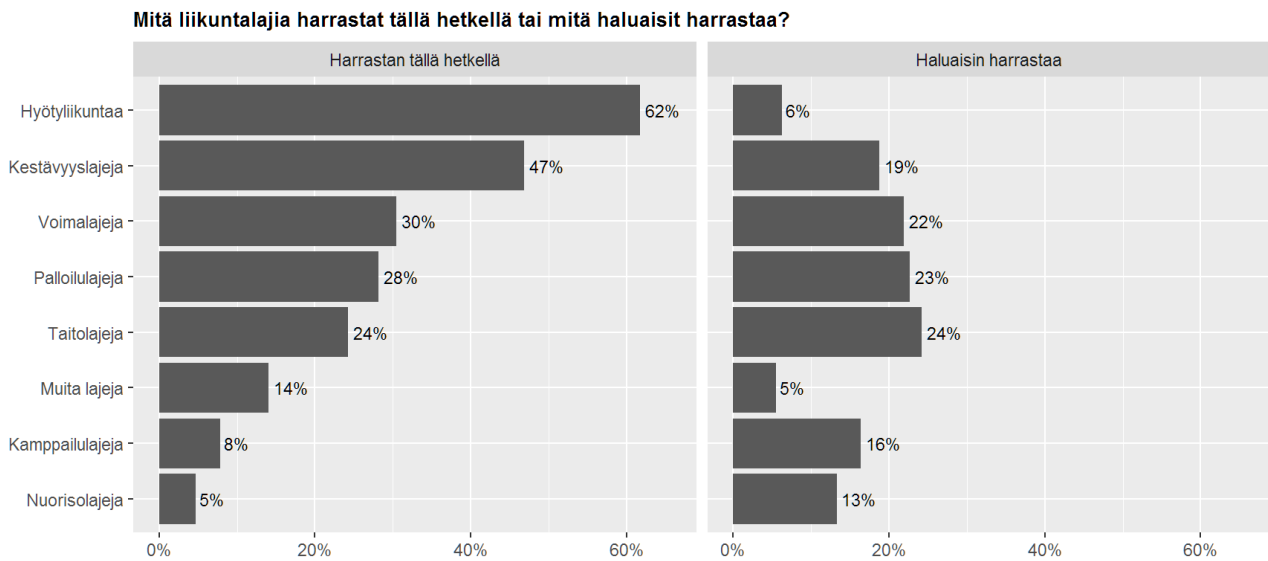
Ensin vastaajia pyydettiin ottamaan kantaa harrastuksen sosiaaliseen kontekstiin (kuvio 10). Hieman yli puolet vastaajista harrastaa liikuntaa yleensä yhdessä muiden kanssa ja kolmannes ilmoittaa harrastavansa yleensä yksin. Vain alle kymmenesosa vastaajista kertoo, että ei yleensä harrasta liikuntaa ollenkaan. Samassa kysymyksessä vastaajia pyydettiin myös arvioimaan, kuvaavatko heidän harrastamistaan ohjatun kuntoilun, joukkuelajin tai yksilölajin luonnehdinnat. Ohjattua kuntoilua harrastaa vajaa kolmannes ja joukkuelajia seurassa neljännes vastaajista. Yksilölajeja urheiluseurassa harrastaa viidennes vastaajista.

KUVIO 10 Liikuntaharrastamisen sosiaalinen kehys.

Seuraavaksi vastaajilta kysyttiin, minkä tyyppisiä liikuntalajeja he harrastavat tällä hetkellä (kuvio 11). Arkiseen liikkumiseen viittaava hyötyliikunta on ymmärrettävästi selvästi yleisintä, sitä harrastaa useampi kuin kuusi vastaajaa kymmenestä.

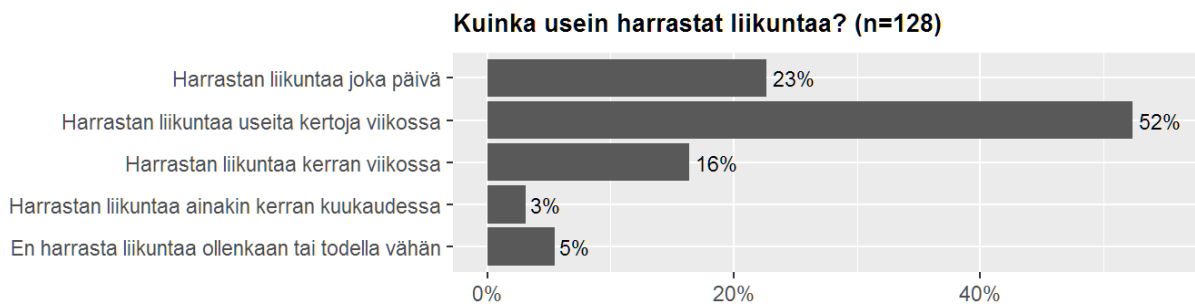
Kestävyysslajeja harrastaa puolet vastaajista. Seuraavina suosiossa tulevat voimalajit, palloilulajit ja taitolajit. Muita lajeja harrastaa joka seitsemäs vastaaja. Kampmaillajeja ja "nuorisolajeja" harrastavat vain harvat.

KUVIO 11 Harrastetut liikuntalajit ja lajitoiveet.

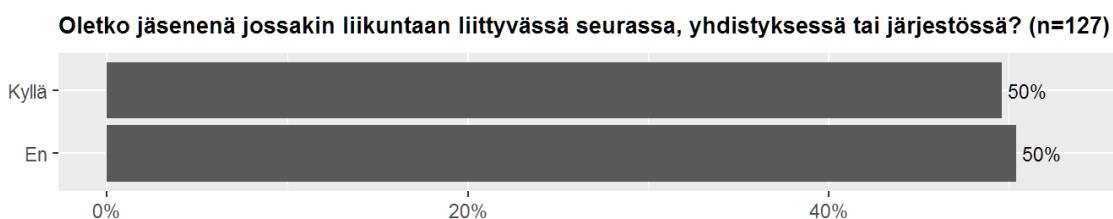
Näitä tietoja on kiinnostavaa peilata vastauksiin siitä, minkä tyyppisiä lajeja vastaajat haluaisivat harrastaa (kuvio 11). Useimmin toivotaan taitolajeja, palloilulajeja ja voimalajeja, joita kutakin haluaisi harrastaa useampi kuin joka viides vastaaja. Vähiten halutaan harrastaa hyötyliikuntaa ja muita, kyselyn listauksen ulkopuolelle jääneitä lajeja. Tyydyttämätöntä kysyntää vaikuttaa olevan eniten palloilulajeissa, joita kaipaavia vastaajia on yhtä paljon kuin niitä tällä hetkellä harrastavia. Kampmaillajeja ja nuorisolajeja harrastavia on selvästi vähemmän kuin niitä toivovia, vaikka nämä lajiryhmät eivät kaikkein toivotuimpien joukossa olleetkaan. Tässä tyydyttämätöntä kysyntää saattaa selittää se, että joidenkin kamppailulajien tai nuorten vaihtoehtolajien kohdalla harrastusmahdollisuuksia on tarjolla vain osassa paikkakuntia.

Kyselyyn vastaajat ovat aktiivisia ja säännöllisiä liikkujia (kuvio 12). Kolme neljästä vastaajasta harrastaa liikuntaa vähintään useita kertoja viikossa, melkein neljännes joka päivä. Harvemmin kuin kerran viikossa harrastavia on vain 8 prosenttia vastaajista. Tämä viittaa yhtäältä siihen, että kyselyn vastaajiksi on valikoitunut jo valmiiksi liikuntaharrastuksen tai -harrastuksia omaavia vammaisia nuoria. Tämä on ymmärrettävää, kun otetaan huomioon, että kyselykutsua levitettiin runsaasti urheilujärjestöjen kautta. Toisaalta vastaajat ovat voineet ottaa arviossaan huomioon liikkumisen laajana käsitteenä, mukaan lukien esimerkiksi hyötyliikunnan, joka mainittiin aiemmassa kysymyksessä.

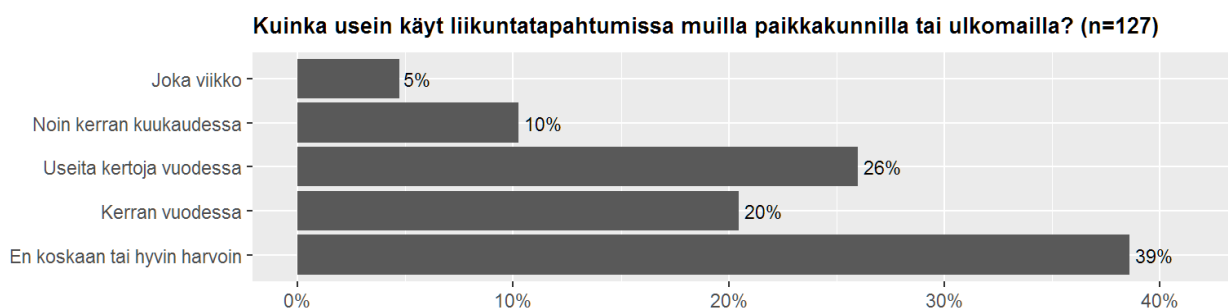
KUVIO 12 Liikintaharrastuksen aktiivisuus ja säännöllisyys.

Kysymys liikuntaseurojen jäsenyydestä jakaa vastaajajoukon tasan kahtia (kuvio 13). Tämä tieto on kiinnostava, kun otetaan huomioon vastaajien liikintaharrastuksen säännöllisyys ja se, että kyselyä levitettiin aktiivisesti erilaisten liikuntajärjestöjen kautta. Tulos kertoo, että isolla osalla vammaisista nuorista liikintaharrastajista on perinteinen järjestökiinnitys liikuntaan, mutta järjestöjäsenyys ei ole vammaistenkaan nuorten kohdalla edellytys aktiiviselle liikintaharrastukselle.

KUVIO 13 Liikuntaseuraan tai -järjestöön kuuluminen.

Liikuntatapahtumien perässä matkustaminen ei ole vastaajien joukossa erityisen säännöllistä (kuvio 14). Enemmistö vastaajista matkustaa tapahtumiin kerran vuodessa tai harvemmin. Aktiivikävijöihin, jotka matkustavat kerran kuukaudessa tai useammin, kuuluu lähes joka kuudes vastaaja.

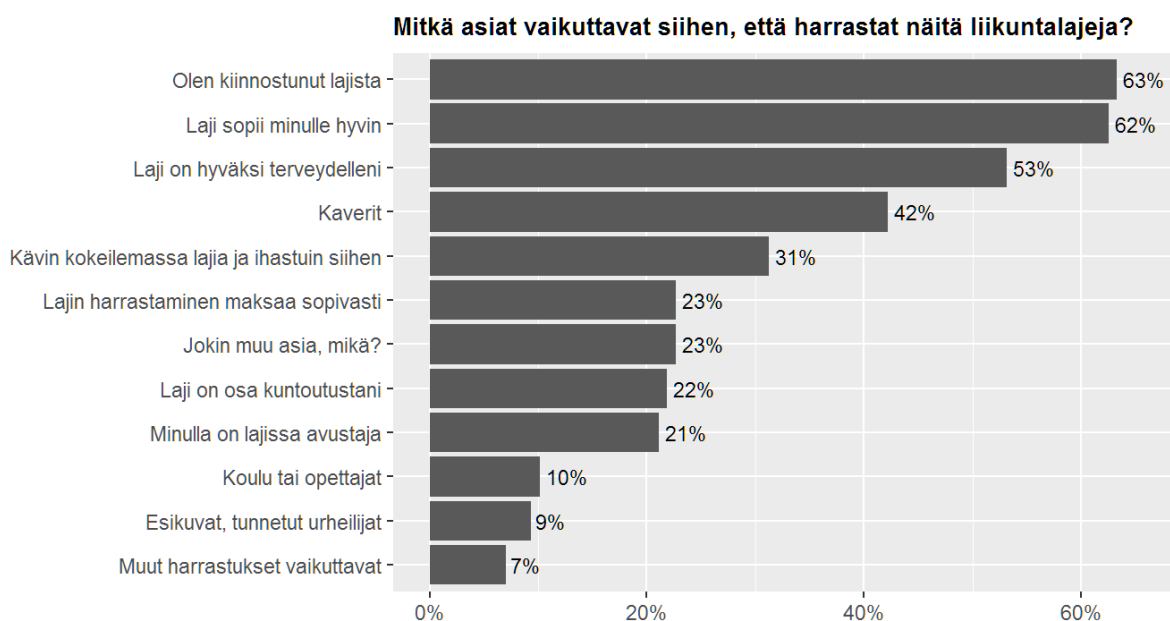

KUVIO 14 Liikuntatapahtumiin matkustaminen.

Liikuntaharrastusta tukevat ja rajoittavat tekijät

Verkkokyselyn toinen keskeinen asiakokonaisuus kohdistui liikuntaharrastuksen mahdollistajiin ja esteisiin. Kysymyksillä pyrittiin selvittämään sekä olemassa olevan liikuntaharrastuksen taustalla olevia mahdollistavia tai houkuttavia tekijöitä että liikuntaharrastamisen esteitä.

Lajin kiinnostavuus ja "sopivuus" korostuvat, kun vastaajilta kysytään lajiharrastuksen taustalla vaikuttavia tekijöitä (kuvio 15). Kolmanneksi merkittävämpänä tekijänä pidetään lajin positiivisia terveysvaikutuksia. Nämä kolme syytä ovat kukin harrastuksen taustalla yli puolella vastaajista. Kaverit ovat vaikuttava tekijä reilulla 40 prosentilla vastaajista. Lajikokeiluilla on merkitystä joka kolmannen vastaajan kohdalla. Tämä tulos antaa osaltaan tukea lajikokeilujen hyödyllisyydelle, erityisesti mikäli kokeiluja tuetaan myös sopivan kontaktihenkilön avulla. Tämän tyyppistä toimintaa on viime vuosina toteutettu mm. VAU ry:n Valtti-ohjelmassa. Merkilläpantavaa on, että koulu, esikuvat tai muut harrastukset vaikuttavat lajin harrastamisen taustalla vain harvoin, kukin korkeintaan noin joka kymmenennen vastaajan kohdalla. Tämän tyyppinen ulkoinen vaikutin ei siis ole kovin suuressa roolissa kyselyyn vastanneiden vammaisten nuorten liikuntalajien valinnassa. Harrastamisen hinta, avustajan läsnäolo tai kuntoutukseen kytkeytyminen ovat painoarvoltaan keskeisiä ja vaikuttavat lajiharrastukseen noin joka viidennen vastaajan kohdalla.

KUVIO 15 Liikuntaharrastukseen vaikuttavat tekijät.

Tulokset viittaavat siihen, että liikuntaharrastukseen positiivisesti vaikuttavat tekijät ovat yhdistelmä omiin kiinnostuksiin ja tarpeisiin osuvia koukkuja, omia voimavaroja vastaavia suoritustapoja sekä liikuntaan kytkeytyviä sosiaalisia verkostoja.

Liikkumisen harrastamisen esteitä kysyttäessä esiin ei nouse laajasti jaettuja esteitä, vaan iso joukko erilaisia, jokseenkin yleisesti esteeksi koettuja tekijöitä (kuvio 16). Yleisemmin rajoitteena pidetään sopivien ryhmien tai seurojen puutetta. Toiseksi merkittävin este on yksinäisyys, mikä korostaa liikuntaharrastuksen sosiaalista luonnetta. Tilojen, ohjauksen ja rahan puute ovat esteiden listalla seuraavana: kukin vaikuttaa hiukan alle viidennekseen vastaajista. Ennakkoluulot ja syrjinnän kokee rajoitteeksi joka seitsemäs vastaaja, mitä voi pitää jopa melko alhaisena osuutena. Myöskään kuljetuksen, varusteiden tai ajan puutetta ei koeta ongelmana kovin usein. Kiinnostavia ovat kaksi harvimmista esteeksi koettua tekijää: harrastamisen raskaus tai vaikeus sekä perheen tuki. Vain kaksi prosenttia vastaajista kokee, että perhe ja läheiset eivät kannusta harrastamaan liikuntaa. Moni vastaaja ilmoittaa rajoittavaksi tekijäksi jonkin muun syyn, joista yleisin on oman vamman tai terveydentilan vaikutus. Muita erikseen aukikirjoitettuja syitä ovat esimerkiksi tukihenkilön tarve, kulkemisen vaikeus tai ajan puute, jotka ovat lähellä muita listalla tarjottuja vaihtoehtoja.

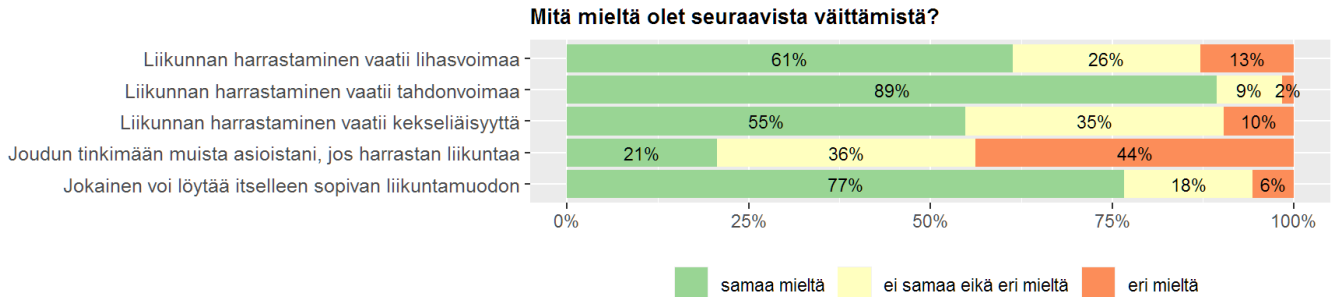

KUVIO 16 Liikuntaharrastamista rajoittavat tekijät.

Kokemuksia liikunnan aiheuttamista vaatimuksista selvitettiin myös asenneväittämien avulla. Liikuntaan kohdistuvien mielipiteiden ja näkemysten tutkimiseksi vastaajia pyydettiin ilmaisemaan suhtautumistaan joukkoon asenneväittämiä yksinkertaisen kolmiportaisen asteikon avulla. Vastausvaihtoehtojen ymmärrettävyyttä selkeytettiin lisäämällä tekstin oheen hymiökuvakkeet, jotka vaihtelivat "samaa mieltä" -vaihtoehdon hymyilevästä naamasta erimielisyyttä ilmaisevaan surunamaan.

Liikunnan vaatimuksia koskevien väitteiden joukossa korostuu erityisesti tahdonvoima (kuvio 17). Silmiinpistävän suuri valtaosa vastaajista, 89 prosenttia, allekirjoittaa väitteen "liikunnan harrastaminen vaatii tahdonvoimaa". Myös lihasvoimaa ja kekseliäisyyttä tarvitaan: kummankin näiden tarpeesta on samaa mieltä yli puolet vastaajista. Samalla kuitenkin yli kolme neljäsosaa vastaajista on sitä mieltä, että "jokainen voi löytää itselleen sopivan liikuntamuodon". Ja vain harva vastaaja,

joka viides, on sitä mieltä, että liikunnan harrastamisen vuoksi tarvitsisi tinkiä muista asioista. Yhteenvedona voi todeta, että kyselyn nuorten vastaajien mielestä liikunta vaatii sekä henkisiä että fyysisiä voimavaroja, mutta on kuitenkin kaikille mahdollista, kun sopiva liikuntamuoto löytyy.

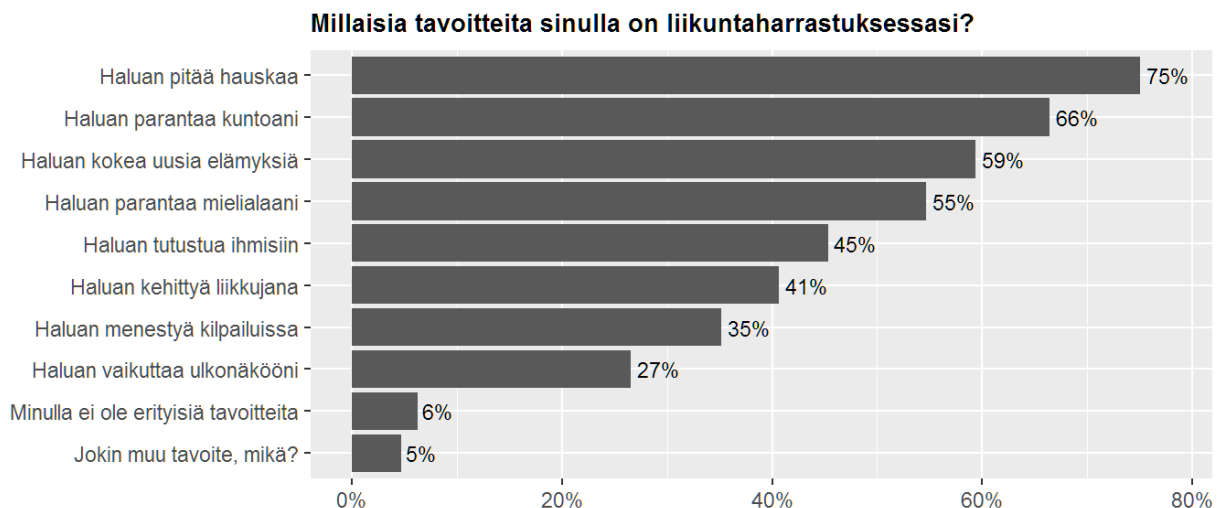
KUVIO 17 Liikunnan vaativuutta käsitteleviä väitteitä.

Liikuntaan liitetyt merkitykset

Kolmantena ja viimeisenä asiakokonaisuutena kyselyssä kartoitettiin erilaisia merkityksiä, joita vammaiset nuoret liittävät liikuntaharrastukseen. Merkityksiä valaistiin yhtäältä tarkastelemalla nuorten liikuntaharrastukselleen asettamia tavoitteita, toisaalta liikuntasuhteeseen (Koski & Tähtinen 2005) ja liikunnan sosiaaliseen ympäristöön sekä liikunnan vaatimuksiin liittyvien asenneväittämien avulla.

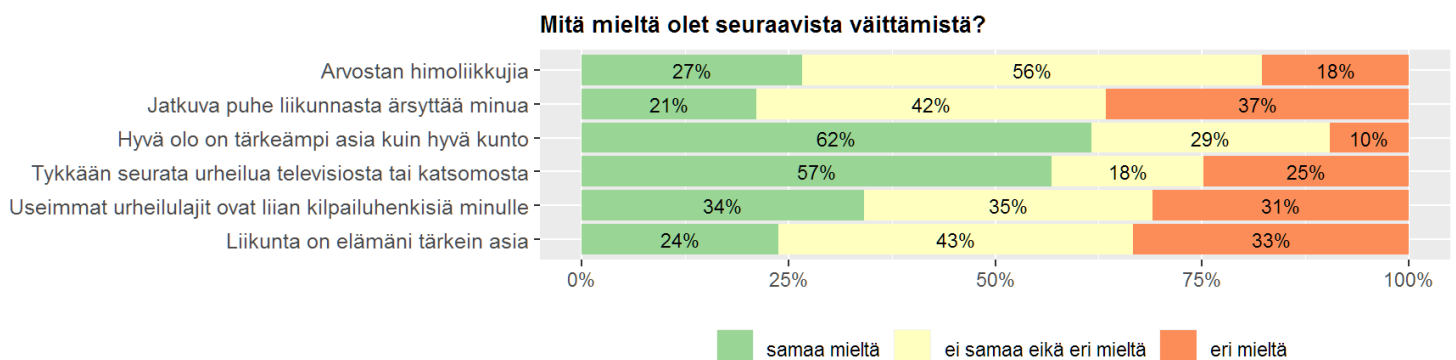
Yleisin liikuntaharrastuksen tavoite on hauskan pitäminen, jonka ilmoitti tavoitteeksi kolme neljästä vastaajasta (kuvio 18). Toiseksi yleisin tavoite on kunnon parantaminen, joka koskettaa kahta kolmasosaa vastaajista. Elämysten kokeminen ja mielialan parantaminen ovat listalla seuraavina, kumpikin vähintään joka toisen vastaajan tavoitteena. Ihmisiin tutustuminen ja liikkujana kehittyminen ovat yleisemmin omaksuttuja tavoitteita kuin kilpailuissa menestyminen. Ulkonäköönsä haluaa vaikuttaa vain noin joka neljäs vastaaja. Tätä osuutta voidaan pitää melko pienenä suhteessa siihen laajaan julkiseen keskusteluun, jota ulkonäöstä ja ulkonäköpaineista käydään. Vain kuudella prosentilla vastaajista ei ole erityisiä tavoitteita.

Yhteenvedona voidaan todeta, että vastaajien liikuntatavoitteissa liikunnasta saatavalla nautinnolla ja hyvinvoinnilla on huomattavasti suurempi rooli kuin "ulkokuoreen" tai sosiaaliseen statukseen liittyvillä tekijöillä. Tavoite omasta kehitymisestä liikkujana asettuu painoarvoltaan näiden ääripäiden väliin.

KUVIO 18 Liikuntaharrastuksen tavoitteet.

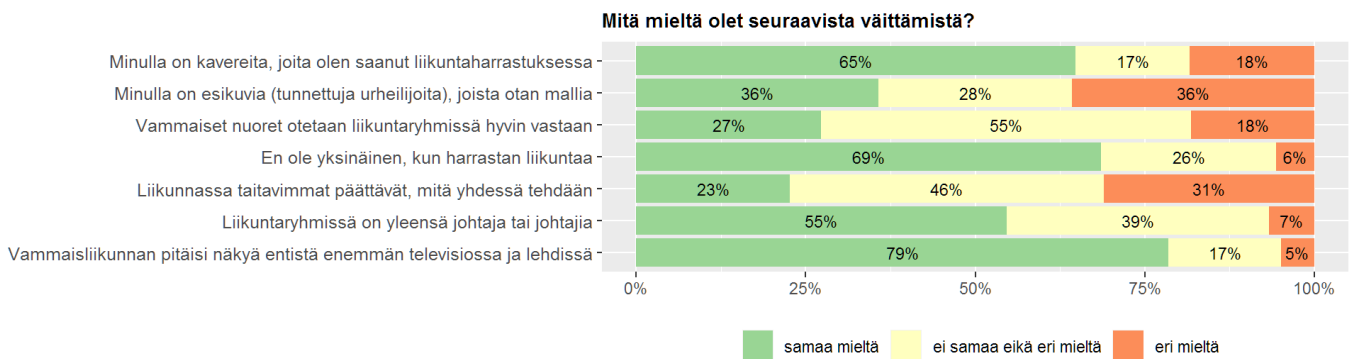
Vastaajien liikuntasuhdetta kuvattiin kuuden väittämän avulla (kuvio 19). Erityisen paljon tukea saa väite ”hyvä olo on tärkeämpi asia kuin hyvä kunto”, jonka allekirjoittaa 62 prosenttia vastaajista. Tämä tulos alleviivaa liikunnan nautinnollisuuden tai kokemuksellisuuden arvoa suorituskykyyn liittyviin merkityksiin verrattuna. Useimmissa muissa väittämässä vastaajien asenteet jakautuvat tasaisemmin. Väittämälle urheilulajien liiallisesta kilpailuhenkisyydestä löytyy yhtä paljon hyväksyntää kuin torjuntaakin. Liikuntaa pitää elämän tärkeimpänä asiana vain joka neljäs vastaaja ja ajatuksen torjuu tätä useampi, kolmannes vastaajista. Innokkaihin liikkujiin suhtaudutaan neutraalisti, sillä väitteeseen ”arvostan himoliikkujia” suhtautuu epävarmasti yli puolet vastaajista, tosin samaa mieltäkin olevia on yli neljäsosa vastaajista. Vain noin joka viides vastaaja kokee ärsyyntyvänsä jatkuvasta liikuntapuheesta. Vastaajien joukossa on varsin paljon penkkiurheilun harrastajia, sillä yli puolet vastaajista pitää urheilun seuraamisesta televisiosta tai katsomosta.

KUVIO 19 Liikuntasuhdetta koskevia väitteitä.

Liikunnan sosiaalisia suhteita käsittelevät väitteet antavat erityistä tukea ajatukselle liikunnan positiivisista vaikutuksista ihmissuhteiden synnyttäjänä (kuvio 20). Lähes kaksi kolmasosaa vastaajista ilmoittaa saaneensa kavereita liikuntaharrastuksesta ja vielä useampi allekirjoittaa väitteen “en ole yksinäinen, kun harrastan liikuntaa”. Toisaalta tulokset paljastavat myös, että vastaajat kokevat vammaisten yhdenvertaisessa kohtelussa paljon puutteita. Vain 27 prosenttia vastaajista on sitä mieltä, että vammaiset nuoret otetaan hyvin vastaan liikuntaryhmissä. Eri mieltä oleviakin on tämän väitteen kohdalla vähän, mutta positiivisten mielipiteiden pieni osuus viestii siitä, että vammaisten nuorten vastaanottamisessa on parantamisen varaa. Samoin on laita vammaisliikunnan näkyvyyden suhteen: huomattavan suuri joukko vastaajista, yli kolme neljäsosaa, toivoo tähän asiaan parannusta.

Liikuntaan liittyviä sosiaalisia järjestyksiä ja hierarkioita koeteltiin kolmella väittämällä. Suurin osa vastaajista tunnistaa, että liikuntaryhmissä on johtajia. Määräysvalta ryhmissä ei kuitenkaan näytä nojaavan taitoon, sillä alle neljäsosa vastaajista kokee, että taitavimmat päättävät, mitä yhdessä tehdään. Kokemukset jakautuvat myös liikunnallisten esikuvien suhteen: kolmannes vastaajista on samaa mieltä ja toinen kolmannes eri mieltä väitteestä “minulla on esikuvia, joista otan mallia”.

KUVIO 20 Liikunnan sosiaalisia suhteita käsitteleviä väitteitä.

Kolme johtopäätöstä

Kyselyaineiston avulla voidaan hahmotella kuvaa keskimääräisen vastaajan liikuntaharrastuksen tyypillisistä piirteistä. Tyypillinen vastaaja harrastaa liikuntaa monta kertaa viikossa, yleensä yhdessä muiden kanssa. Hänen liikuntaryhmässään on johtaja tai ohjaaja. Harrastettu liikunta on tyypillisesti joko arkista hyötyliikuntaa tai kestävyyslajeja, siis pikemminkin kuntoilua tai yksilöurheilua kuin joukkuelajeja. Lajivalintaan vaikuttaa oma kiinnostus ja liikuntamuodon sopivuus. Liikkumisen tavoitteena on hyvän olon synnyttäminen ja kunnon parantaminen, ja näistä kahdesta tärkeämpi on hyvä olo. Keskimääräinen vastaaja kokee, että liikkuminen vaatii tahdonvoiman lisäksi myös lihasvoimaa tai kekseliäisyyttä, mutta uskoo samalla, että kaikki voivat löytää itselleen sopivan liikuntamuodon. Tämä nuori tunnistaa liikunnan sosiaalisia merkityksiä erityisesti ihmissuhteiden kautta: hän on saanut kavereita liikuntaharrastuksestaan ja kokee liikunnan vähentävän yksinäisyyttä. Vastaaja pitää penkkiurheilusta ja toivoo, että vammaisliikunta saisi enemmän näkyvyyttä mediassa.

Verkkokyselyn kysymyspatteriston laajemmista teemoista voidaan nostaa esiin kolme tuloksia yhteenvetävää havaintoa. Ensinnäkin tulokset kertovat varsin sääntillisestä liikunnan harrastamisen tavasta. Kyselyyn vastanneet nuoret harrastavat liikuntaa tiuhaan tahtiin ja usein ohjatuissa ryhmissä. Lajivalikoima heijastelee yhtäältä maamme urheiluperinteitä, toisaalta vammaisille erityisesti kohdennettua liikuntatarjontaa.

Toiseksi kyselyn tulokset nostavat esiin erilaisten liikuntalajien monipuolisen tarjonnan merkityksen. Yhteiskunnallisesti tarkasteltuna kysymykset liikunnan sopivuudesta ja sen tarjoamista elämyksistä kääntyvät kysymykseksi erilaisten liikuntamuotojen saatavuudesta ja saavutettavuudesta. Liikuntaharrastusta etsivillä nuorilla on monia erilaisia tarpeita ja haluja, ja vastaavasti tarjolla tulisi olla monenlaisia erilaisia liikunnan harrastamisen tapoja.

Kolmas kiinnostava havainto liittyy liikunnan synnyttämään sosiaaliseen maailmaan. Kyselyn tulokset korostavat sosiaalisten verkostojen merkitystä sekä liikuntaharrastuksen mahdollistajina että liikunnan harrastamisen seurauksina. Yksinäisyys nousee yhdeksi merkittävimmistä liikuntaharrastuksen esteistä, ja samalla vastauksissa korostuvat liikunnan mahdollisuudet yksinäisyyden vähentämisessä ja kaverisuhteiden luomisessa. Nämä havainnot ovat pitkälti samankaltaisia vaihtoehdotilajien harrastajiin (Liikanen & Rannikko 2015) ja sisäaktiiviteettiipuiston nuoriin asiakkaisiin (Liikanen 2018) kohdistuneiden kyselytutkimusten kanssa. Tulokset antavat pontta vammaisten nuorten liikuntaharrastukseen kytkeytyvien sosiaalisten suhteiden tarkemmalle analyysille laadullisen aineiston varassa.

“Jos voisin valita vapaasti, ensimmäisenä aloittaisin tanssin”

Liikuntaan liittyvät tavoitteet, toiveet ja esteet

Susan Eriksson

Vammaisten nuorten mahdollisuudet harrastaa liikuntaa Suomessa ovat sidoksissa sosiaalisiin ja rakenteellisiin tekijöihin, jotka vaikuttavat muissakin suhteissa vammaisten henkilöiden arkeen, elämäntapaan sekä siinä tapahtuviin valintoihin. Sidoksisuus palvelujärjestelmään on yksi keskeinen tekijä, ja liikuntapalvelut määrittävät nuorten liikuntaharrastusten tarjontaa. Yksittäiset yksityisen, julkisen ja kolmannen sektorin palvelutoimijat, kuten järjestöt ja seurat, muodostavat vammaisille nuorille tarjoutuvien mahdollisuuksien kokonaisuuden.

Kaikissa liikuntaseuroissa ei ole valmiuksia ottaa piiriinsä vammaisia harrastajia. Syiksi mainitaan usein vammaisuutta koskevan tietämyksen sekä käytännöllisen ja valmennusosaamisen puute seuran liikuntaohjaajien keskuudessa (Saari 2015). Näissä perusteluissa voi kuitenkin olla merkitystä myös vammaisia henkilöitä koskevilla virheellisilläkin käsityksillä ja asenteilla. Esimerkiksi monissa urheilujärjestöissä vammaisten nuorten valmennus tapahtuu vapaaehtoistyön turvin muun muassa osana liikunnanohjaajaopiskelijoiden harjoittelujaksoja. Vammaisuutta koskevan tiedon tai vammaisen henkilön avustamiseen liittyvän osaamisen puute ei välttämättä muodostu ongelmaksi toimia valmentajana niin, että vammaisen nuori saa urheiluvalmennuksen lisäksi muutakin apua ja tukea.

Yksittäisten toimijoiden liikuntapalvelutarjonta sekä tarjotun tuen ja avun luonne vaihtelevat suuresti ympäri maata. Julkisen sektorin palvelukäytännöt ovat erilaisia esimerkiksi avustajien mahdollisuuksissa tulla liikuntapaikoille tukemaan nuorta harrastuksessa. Erilaisten jäsenyyksien ja etuisuuksien hakeminen voi myös byrokraattisella tasolla vaihdella kuntakohtaisesti paljon. Järjestelmätason jäykkyys tai palvelujen hinta voi muodostua esteeksi mielekkäiden liikuntaharrastusten aloittamiselle.

Vammaisilla nuorilla ei ole yhtä paljon liikuntaharrastusvaihtoehtoja kuin muilla nuorilla. Vähäiset valintojen mahdollisuudet usein estävät mieleisten lajien harrastamisen. Tässä artikkelissa tarkastellaan liikuntaharrastuksiin liittyviä tavoitteita, toiveita ja haaveita sellaisina, kuin ne ilmenevät vammaisten nuorten omin sanoin kuvaamina sekä haastatteluaineistossa että kyselyaineiston avoimissa vastauksissa. Analyysi tuo esiin vammaisten nuorten eriarvoisen aseman suhteessa muihin nuoriin, kun tarkastellaan liikuntaharrastuksiin liittyviä mahdollisuusraakenteita.

Toiveet, tavoitteet ja mahdollisuuksien puutteet

Hankkeen verkkokyselyssä (n=128) hieman yli puolet nuorista ilmoitti harrastavansa liikuntaa ryhmässä ja vähän yli kolmannes yksin. Ohjattua kuntoliikuntaa, kuten kuntosalilla käyntiä, harrastaa vähän yli kolmannes vastaajista. Joukkuelajia urheiluseurassa harrastaa vähän yli neljännes vastaajista, ja yksilölajia urheiluseurassa vajaa viidennes. (ks. myös Liikanen tässä kirjassa). Tutkimuksemme osallistuneet nuoret ovat aktiivisia harrastajia, eikä harrastusaktiivisuus rajoitu välttämättä yhteen tai kahteenkaan lajiin. Monet kyselyyn vastanneet ja haastatellut nuoret harrastavat useampaa kuin yhtä liikuntalajia niin, että treenejä saattaa olla viikon jokaisena päivänä.

Erityisesti kehitysvammaiset nuoret ovat aktiivisia liikkuja. Muun muassa 26-vuotias Toivo, jota haastateltiin talvella 2016, kertoi harrastavansa viikoittain säännöllisesti alppihiihtoa, uintia, koripalloa ja ratsastusta. Paitsi intohimoinen suhde liikuntaan, harrastuksissa häntä houkuttaa laaja ystäväpiiri ja vapaa-ajan mielekkyyden ja hauskanpidon kokemukset. Harrastamiseen liittyvä erityinen aktiivisuus ja useiden asioiden harrastaminen on havaittu tyypilliseksi monilla kehitysvammaisilla nuorilla aiemmissakin tutkimuksissa (esim. Eriksson 2008). Tapasimme tutkimuksemme aineistonkeruussa muun muassa talviurheilulajien harrastajia, joiden aktiivisuus on suurta muillakin elämänalueilla. Kyse on useimmiten lievän kehitysvamman omaavista nuorista.

Liikunnallinen aktiivisuus riippuu kuitenkin myös aktiivisten nuorten kohdalla hyvin pitkälti siitä, millainen tarjonta eri lajien harrastamiselle on asuinpaikkakunnalla. Tässä suhteessa vammaiset nuoret eivät ole keskenään yhdenvertaisessa asemassa. Asuinpaikkakunnan tarjoamat mahdollisuudet vaikuttavat yleisestikin paljon nuorten harrastuksia koskeviin valintoihin (Armila & Torvinen 2017; myös Eriksson 2016). Kaupungeissa ja kuntien keskuksissa on maaseutua ja syrjäseutuja enemmän mahdollisuuksia valita harrastuksiaan kiinnostuksen mukaan. Tämän tutkimuksen haastattelujen perusteella kävi kuitenkin ilmi myös se, että kaupungit ja kasvukeskukset eivät välttämättä takaa parempia mahdollisuuksia vammaisille nuorille. Tämä voi johtua esimerkiksi avustajien tarpeesta, ja avustajien tarjonnan suhteen kaupunkien välillä voi olla suuriakin eroja, kuten käy ilmi seuraavasta urheilullisesti aktiivisen 14-vuotiaan tytön äidin puheesta. Perhe oli hiljattain muuttanut keskisuomalaisesta kaupungista Etelä-Suomeen.

Susan: Onks kuitenkin [Etelä-Suomen isommassa kaupungissa] enemmän mahdollisuuksia?

Äiti: [Keski-Suomen pienemmässä kaupungissa] oli enemmän.

Susan: Koet niin?

Äiti: Joo.

Susan: Okei joo. Mistä se johtuu siis, oli vain lajeja ja?

Äiti: Oli vain lajeja ja ryhmiä enemmän ja. Ja sitten siellä oli helpompaa niinku, siellä oli semmonen, [Keski-Suomen pienemmällä] kaupungilla oli esimerkiksi liikunta-avustajakortti. Uimaan voi esimerkiksi mennä, että näyttää sitä liikunta-avustajakorttia, niin, niin tota minä en sitten maksanu siitä itse.

[Tytär itse] maksoi. Ja nyt esimerkiksi [Etelä-Suomen isommassa kaupungissa] niin ei ole semmosta. Et jonnekin uimahalliin maksaa, piti vuodessa maksaa joku viiskytyks euroa. Ja sillä sitten saa käydä joku avustaja myös.

Susan: Kalliimpaa.

Vammaisten nuorten mahdollisuudet harrastaa liikuntaa ovat pitkälti kiinni siitä, miten paikkakunnalla on lajikohtaisia mahdollisuuksia ja sopivia harrastusryhmiä. Myös riippuvuus avustajasta vaikuttaa heidän asemaansa, sillä avustajan osallistumista koskevat käytännöt vaihtelevat paljon kuntakohtaisesti. Harrastamisen aktiivisuus riippuu myös paikkakuntakohtaisista lajivariaatioista. Kun nuorilta kysyttiin toiveista harrastaa jotain tiettyä lajia, vastauksissa korostuivat lajin harrastamisen konkreettiset mahdollisuudet tai niiden puutteet. Vaikeus tai mahdottomuus toteuttaa liikuntaharrastuksiin liittyviä toiveita tuli esiin myös muutamassa kyselyn avoimessa vastauksessa.

Ehkä joku helpohko tanssi vois olla kivaa. Myös jooga vois olla mun juttu, mutta täällä ei ole lähellä ryhmiä, joissa sitä harrastetaan ohjatusti. Jos voisin valita vapaasti, ensimmäisenä aloittaisin tanssin.

Blind baseball. Siitä voisi ehkä kehittää sokkopesäpallon Suomeen. Lajia ei siis pelata tällä hetkellä Suomessa ollenkaan. Olen tutustunut amerikkalaiseen beep baseballiin ja Italiassa kehitettyyn lajiin baseball for the blind. Ne olivat siistejä ja haluaisin, että niiden pohjalta kehitettäisiin suomalainen sokkopesis! Tai ehkä joskus haaveilin pikajuoksusta:).

Kyselyvastauksista käy ilmi myös mielekkäiden ja haluttujen harrastusmahdollisuuksien vähäisyys, joka on usein paikkakuntakohtaista. Jotkut soveltavan liikunnan lajit, kuten vastauksessa mainittu sokkopesis, voivat harvinaisuutensa vuoksi olla mahdoton vaihtoehto, vaikka intoa aloittaa harrastus olisikin olemassa. Monet vammaiset nuoret haluaisivat harrastaa juuri vammaisille suunnattuja lajeja, mutta Suomessa tarjonta ei ole kovin monipuolista.

Vammaisille nuorille on suunnattu Suomessa joitakin yksittäisiä, erityisiä lajeja. Syksyllä 2015 kävimme havainnoimassa näkövammaisten maalipallojoukkueen harjoituksia. Haastattelemamme harrastajat vaikuttivat tyytyväisiltä valintaansa ja kokevat pelaamisen ja siinä kehittymisen mielekkääksi. Laji on monelle elämäntapa, ja ystävyysuhteet ovat muutamien pelaajien välillä tiiviitä. Pelaajien yhdessäolo ei rajoitu vain maalipalloharjoituksiin, vaan vapaa-ajallakin ollaan paljon tekemisissä. Lajin harrastajat muodostavat keskuuteensa tärkeän peliyhteisön, joka tuo haasteita ja mielekkyyttä elämään. Suomessa näkövammaisten maalipallon harrastaminen on tällä hetkellä mahdollista Espoossa ja Kouvolassa. Vain osa lajin harrastajista Suomessa on näkövammaisia ja samoihin joukkueisiin kuuluu sekä näkövammaisia että näkeviä naisia ja miehiä.

Vammaisille henkilöille suunnattujen liikuntalajien tarjonta ei ole kysyntään nähden riittävän suurta, mikä tuli havaituksi haastattelu- ja kyselyaineistojemme analyseissa. Monet haluaisivat kokeilla lajia, jota tietävät harrastettavan ulkomailla, mutta Suomessa ei ole käynnistetty lajin harrastamiseen liittyvää toimintaa.

Demografisista syistä johtuvat harrastusmahdollisuuksien puutteet koskettavat näin monia vammaisia nuoria. Vaikka yksittäisillä ihmisillä olisi kiinnostusta tiettyyn lajiin, aikeesta on luovuttava siksi, ettei asuinpaikkakunnalta tai lähistöltä löydy tarpeeksi suurta - tai minkäänlaista - harrastusryhmää.

Tutkimuksemme nuorten liikuntaharrastuksia koskevat toiveet liittyivät kiinnostaviin urheilulajeihin ja halukkuuteen tai haaveisiin kokeilla niitä. Kyselymme avoimissa vastauksissa mainittiin useita lajeja, ja monet nuoret myös erittelivät vastauksissaan, olisiko kyseisen lajin harrastaminen realistista tai toteuttamiskelpoista, vai onko kyse pikemminkin haaveesta, joka on mahdoton toteuttaa esimerkiksi ruumiillisen rajoitteen takia. Eräs vastaaja esimerkiksi mainitsi haaveekseen moottoriurheilun, mutta näkövammansa vuoksi kokee sen liian vaaralliseksi toteuttaa.

Vastaushetkellä harrastetuista urheilu- ja liikuntalajeista mainittiin useimpien uinti, kuntosali ja jumppa, kävely ja lenkkeily, pyöräily ja hiihto. Urheilun ja liikunnan harrastamista koskevat toiveet ja aiheet liittyivät monella nykyistä harrastusta vaativampiin lajeihin, kuten joukkuelajeihin ja ohjattuihin lajeihin:

[Tällä hetkellä harrastan] uimista, salilla käyntiä ja lenkkeilyä. Talvisin myös hiihdän ja luistelen. Menen aamuisin kouluun pyörällä tai kävellen.

[Haluaisin harrastaa] potkunyrkkeilyä tai bodyfitnessiä.

Vaikeus aloittaa kiinnostavan lajin harrastaminen liittyy usein ohjattuun liikuntaan liittyvien harrastusmahdollisuuksien puutteeseen, sillä yksittäisten henkilöiden halu ei useinkaan riitä ainakaan harvinaisempien lajien toiminnan käynnistämiseen. Tämä on realiteetti monilla varsinkin syrjäseuduilla asuvilla nuorilla, joiden kiinnostus harrastaa tyrehtyy usein sen vuoksi, ettei asuinpaikkakunnalla ole siihen mahdollisuuksia - harrastusryhmien muodostamiseen tarvitaan enemmän kuin yksi kiinnostunut. Mielekkäiden vapaa-ajan palvelujen puute vaikuttaa myös siihen, että monet nuoret kokevat yksinäisyyttä. (Esim. Tuuva-Hongisto ym. 2016.) Puutteet harrastuspalvelujen tarjonnassa koskevat monia suomalaisnuoria, eivätkä ne liity vain vammaisten nuorten elämään.

Vammaisten nuorten kohdalla mahdollisuudet toteuttaa liikunnallisia toiveita ja haaveita liittyvät pitkälti lajin harrastamisen mahdollisuuksiin paikkakunnalla ja sopivien ohjattujen ryhmien tarjontaan. Kaikkia haaveita ei ole tarkoitettukaan toteutettaviksi, jos terveydelliset syyt eivät anna siihen reaalisia mahdollisuuksia. Jotkut nuoret kytkevät mahdollisuutensa aloittaa liikuntaharrastus siihen, miten harrastamiseen on tarjolla avustajan, kaverin tai vanhemman tukea.

Muutaman kyselyvastaajan toiveissa on kilpatasolle pyrkiminen harrastamaan lajissa. Suurin osa toiveista liittyi itselle vieraampien, myös eksoottisten ja tuntemattomampien lajien kokeiluun. Mainituiksi tulivat esimerkiksi roller-derby, pyörätuolitantsi, tankotanssi ja sumopaini.

Liikuntaharrastuksiin liittyviä tavoitteita koskeviin avokysymyksiin vastaajat eivät juurikaan kommentoineet. Näissä harvoissa vastauksissa keskeisenä näyttäytyi liikunnan harrastaminen terveyden ja ruumiillisen kunnon ylläpitämiseen liittyvistä syistä.

Kun lähtee kotoa ulos niin kivut unohtuu.

Lihaskireyttä on paljon jaloissa, [tavoitteena on] välttyä niiden pahenemiselta. Lisäksi [olen] paljon tietokoneella

Sen sijaan kvantitatiivisessa aineistossa terveyden ja kunnon sekä kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin ja hyvän olon ylläpitäminen näyttäytyi keskeisenä liikunnan harrastamisen tavoitteena. Kunnon parantaminen on tavoitteena noin 67 prosentilla vastaajista. Toisaalta monet (58 % vastaajista) näkevät hyvän olon merkityksen vielä tärkeämmäksi kuin hyvän kunnon. Muissakin nuorten liikuntatottumuksia koskevilla tutkimuksissa terveydelliset seikat korostuvat tärkeänä motiivina harrastaa liikuntaa (Myllyniemi & Berg 2013, 73). Kyselyn avoimissa vastauksissa liikuntaharrastus ei välttämättä näyttäydy tavoitteellisena, eikä myöskään kilpailullisuuteen tai kilpaurheiluun liittyviä tavoitteita mainita. Sitä vastoin hankkeemme havainnointi- ja haastatteluaineistossa kilpailullisuuteen liittyvät tavoitteet ovat selkeitä ja tiedostettuja niiden kohdalla, jotka urheilevat arvokilpailutasolla. Oman kilpailulajin urheilu on paitsi mielekästä ja hauskaa, myös tavoitteellista toimintaa kisamenestyksen kannalta. Mitaleja ja arvosijoja tavoitellaan sekä kansallisilla että kansainvälisillä tasoilla, kuten kehitysvammaisten henkilöiden Special Olympics -maajoukkueissa. Kehitysvammaiselle nuorelle urheilijalle kansainvälinen kilpailumenestys on todella hieno kokemus.

Sarin isä: Kuvia mitä tuolt nyt netistä löytyy, niin tuol on, ne on ihan ensimmäisiä juttuja mitä ... Losista ja ... Voimistelu-lehden kannessa oli ja. Toi on Losista sitten, toi on sieltä palkintojenjaosta.

Sarin äiti: Joo, et on tää julkisuuden valokeilaan joutunu paljonkin.

Sarin isä: Narinkkatorilla oli esiintymässä ennen kisoja, siellä sit toi, koko porukka ja ..

Päivi: Miten tuota, sitten kun te meette [kisoihin], niin onks nää palkinnot ja tälaset hälle tärkeitä? Nää lehtijutut ja muut?

Sarin äiti: Sanotaan, että lehtijutut on tärkeitä. Et se että se on niinku, ne on niinku.. kyl se tykkää niistä ihan. Ja sit on aina ihan, ja ihan aina ihmeissään, et minusta, woo! Et minä oon täällä!

Klo 21 on iltapala, jälleen vapaamuotoinen haastattelu ja Veikon kanssa, jonka äiti siinä mukana ja poika myös. Veikko suostuu minua vastapäätä iltapalapöydässä juttelemaan, mutta haastattelu ei jatku kauhean pitkään! Sanoo yhtäkkiä kiitos, tämä oli tässä. On voittanut mitaleita ja ylpeä siitä, jossain tullut kolmas sija, ei ollut kiva se. Hiihdosta tykkää, koska tykkää kovista treeneistä ja laji tarpeeksi rankka. (Ote kenttäpäiväkirjasta 2016, Susan)

Vammaisten nuorten urheiluharrastuksen mielekkyys kytkeytyy useimmiten ystäviin, hauskanpitoon ja hyvinvoinnin ylläpitämiseen. Kilpailumenestys on tärkeä harrastukseen motivoija niillä, jotka urheilevat kilpatasolla. Aiemmissa nuorten liikuntatutkimuksissa on saatu samankaltaisia tuloksia (esim. Ryba ym. 2016), joten esimerkiksi kehitysvammaiset nuoret eivät eroa muista nuorista tässä suhteessa. Jos harrastuksen puitteissa on edennyt kilpailu- ja peräti arvokisatasolle, liikuntaharrastuksen tavoitteet ovat selkeämmät. Kilpaa urheilevien nuorten haastatteluissa korostuivatkin lajissa vaadituissa taidoissa ja tekniikassa kehittyminen sekä ammattitaitoisen valmennuksen merkitys.

Ruumiilliset rajoitteet, ihmisten ennakkoluulot ja ohjauksen puute liikunnan harrastamisen koettuina esteinä

Tutkimuksessa kysyttiin myös tekijöistä, joita vammaiset nuoret kokevat suurimmiksi esteiksi harrastaa liikuntaa. Vamman tai vammautumisen aiheuttamat ruumiilliset rajoitteet koetaan usein keskeisiksi liikunnan harjoittamisen esteiksi tai vaikeuttajiksi. Kyselyaineiston avoimissa vastauksissa ruumiilliset ja terveydelliset seikat tulivat esiin korostetusti:

Jos voisin valita vapaasti, ensimmäisenä aloittaisin tanssin. Haluaisin käydä myös kuntosalilla, esimerkiksi crossfit-tunneilla. On kuitenkin henkisesti liian rankkaa yrittää pysytellä muiden perässä, siksi jää menemättä.

En kuule kunnolla, siksi joukkuelajit pelottavat.

Monet nuoret voivat pelätä vamman vaikuttavan liikuntasuoritukseen siinä määrin, että lajia ei uskalleta kokeilla. Sen ei pelätä vaikuttavan vain fyysiseen suorittamiseen, vaan yrityksen uskotaan olevan myös henkisesti stressaavaa. Vastaajat mainitsivat muun muassa vamman, kehitysvamman ja cp-vamman olevan este liikkuemiselle. Vammaisille lapsille soveltuvien erityisliikuntamuotojen puute mainittiin myös esteenä harrastamisen aloittamiselle.

Liikunnallinen aktiivisuus voi olla paljonkin kiinni nuoren rohkeudesta kokeilla asioita. Aineistossamme on paljon esimerkkejä nuorista, jotka ovat aloittaneet vaativiakin liikuntalajeja riippumatta siitä, millä tavoin vamma vaikuttaa suoritukseen. Esimerkiksi spastisuus tai pakkoliikkeet eivät kaikkien kohdalla ole muodostuneet esteiksi harrastaa liikuntaa. Sopivan liikuntalajin löytyminen voi kuitenkin olla nuorelle haasteellista - etenkin, jos siihen tarvitaan apuvälineitä.

Vammaan tai vammaisuuteen liittyvät fyysiset ominaisuudet voidaan kokea yksilöllisesti liikuntasuorituksia haittaaviksi tekijöiksi niin, että omaa suorituskykyä ei haluta välttämättä kokeilla. Tutkimusten mukaan lapsi ja nuori tarvitsee kannustusta uskallukseen ylittää rajojaan (Saari & Skantz 2017). Tutkimusaineistostamme on käynyt ilmi, että kannustajina toimivat useimmiten omat perheenjäsenet ja heidän liikuntaharrastuksensa. Jos koko perheellä on liikunnallinen elämäntapa,

kynnys aloittamiselle on matala ja perheenjäsenet rohkaisevat aloittamaan liikuntaharrastuksia, jolloin esimerkiksi tiettyjä ruumiillisia ominaisuuksia ei välttämättä koeta rajoitteiksi kokeilla harrastusta. Myös ystävien merkitys liikuntaharrastusten aloittamisessa on vammaisille nuorille suuri.

Aineistomme osoittaa, että jotkut ruumiilliset ominaisuudet koetaan rajoitteiksi tehdä ja harrastaa asioita. Vammaisuus, kuten huono näkö estää toimimasta tietyissä aktiviteeteissa, jolloin muun muassa kaikkiin ammatteihin kouluttautuminen ei ole mahdollista. Vamman luonteesta huolimatta jokaisella tulisi olla mahdollisuus etsiä ja löytää sopivia aktiviteetteja, liittyvät ne työhön, opiskeluun tai harrastuksiin. Tästä syystä käsitys siitä, että vamma asettaa väistämättä rajoitteen, ei ole itsestäänselvyys, vaan kyse on usein pikemminkin stereotyyppisestä vammaisuutta koskevasta ymmärryksestä, joka vahvistaa vammaisuutta koskevia kielteisiä asenteita ja ennakkoluuloja.

Tutkimusaineistossamme monet nuoret kokevat vamman luonteen rajoittavan harrastamista. Vastakkaiset esimerkit aineistossa osoittavat kuitenkin, että liikuntaharrastuksen aloittaminen ei välttämättä ole mahdottomuus, jos sen kokeileminen koetaan mielekkääksi ja sille on olemassa sopivat olosuhteet, kuten esimerkiksi syrjinnästä vapaa sosiaalinen ilmapiiri.

Vammaisuutta koskevat ennakkoluulot ja asenteet tulivat muutaman kerran esiin liikunnan harrastamista tai harrastuksen aloittamista rajoittavina tekijöinä. Enimmäkseen asenteellisista seikoista puhuttiin haastatteluaineistossa.

Susan: Et mahdollisuudetkin riippuvat hyvin pitkälle siitä...?

Sirpan äiti: Siitä missä asuu. Kyllä.

Sirpa: Äiti. Mä.

Sirpan äiti: Ja sitten se on niin, et Sirpa esimerkiksi yritti siellä [kaupungissa] mennä niinku semmonen, että ne oli pari vuotta nuorempia, tanssiryhmään, jumpparyhmään. Et se jäi aina ulkopuolelle, että sitten kun valittiin jostain, että sinä tuut mun ryhmään ja sinä mun. Että ne laitettiin, jaettiin niitä, että valitse sinä oma ryhmä ja valitse sinä oma ryhmä. Niin jäi aina ulkopuoliseksi. Että siihen ei sitten mahtunu. Me ollaan asuttu Espanjassa. [...] Espanjassa oli semmonen systeemi, että siellä esimerkiksi nää kehitysvammaset ja kaikki. Että ne oli siellä luokassa. [...] Et sitä ei viety minnekään muualle kouluun, vaan se pääsi siihen lähikouluun. Ja sitten ne oli normaalien lasten kanssa siellä luokassa. Et Sirpakin olis jatkanut siin omassa luokassaan, mutta sitten ois ollu avustaja siinä vieressä. Ja opettaja määrää miten sit Sirpan kanssa mennään. Kehitysvammasilla on mun mielestä ikävästi Suomessa, et niillon se oma koulu. Ja omat harrastukset. Ja omat sitä ja omat tätä. Ja sitte. Sitten ihmetellään, et minkä takia niitä kiusataan. Sen takia, et ne normaalit lapset, niin sanotut normaalit lapset, ne ei oo tottunu näkemään kehitysvammasia.

Laskettelua harrastavaa Sirpaa oli syrjitty nuorten tanssiryhmässä, kun häntä ei ollut otettu mukaan mihinkään pienempään ryhmään, joihin nuoret saivat itse valita jäsenet. Myös Etelä-Suomessa toimiva talliyrittäjä, joka antaa ratsastustunteja vammaisille lapsille ja nuorille, on kiinnittänyt huomiota muiden nuorten taholta tapah-

tuvaan syrjintään. Hän oli joutunut erottelemaan vammaisille lapsille suunnatut ratsastustunnit kokonaan erillisiksi viikonpäiviksi siitä syystä, etteivät muut nuoret suostuneet ottamaan tunteja ryhmistä, joissa olisi ollut läsnä vammaisia henkilöitä.

Vammaisiin lapsiin ja nuoriin kohdistuu paljon syrjintää muiden lasten ja nuorten taholta, mikä osoittaa, että vammaisuutta kohtaan on olemassa ennakkoluuloja ja kielteisiä asenteita. Ne johtuvat useimmiten siitä, että vammaisuudesta ei tiedetä tarpeeksi. (esim. Goodley 2012.) Ennakkoluulot ja syrjintä hankaloittavat vammaisen lapsen osallistumista harrastustoimintaan, kun häntä ei haluta mukaan porukoihin.

Sirpan äiti kertoo haastattelussa myös Espanjan käytännöistä kehitysvammaisten lasten integroimisessa kouluyhteisöön. Kertomuksen mukaan kehitysvammaiset lapset toimivat tavallisessa luokassa avustajan kanssa ja on opettajakohdista, kuinka lasta opetetaan ryhmässä. Äidin kokemuksissa Suomen käytännöt eristävät kehitysvammaiset lapset omaksi ryhmäkseen, ja heille suunnatun toiminnan erillisuus syrjii lapsia ikäisistään ja muusta yhteiskunnasta. Näkymättömyys lisää edelleen tietämättömyyttä vammaisuudesta.

Vammaisten henkilöiden näkeminen erityisinä ja sen varaan rakennetut sosiaalis-kulttuuriset käytännöt syrjivät vammaisia ihmisiä rakenteellisella tasolla, mikä on nähtävissä selvästi juuri koulumaailmassa (esim. Mietola 2014). Vammaisille lapsille ja nuorille suunnatut erityiset ja erilliset aktiviteetit saavat paradoksaalisesti aikaan eriarvoisuutta muihin lapsiin ja nuoriin nähden, kun vammaiset lapset ja nuoret joutuvat käytännössä eristetyksi muusta yhteiskunnasta. Nämä erilliskäytännöt lisäävät samalla tietämättömyyttä vammaisuudesta ja siitä johtuvia ennakkoluuloja ja syrjintää.

Vammaisuutta koskevat kielteiset asenteet ovat yksi keskeinen tekijä, jonka nuoret kokevat vaikeuttavan tai rajoittavan osallistumista harrastustoimintaan ja liikuntaharrastuksiin. Asennemaailma ja vammaisille ihmisille rakennettu erityisyys ja erillisyys tulevat näkyviksi sosiaalisissa käytännöissä monella tavalla. Esimerkiksi seuraavassa kyselyaineiston avoimessa vastauksessa näkövammainen nuori kokee henkisesti raskaaksi sen, että joutuu perustelemaan haluaan osallistua harrastustoimintaan.

Välillä joutuu tekemään suhteettomankin paljon töitä, jos haluaa selvittää, voiko jonkin liikuntapaikkaan tai ryhmään osallistua näkövammaisena. Aina pitäisi myös muistaa etukäteen infota ryhmäliikuntatunnin ohjaajaa jne. Se on joskus aika raskastakin, kun pitää koko ajan selittää vammaansa.

Vastauksesta ilmenee, että näkövammaisuus saattaa estää osallistumisen harrastusryhmään ja että joka tapauksessa tulee etukäteen selvittää, onko osallistuminen näkövammaisena edes mahdollista. Prosessit ovat nuorelle henkisesti raskaita ja kertovat rakenteellisesta syrjinnästä, jolloin urheilu- ja vapaa-ajanpalvelujen institutionaaliset säännöt ja käytännöt voivat hankaloittaa vammaisten henkilöiden osallis-

tumista harrastustoimintaan tai asettaa sille suoranaisia esteitä. Esimerkiksi liikuntapalveluissa puuttuu yleisiä linjauksia siinä, miten vammaiset lajiharrastajat integroidaan mukaan ja millaisia käytäntöjä heitä varten tulee noudattaa.

Asennetason ongelmat näkyvät siten toimintatapoina sosiaalisissa ja institutionaalisissa käytännöissä ja yhteiskuntarakenteissa, ja niiden perusta on tietämättömyydessä vammaisuudesta. Monet vammaiset nuoret törmäävät urheilu- ja liikuntapaikoilla siihen, etteivät työntekijät ja toimitsijat tiedä, miten vammaisuuteen tulee suhtautua tai mikä on yleinen käytäntö silloin, jos vammaisen henkilö haluaa osallistua liikunnalliseen toimintaan. Näitä on useimmiten selviteltävä etukäteen. Esimerkiksi Sirpan ja hänen äitinsä haastattelusta käy ilmi, että käytännöt voivat vaihdella paljon liikuntalajista ja -paikasta riippuen. Sirpan äidin mukaan yksityiset laskettelurinteet ympäri maata ovat suvaitsevaisia vammaisia lapsia ja nuoria kohtaan, eikä perhe ole koskaan kokenut syrjintää laskettelurinteillä. Sirpa on voinut lähteä aina rinteeseen avustajansa (=äitinsä) kanssa, eikä heihin ole suhtauduttu muista poikkeavasti. Kuitenkin vammaisen nuoren osallistuminen edellyttää aina taustatyön tekemistä sen selvittämiseksi, onko hänen mahdollista osallistua.

Syyinä siihen, että osallistuminen on hankalaa tai mahdotonta, on usein konkreettisesti toiminnassa tarvittavien avustajien ja ohjaajien tai heidän osaamisensa puute, mitä tulee vammaisen henkilön liikkumiseen kyseisessä lajissa, sen edellyttämään kapasiteettiin ja siinä tarvittavaan apuun ja apuvälineisiin. Liikuntapaikka voi evätä lapsen tai nuoren osallistumisen, jos siellä ei ole tarjolla vammaiselle henkilölle suunnattua ohjausta tai osaamista, jota juuri hänen harrastamisensa katsotaan edellyttävän. Näissä asioissa ei liikuntapalveluissa välttämättä haluta ottaa riskejä. Vammaisen nuori voi kokea myös itse niin, että hän ei voi osallistua ilman henkilökohtaisen avustajan, tukihenkilön tai ystävän apua.

[Esteenä on] diagnoosi (kehitysvamma) ja avustajan puute.

[Esteenä on, että] en voi yksin lähteä liikenteeseen.

Avustajien puute on yleistä vammaisilla henkilöillä. Monen osallistuminen harrastustoimintaan ja muihin aktiviteetteihin on sidoksissa siihen, kuinka on mahdollista saada tukihenkilön apua kulkemiseen harrastuspaikoille ja paikan päällä esimerkiksi vaatteiden vaihtoon, apuvälineiden kanssa toimimiseen ja muihin toimiin. Monet voivat olla paljonkin riippuvaisia avustajasta erilaisissa toimissa, kun taas toisille riittävät henkinen tuki ja yksinäisyyden tunteen lievittyminen, johon voi vaikuttaa yhtä hyvin läheinen ystävä, tyttö- tai poikaystävä tai perheenjäsen. Jos vammaiselle nuorelle ei ole tarjolla tukihenkilön apua, kynnys aloittaa liikunnan harrastaminen voi olla korkea. Tuen puutteen voi kokea myös estävän harrastamisen kokonaan.

Liikuntaohjaukseen liittyvän erityisen tuen tarjonta vammaisten nuorten liikunnallisissa harrastuksissa on usein sidoksissa siihen, että toiminnalla on professionaalisuuden vaade. Pahimmillaan avustamisen katsotaan aina vaativan erityisliikunnanohjaajan pätevyyttä tutkintotasolla. Kredenciaalisen asiantuntijuuden ja

osaamisen vaatimus vaikuttaa asennetasolla siihen, miten liikuntapaikoilla ylipääntään kyetään järjestämään ohjausta vammaisille henkilöille. Liikuntaohjaajien professionaalisen osaamisen puutteeseen vedotaan tyypillisesti liikuntapalveluissa ja urheiluseuroissa silloin, kun lajin parissa ei ole järjestetty mahdollisuuksia vammaisille lapsille ja nuorille. Liikunnanohjaajaopiskelijat koetaan kuitenkin päteviksi avustamaan vammaisia nuoria liikunnassa, ja he tekevätkin niin usein osana opintojaan erilaisissa seuroissa ja järjestöissä. Heidän panoksensa ei kuitenkaan riitä vastaamaan siihen yleiseen tarpeeseen, joka vammaisilla nuorilla eri puolilla maata olisi aloittaa liikuntaharrastus.

Osaamisen vaatimus tuli esiin myös tutkimuksemme kyselyaineiston avoimissa vastauksissa, joissa peräänkuulutettiin myös enemmän erityisliikuntaan liittyviä ratkaisuja vammaisille lapsille ja nuorille:

[Esteenä on] erityisliikuntaryhmien, koulutettujen ohjaajien ja avustajien puute.

Ei ole mahdollisuuksia/paikkoja/ohjaajia pyörätuoliliikkuville, joilla ei molemmat kädet toimi.

Vammaisten nuorten ruumiilliset ominaisuudet ja toimintakyky ovat hyvin erilaisia, ja tuen tarpeet vaihtelevat paljon. Erityisliikuntaan lukeutuviissa liikuntamuodoissa ja -harrastuksissa, kuten kehitysvammaisille lapsille ja nuorille suunnatussa ratsastuksessa, tukea on tarjolla keskitetysti ohjauksineen ja vammaisuuteen liittyvine asiantuntemuksineen. Monet kokevat, että valmennusosaaminen ja erityiseen tukeen liittyvä osaaminen ovat tärkeimpiä tekijöitä mahdollistamaan vammaisten lasten liikunnan harrastaminen. Täsmällisen ohjausosaamisen puute esimerkiksi pyörätuoliliikkuville, joilla on puutteita myös käsien toimintakyvyssä, voidaan kokea ylitsepääsemättömäksi esteeksi aloittaa harrastaminen, jos liikunnanohjaajilla ei ole liikuntavammoihin liittyvää asiantuntemusta ja sen mukaista osaamista. Tilanne lienee monilla paikkakunnilla sama, minkä vuoksi erityisliikuntaan liittyviä liikuntamuotoja ei järjestetä.

Aineistoissamme on kuitenkin paljon esimerkkejä siitä, miten tukihenkilönä voi toimia myös perheenjäsen tai liikunnanohjaaja, jolla ei ole varsinaista erityisliikunnanohjaajan pätevyyttä. Vaatimuksilla erityisliikuntaan liittyvään pätevyyteen ei välttämättä aina ole perusteita ainakaan siinä mielessä, että osaamisen puute rajoittaisi kaikkea osallistumista tai minkä tahansa lajin kokeilemistä sikäläkin, että vammaisen nuoren tuen tarpeet vaihtelevat paljon. Tämä havainto voisi parhaimmillaan laajentaa toimintakenttää vammaisten lasten ja nuorten liikunnassa ja vapauttaa ajattelemaan rajoitteiden sijaan toimintamahdollisuuksia. Tukihenkilöksi liikuntaharrastuksessa voi monelle riittää hyvin esimerkiksi läheinen, jos nuori saa sen kautta henkistä tukea ja kannustusta harrastamiseensa.

Vammaisten nuorten liikunnallisia harrastuksia mahdollistavat ja vaikeuttavat rakenteet

Kysely- ja haastatteluaineistosta piirtyy kuva vammaisten nuorten liikunnan harrastamisesta sen kautta, millaisia käytäntöjä siihen on heidän yksilöllisissä elinpiireissään. Useat harrastavat yleisimpiä liikuntalajeja kuten uintia, kävelyä ja kuntosalia, joita on mahdollisuus harrastaa useilla paikkakunnilla tai joiden harrastaminen ei ole paikkakuntasidonnaista. Monella tutkimuksemme nuorella on kuitenkin haaveissa harrastaa myös vaativampia lajeja, kuten joukkuepelejä ja muita ohjattuja lajeja, joihin ei aina ole olemassa järjestettyä toimintaa asuinpaikkakunnalla. Tämä saattaa johtua esimerkiksi siitä, että vammaisten nuorten liikunnan tukemisen katsotaan usein edellyttävän pitkälle vietyä professionaalisuutta.

Mahdollisuuksien puute kiteytyy siihen, että virallinen rakenteellinen taso nojaa institutionaalistuneen asiantuntijuuden fasadiin eikä vammaisia nuoria välttämättä huolita mukaan myöskään nuorten spontaaneihin liikunnallisiin yhteisöihin, kun ennakkoluulot ja muut kielteiset asenteet vaikuttavat taustalla usein piiloisina, mutta voimakkaina sosiaalisina rakenteina. Vammaisten nuorten osallisuuden ongelmat ovat liikunnallisten harrastusten kohdalla samankaltaisia kuin muissakin aktiviteeteissa ja palvelujen käytössä. Heidän pääsyinsä yhteiskunnalliseen osallisuuteen eivät ole samat kuin muilla, mikä ilmenee syrjivissä käytännöissä. Vammaisten nuorten sosiaalinen erillisuus ja rakenteellinen eristäminen myös urheiluharrastuksissa rajoittavat mahdollisuuksia luoda alueelle uusia toimintatapoja ja käytäntöjä.

Tutkimusaineistossamme on kuitenkin runsaasti esimerkkejä aktiviteeteista, joita on parhaillaan käynnissä tilanteen muuttamiseksi. Esimerkiksi monet yksittäiset seura- ja järjestötoimijat tekevät paljon työtä mahdollisuuksien lisäämisen ja asenteiden muuttumisen eteen. Asenteellisen tason ongelmiin ja syrjintään törmätään usein näillä kentillä, ja mahdollisuuksien puutteet nähdään usein juuri kielteisistä asenteista johtuviksi.

Liikuntaharrastus on monille nuorille intohimoista toimintaa, ja huippu-urheilutasolla kilpaileminen tuottaa erityisiä mielekkyyden ja tarkoituksellisuuden kokemuksia. Hauskanpito ja ystäväpiiri ovat tärkeitä liikuntaan motivoijia, mikä ilmenee monella tavoin myös etnografisissa aineistoissa. Liikunnan tuottamat ruumiillisen ja henkisen hyvinvoinnin kokemukset ovat keskeisiä kaikkien tutkimuksemme osallistuneiden harrastajien elämässä. Vammaisten nuorten liikunnan harrastamiseen liittyy kuitenkin muitakin sosiaalis-kulttuurisia tekijöitä, joita tässä kirjassa tarkastellaan lähemmin tuonnempana. Monet kokevat tuen puutteen vaikeuttavan ja jopa estävän liikuntaharrastuksen. Tukihenkilöiden rooli harrastamisen mahdollistajana ja helpottajana on tärkeä tekijä ja sitä käsitellään kirjan seuraavassa artikkelissa.

II TUKEVIA TOIMIJOITA JA RAKENTEITA

Vammaisuus voidaan nähdä ja määritellä ihmisen suhteeksi erilaisiin fyysisiin ja sosiaalisiin toimintaympäristöihin. Kriittisen vammaistutkimuksen käsitteellistyksissä tätä suhdetta on lähestytty sosiokonstruktiivisen teorian näkökulmasta: vammaisuuden ”ongelma” on lähtöisin ympäristöistä, jotka ovat täynnä normatiivisia oletuksia siitä, minkälaisille toimijoille ne ovat avoimia ja tarkoituksenmukaisia. Klassisessa sosiologiassa puolestaan vammaisuudesta on keskusteltu henkilökohtaisesti sisäistetyn epätavallisuuden teemassa (ns. spoiled identity -keskustelu, Goffman 1963) pohtien muun muassa vammaisuuteen liittyvää eristyneisyyden ja yksinäisyyden riskiä, joka syntyy itsen ja normatiivisten kykyisyysodotusten välisestä kuilusta. Kun puhutaan soveltavasta liikunnasta tai vammaisurheilusta, molempiin perspektiiveihin on syytä kiinnittää huomiota. Tutkimukset ovat osoittaneet, että motorisilla taidoilla ja liikunnallisella aktiivisuudella on pätevyyden tai pätemättömyyden tunteen kautta syntyvä vahva yhteys, joka korostuu erityisesti nuoruusvuosien aikana (ks. Takalo 2016, 7). Outi Aarresolan (2016) tutkimuksessa käytetty käsite urheilupääoma, jota liikunnan kentillä katsotaan tarvittavan, viittaa nimenomaan ruumiillistuneeseen tietoon, taitoon ja valmiuteen, jolloin vammaisuudesta väistämättä muodostuu jonkinlainen erityiskysymys (Armila & Torvinen 2017).

Seuraavissa analyyseissa tämä kaksisuuntainen lähtökohta syntyy pohdinnoista rakenteellisen epäreiluuden ja yksilöllisten intressien ja erityisyyden epäsuhdan voittamisesta. Käytännössähän on yleensä niin, että rakenteet vaatimuksineen voittavat, jolloin vammaisuuden ja ympäristöjen erityisten kykyisyysodotusten välistä kuilua pyritään silloittamaan monenlaisin keinoin ja kumppanuuksin. Liikunnan maailmassa tämä tarkoittaa muun muassa sitä, että liikuntapaikkojen ja -lajien sekä vammaisten harrastajien väliin tuodaan joko erilaisia rakennelmia tai sovelluksia ja kutsutaan erilaisia avustavia toimijoita. Kirjan seuraavissa artikkeleissa teemana ovat ”merkittävät muut” – sekä inhimilliset suhteet että materiaaliset välitykset, joiden kautta ja avulla vammaisten nuorten mahdollisuuksia harrastaa liikuntaa avataan, tuetaan ja vahvistetaan.

Susanna Takalo (2016, 11, 19) pohtii nuorten liikuntasuhdetta yleisellä tasolla muovaavia tekijöitä ympäristö- ja yksilötekijöiden kategorioissa (ks. myös Koski 2004). Nämä kategoriat ovat läsnä tai mahdollisia myös soveltamissamme merkittävien muiden käsitteellistyksissä, mutta vammaisten nuorten kohdalla myös erityiset artefakteiksi luokiteltavissa olevat materiaaliset välitykset ansaitsevat oman huomionsa. Kirjan tässä pääluvussa pääosassa ovat tutkimusaineistoissamme merkittäviksi muiksi osoittautuvat ihmiset, organisaatiot sekä instituutiot, samoin kuin tekniset välineet sekä erilaiset liikuntasuorituspaikkojen tarjoamat mahdollisuudet.

Merkittävät muut vammaisten nuorten liikunta- ja urheiluharrastuksissa

Päivi Armila ja Pasi Torvinen

Merkittävät muut (significant others) on symboliseksi interaktionismiksi kutsutun yleisen yhteiskuntateorian käsitepari, joka usein yhdistetään Georg Herbert Meadin (1962) sekä Bergerin ja Luckmannin (1966) teorioihin siitä, kuinka perin juurin sosiaalisia ihmisiä viime kädessä ovat. Yksilön toiminta ja elämänpolut limittyvät toisten ihmisten toimintaan ja elämänpolkuihin, ja merkitykselliset asiat opitaan ja määritellään niiden sosiaalisissa yhteyksissä. Meadin ajattelun mukaan 'minä' syntyy katseesta, jonka toiset luovat siihen. Tästä näkökulmasta tarkasteltuna vammaisen nuoren liikuntasuhde syntyy ja kehittyy – tai jää syntymättä ja kehittymättä – niissä sosiaalisissa suhteissa, konteksteissa ja mahdollisuusrakenteissa, joissa hän elää ja kasvaa. Merkittävien muiden 'katse' – suhtautuminen ja toiminta – on nuoren ihmisen kohdalla elämää ratkaisevasti muovaava asia. Vammaisten nuorten kohdalla muiden katseen merkitys on aivan erityinen, koska heidän tuentarpeensa ja muista riippuvuutensa ovat usein moninkertaiset muiden nuorten vastaaviin verrattuina. Merkittävien muiden katse voi tuomita, tukahduttaa, turvata tai tukea. Muiden merkittävyys ihmisen elämässä voi näin olla jotain asiaa edistävää tai sitä estävää – tässä tapauksessa liikunnallista toimintaa suuntaavaa ja kannustavaa tai sitä rajaavaa ja ehkäisevää (vrt. esim. Takalo 2016).

Merkittävistä muista puhuttaessa mieleen tulevat ensin yksilöä lähellä olevat ja heidän elämässään välittömällä tavalla vaikuttavat tärkeät ihmiset – klassisten sosialisaatioteorioiden mikroympäristöksi kutsuma toimijaverkosto asenteineen (Bronfenbrenner 1979; ks. Aarresola 2016, 32). Meadiläisiä merkittäviä muita voivat kuitenkin olla myös instituutiot ja organisaatiot: ihmisten luomat minän, valintojen ja toiminnan kehittymistä edistävät tai estävät sosiaaliset järjestelmät: instituutiot, organisaatiot, järjestöt ja yhdistykset. Kirjan tässä luvussa – ja vammaisten nuorten liikuntaharrastuksen teemassa – merkittäviksi muiksi määrittävät aktiivisten vanhempien lisäksi ohjaajat, valmentajat, vammaispalveluammattilaiset sekä erilaisissa tehtävissä toimivat avustajat. Urheiluseurojen merkitys on yhtäältä joillakin pakkakunnilla olennainen mutta toisaalta hyvin haavoittuvainen ollessaan riippuvainen soveltavaan liikunnanohjaukseen kykenevistä yksittäisistä ohjaajista. Koulun ja opettajien merkitys vammaisten nuorten liikuntaharrastukseen innoittajina jää hankkeemme aineistoissa jokseenkin pimentoon.

Tätä lukua varten tutkimusaineistoista on otettu tarkempaan tarkasteluun hankkeemme haastattelu- ja havainnointiaineistot, joissa ovat esillä sekä nuoret liikunnan harrastajat että heidän vanhempansa, ohjaajansa ja avustajansa. Seuraavissa alaluvuissa käymme läpi näistä aineistoista tulkittavissa olevia merkittävien muiden merkityksiä pohtien niitä liikuntaharrastukseen pääsyn ja siihen kiinnittymisen

sekä urheilussa menestymisen teemoissa. Tutkimuseettisistä syistä kaikki aineistotaateissa mainitut ihmisten ja paikkakuntien sekä urheiluseurojen erisnimet on muutettu. Käytämme käsitteitä 'liikunta' ja 'urheilu' osittain toisilleen limittäisinä mutta painottaen urheilu-käsitteen ja -toiminnan päämäärätietoisempaa luonnetta verrattuna liikunta-käsitteeseen ja -toimintaan. Analyysissämme myös liikuntaan liittyvät suunnitelmallisuuden ja toistuvuuden ideat, mutta urheilun käsitteellä viittaamme Takalon (2016, 14–16) tavoin systemaattiseen valmentautumiseen, kilpailuihin, menestysrationaaliin ja henkilökohtaisen tulossuoriutumisen merkitysmaailmihin (myös Aarresola 2016, 12).

Saattaen vaihdettavat

Haastatteluihin perustuvissa tutkimusaineistoissamme häivähtää ajoittain moraalista moitetta siitä, kuinka vamman ymmärtäminen sairaudeksi nostattaa helposti epäilyjä nuoren kyvystä harrastaa minkäänlaista liikuntaa. Erityisesti käymissämme ohjaajakeskusteluissa tuli esiin epäily siitä, että perheissä voidaan panostaa ja osallistua nuorten harrastuksiin epäreilulla ja perheen lapsia eriarvoistavalla tavalla: vammattomien nuorten harrastuksia tuetaan ja vammaiset sisarukset joko unohdetaan tai heihin suhtaudutaan ”maailmalta varjellen”. Näin heidän pääsyään liikunnan pariin jarrutellaan jo lapsuudesta lähtien. Tämä näkemys haastaa kansainvälisissä tutkimuksissa raportoituja huomioita siitä, kuinka perheiden osallistuminen ja kannustus ovat olleet tärkeitä vammaisten nuorten liikuntaharrastusten edistäjiä (ks. Armila & Torvinen 2017; Anderson 2009, 438–439; vrt. myös Aarresola 2016; Skantz 2016). Myös aineistojemme kokonaiskuvassa perhe nousee esiin vahvana merkittävien muiden verkoston solmukohtana. Soveltavan liikunnan harrastusmahdollisuuksia ei ole yleensä kovin helppoa löytää ja kartoittaa, ja tässä mielessä aktiivisilla vanhemmilla on keskeinen osuus vammaisen nuoren pääsystä liikunnan maailmaan.

Seuraava pitkä aineistolainaus on eri lajeja aktiivisesti harrastavan kehitysvammaisen Sinin vanhempien haastattelusta. Keskustelu yhtäältä kiteyttää aktiivisten ja rohkeiden vanhempien ja muunkin lähiyhteisön avainmerkityksen vammaisen nuoren harrastusten mahdollistamisessa. Toisaalta ajatustenvaihto pysäyttää myös kysymään, miksi näin on. Miten käy niiden nuorten, joiden selustasta ei löydy tällaista vankkaa ja monenlaisin osaamisin, resurssein ja ajankäyttömahdollisuuksin varustettua perheyhteisöä? Haastattelemillamme Sinin vanhemmilla on paitsi kokemusta liikuntamahdollisuuksien kartoittamisen monimutkaisuudesta, myös näkemyksiä urheiluseurojen roolista ja työnjaosta vanhempien kanssa, ovathan he toimineet itsekin kotivalmentajina:

- Äiti:* Sini sillon kun meni kouluun, sit siellä on luokkakavereita, ne harrasti rytmistä voimistelua. Sit Sini alotti... näitten luokkakavereitten kanssa treenaili ja... Sitten Sinin sisko alotti myöskin voimistelun siinä, ja sit tavallaan kaikki tuli ja sit ostettiin Sinille kaikki välineet samaan aikaan kun siskolle ja samanlaiset systeemit ja muuta. Sini treenaili kotona sit pikkuhiljaa, nyt vähän alotettiin kattoo, että löytyskö jostain jotain ihan voimisteluseuraa ja... täällä on yks seura, ja olin yhteydessä sinne, ja kysyin sieltä, että onko mit... ja mä kysyin VAU:n vammaisurheilusta, googlasin, sit mä kysyin paikallisista seuroista ynnä muuta. Mistään ei tullu, ei löytyny. Sit vaan sattuu viel yks yritys ja etti vielä niinku hakusanoilla ja löyty sit tää SC Loimu, sitte erityisporukkaan ja sieltä se sit lähti.
- Anni:* Meitä kiinnostais tietää, että mitä te ajattelette siitä, että millaiset asiat mahdollistaa esimerkiksi Sinin urheiluharrastuksen, minkälaiset seikat olis sellasia, mitkä vois olla sellasia mitä vois promota lisää esimerkiksi ...ja niin edelleen?
- Äiti:* Yks ainakin helppo, että... Ensimmäisenä, tuota, lapsen aktiiviset vanhemmat. Et se on se isoin asia. Ja sitten toinen on se, että jos hänellä on urheilutausta hyvin vahva, kilpaurheilija, niin tietenkin sit sekin auttaa sit siinä.
- Päivi:* Miten hyvin paikalliset, ihan tavalliset urheiluseurat teidän mielestä sit ottaa huomioon tämmöstä integraatio/inkluusio -politiikkaa, onks niillä se tietosta, vai tuota...?
- Äiti:* Eihän meillä oo kokemusta monesta urheiluseurasta. Mä väitän että meillä on kokemusta, et me ollaan oltu tosi aktiivisesti mukana. Et ehkä se vaatii sit että, on kuitenkin siinä sitten tosi aktiivisesti ja valmentajan kanssa tosi aktiivista kanssakäymistä koko ajan. Et se vaatii valmentajaltakin paljon. Et joka haluaa sitten koska kyl se ehkä... vaatii sitä, että haluaa olla sit vanhempienkin kans, kun jotkut voi olla vaan että on urheilijoitten kanssa ja vanhemmat on siellä tausta-alalla, mutta tässä on se mun mielestä se kokonaisuus.
- Päivi:* Onks teillä yhtään huonoja valmentajakokemuksia?
- Äiti:* Ei
- Päivi:* Ootte ollu onnekkaita. Joo.
- Äiti:* Ollaan oltu, mut sitten taas se niin tää, isä osittain valmentaa Siniä voimistelussa, on ite tehny Sinin kans kaikki kakkosluokan rytmisen voimistelun ohjelmat, että sinänsä jos meillä ois huonoja valmentajia, niin sit isä ottais [hal- tuun].
- Isä:* Niihän se on, niinkun ennen Sydneyn kisojakin niin, neljää ohjelmaa niin, kevään aikana niin, vähän yli tuhat kertaa käytiin ne ohjelmat läpi.

Aktiivisesti liikuntaa ja urheilua harrastavan kehitysvammaisen Sinin vanhempien näkemys nuorensa valmentajista on pääasiassa myönteinen – päinvastoin kuin monen valmentajan tai ohjaajan näkemys joko turhan innokkaista tai välinpitämättömistä vanhemmista. Perheen merkitys näkyy kuitenkin kokoamassamme valmentaja-aineistossa myös myönteisessä merkityksessä, kun sitä haastetaan mukaan ei vain taustamahdollistajaksi vaan tukevan aloituspotkun antajaksi:

Maalipallovalmentaja:

Perheestä se lähtee koko juttu. Et esimerkiksi, mä oon ollu perheleireillä ohjaamassa, meillä oli pääsiäisleiri joka painottu maalipalloon. Ja siellä me huomattiin se, että ku vanhemmat pääs myös harrastamaan ja kokeilemaan sitä lajii ja näki että miten ne lapset kehittyi ja pystyy tekeen sitä, niin ne innostu siihen. Ihan erilailla ku se, että vaan vanhemmat kattoo vierestä: ”kiva ku lapsi pääs vähän heittää, no se oli siinä.” Et se, se on ensiarvosen tärkeetä saada ne vanhemmat mukaan ja ne vanhemmat, vanhempien pitää myös uskaltaa tavallaan siis. Ja kyllä siinä ehkä erityistarvetta on

sillon alkuun, nimenomaan alkusysäyksessä, kyllä siinä on semmosta erityisen... tarvetta. Jos normaalille ihmiselle on jännittävää mennä v kokeilemaan jotain harrastusta tai lajia, niin se on vielä kymmenen kertaa sille ketä ei nää, kokee itsensä, ei ole vaikka harrastanu niin paljon asioita, ja jos on tosi huono näkö, ja se, sä et nää. Ei oo itsetuntoo ja itseluottamusta omiin taitoihin ja muutenkin jännittää, sä oot epävarma, sä joudut koko ajan kysyy. Niin onhan se, kyllä se vaatii rohkeutta. Mut se, se tulee tosi paljon sieltä perheestä sitten, että miten ne on sit kasvattanu lapsen, et rohkeesti vaan kokeilee. Jos kaatuu, niin sitte vaan ylös ja. Just sillee, et sieltähän se tulee aika paljon mun mielestä.

Vammaisen nuoren liikuntaharrastuksen käynnistymistä kuvataan aineistossamme monessa kohdin perheen ja valmentajien tai liikunnanohjaajien yhteistyön tulokseksi. Valmentajien merkitys harrastuksiin pääsyn mahdollistumisessa näkyy paitsi nuoren ja hänen perheensä rohkaisemisessa, myös muun muassa siinä, miten he saattavat pitää osaltaan huolta suosimiensa ja itse harrastamiensa lajien saavutettavuudesta, profiileista ja kehittymisestä paikkakunnilla. Osalle valmentajista lajin vieminen paikkakunnalle on laajamerkityksellistä: ideana on tehdä omaksi koetusta lajista toimintaa, joka unified-hengessä kokoaa yhteen sekä vammaisia että vammattomia harrastajia.

Pasi: Mulle tuli mieleen tuossa kun seurattiin näitä treenejä että mikä sinuu motivoi tähän, että miten sie oot innostunu mukaan tähän?

Jalkapallovalmentaja: Siis, tuo on tosi mukavaa tuo tommonen touhu että, tuo on tosi mukavaa. Semmosta lepposta.

Pasi: Siltä se ainakin näyttää, että teillä on kaikilla hauskaa. Ja homma hanskassa silleen.

Jalkapallovalmentaja: Ja et ei, se on sen verran lepposta, et ei siinä niinku tarvii ikinä kun sinne lähtee, että se on jotenkin pakkopullaa. Se on ihan hyvä tasapaino itellekin, kun jalkapallon parissa touhuun niin paljon. Vähän silleen eri näkökulmasta. Sit kumminki se jalkapallon tuominen oli se ryhmä mitä tahansa, niin se on aina ollu itelle semmonen mieluinen juttu.

Maalipallovalmentaja:

Ja me itse asias eilen just laitettiin patenti- ja rekisterihallitukseen tai -hallintoon meidän yhdistyksen hakemus sisään, ja meidän siis yhdistyksen tarkoitus on kehittää vammaisurheilulaji maalipalloa, jonka tehtävänä on edistää inklusiota näkövammaisten ja vammattomien välillä. Eli tavallaan, se on meidän tarkoitus itsessään.

Valmentamisen ja paikkakunnan välinen kytkös näkyy myös siinä, miten sellaisilla seuduilla, joilla koulutetaan soveltavan liikunnan ohjaajia ja valmentajia, vammaisten nuorten mahdollisuudet tutustua liikuntaharrastuksiin ja aloittaa niitä ovat monin verroin vahvemmat kuin muilla paikkakunnilla. Yliopistokaupungeista tässä suhteessa erottuu edukseen Jyväskylä liikuntatieteellisine tiedekuntineen ja opisto-paikkakunnista Nastola Pajulahti-opistoineen. Aineistojemme keskusteluissa törmätään usein siihen, että tieto vammaisten lasten ja nuorten liikuntamahdollisuuksista kulkee usein huonosti paikallisissa kanavissa, mutta erityisliikunnanohjaukseen kouluttavilla oppilaitospaikkakunnilla toimintaa viedään aktiivisesti sitä tarvitsevien ulottuville, toimijoita mukaan kutsuen.

Päivi: Miten paljon teillä on koulutuksessa sitä tämmöstä erityisryhmien...?

Liikunnanohjaajaopiskelija: Se vaihtelee että ekana vuonna ku ei olla erikoistuttu niin yleensä kaikki pääsee jossain vaihees kokeilee soveltavaa liikuntaa ja tota pääsee ohjaa lapsii, soveltavii, soveltavan ryhmän lapsii.

Erityisten oppilaitospaikkakuntien etulyöntiasema soveltavan liikunnan harrastusmahdollisuuksien tarjonnassa näkyy paitsi liikuntatieteellisen koulutuksen ja opistotasaisen valmentajakoulutuksen seuduilla, myös Vammaisurheilu ja -liikunta VAU ry:n Valttitoiminnassa¹. Valttitoiminta on vammaisten lasten ja nuorten liikuntaharrastuksiin tutustumista edistävä hanke, jossa Valteiksi nimetyt henkilöt pitkäjänteisen työn ja henkilökohtaisen opastuksen avulla vievät nuoria ”asiakkaitaan” erilaisiin liikunnan maailmoihin. Myös Valttitoiminnalle soveltavan liikunnan periaatteita opettavat tai niitä ymmärtävät oppilaitokset ovat tärkeitä, onhan 90 prosenttia Valteista sosiaali- ja terveysalojen, liikunta-alojen tai kasvatustieteiden opiskelijoita (Saari & Skantz 2017).

Valttitoiminta tavoittaa vammaisista nuorista vain murto-osan, ja ohjaajien tai valmentajien rooli vammaisen nuoren liikunnallisina tukijoina tuleekin vahvemmin esiin harrastukseen sitoutumisen ja liikunnassa kehittymisen teemoissa kuin varsinaisesti lajien pariin pääsemisen vaiheissa. Sen sijaan hyvin konkreettisia harrastukseen menemisen tukijoita aineistoissamme ovat erilaisten päivä- tai toimintakeskusten ja palvelutalojen työntekijät, joiden kautta tieto liikuntaharrastuksista kulkeutuu heidän nuorten asiakkaidensa korviin. Usein keskusten työntekijät infoavat mahdollisuuksista, saattelavat saatteluapua tarvitsevat paikalle ja joskus jopa osallistuvat aktiivisesti liikuntatoiminnan ohjaamiseen varsinaisten ohjaajien tukena. Seuraavissa nuoria lähellä olevien ammattiauttajien roolia pohtivissa aineistolainauksissa ollaan soveltavan jalkapallon parissa:

Jalkapallovalmentaja:

Hyvin vähän on markkinoitukkaa tätä. Et päivätoimintakeskuksen kautta tieto on mennyt eri vammaispalveluille aikasemmin. Nyt siellä se henkilö joka sitä hoiti, tuliko siinä lisäduuni vai mitä, jätti sen pois, se jäi meidän hoijettavaks. Varmaan sitte vieläki heikkenee tää.

Pasi: Mites sie pääsit tähän tota, pelihommaan mukaan, mistä sait kuulla?

Jakke: Ei ku minnuu kysyttiin tähän, ehotettiin, niin sit mie sanoin että joo, mie tulen.

Pasi: Ai jaa, kukas sitä?

Jakke: Eikka ehotti, Eikka ehotti.

Pasi: Okei. Kerrotko vielä kuka on Eikka?

Jakke: Se on tuolla toimintakeskuksessa töissä.

Tutkimuksemme kenttähavainnoissa vilahtelevat myös monenlaiset ”käypäläisohjaajat ja -avustajat”, joiden panos liikuntaharrastukseen pääsemisessä ansaitsee

¹ <http://www.vammaisurheilu.fi/ajankohtaista/valtti>

huomionsa. Tällaisia merkittäviä käypäläisiä vammaisten nuorten liikuntaympäristöissä ovat esimerkiksi osana opintojaan heidän kanssaan harjoittelevat ohjaaja- tai valmentajakokelaat tai vaikkapa hevostalleille nuoria kuljettavat autoilijat, jotka auttavat liikuntavammaiset nuoret harrastuspaikoille ja niiltä pois ulottamalla palvelunsa usein varsinaisen autoilun ulkopuolelle saattelemisiin, taluttamisiin, pukemisiin ja nostamisiin.

Asuinaluetason tarkastelussa urheiluseurat ovat avainasemassa soveltavan liikunnan mahdollisuuksien tarjonnassa. Vaikka urheiluseuroja toimii jokaisessa suomalaisessa kunnassa, tämä yleinen kattavuus ei kuitenkaan merkitse laajaa organisoidun erityisliikunnan tarjontaa. Erityisliikunnan vetäminen edellyttää erityistä soveltamisen kykyä ja valmiutta, ja paikkakunnilla ollaan tässä suhteessa riippuvaisia siitä, minkä erityislajin tai erityisryhmän ohjaamisen osajia niillä sattuu asumaan tai opiskelemaan. Valtakunnan tasolla esimerkiksi Palloliitto on kampanjoinut soveltavan jalkapallon puolesta pyrkien edistämään sen harrastamisen mahdollisuuksia eri alueilla, mutta muutamat haastattelemamme valmentajat eivät kovin mielellään edes mainosta omaa toimintaansa: monet pienin ja osittain vapaaehtoisin ohjaajaresurssein varustetut seurat eivät kykene ottamaan mukaan kukaan monta erityistä ohjausta tarvitsevaa urheilijaa.

Haastattelimme soveltavan keilailun ohjaajavalmentajaa, joka kertoi, että jos hänen paikkakunnallaan haluttaisiin laajentaa toimintaa, sitä pitäisi mainostaa julkisesti ja jokaiselle kerralle pitäisi järjestää ohjaaja, koska yhden ohjaajan voimin toimintaa ei voisi enää pyörittää. Myös keilahalliyrittäjän kanssa pitäisi käydä neuvotteluja, koska kaupunki ei kuitenkaan lähtisi kustantamaan ohjaajaa. Eläköitymisensä jälkeen vapaaehtoistyötä tekevä ohjaaja haluaisi, että toiminta jatkuu, mutta halliyrittäjä ei näillä näkymin pysty maksamaan palkkaa. [Ote kenttäpäiväkirjasta]

Nuoria henkilökohtaisesti kauempana olevia merkittäviä muita harrastuksiin pääsyn teemassa edustavat myös kuntien viranomaiset, joilla on monesti monipuolista ”esittelijän valtaa”. Vammaisten nuorten asioista tulee kunnissa helposti sosiaali- ja terveystalvotuksymyksiä, vaikka esimerkiksi koulu-, liikunta-, nuoriso- ja vapaa-aikatoimet voisivat olla niissä avainasemassa:

Keilavalmentaja: Oon koulutukselta liikunnanohjaaja, liikuntakasvatuksen kandi Jyväskylästä, töissä olin Iisalmen kaupungilla erityisliikunnasta vastaavana virkamiehenä vuodesta 74 ja oon keilannut vuodesta 87. Sitä kautta sain keilauksen tuotua tänne.

Päivi: Onko takana menestyksekskin keilausura?

Keilavalmentaja: Joukkueessa SM-liigaa pelasin kolme vuotta, pärjäsin ihan mukavasti.

Citius, altius, fortius

Jos ja kun liikuntaharrastuksesta tulee jotain, jossa halutaan kehittyä, siitä tulee urheilua, johon asennoidutaan aiempaa päämäärätietoisemmin. Vaikka Suomessa on vahva liikuntatutkimuksen kenttä traditioineen ja seurantoineen, vammaisten

nuorten liikuntasuhteesta ja -aktiivisuudesta tai urheilupoluista ei löydy systemaattista tutkimusta (vrt. Salasuo, Piispa & Huhta 2015; Takalo 2016; Aarresola 2016). Osa vammaisista liikunnanharastajista päätyy kuitenkin kilpaurheilijoiksi – joko paralajeihin (aisti- tai liikuntavammaiset) tai esimerkiksi kehitysvammaisten Special Olympics -urheiluun. Kilpaurheilupolulle (mt., 26–27) astumisen vaiheessa syntyy uusi ja tavoitteellinen tietoisuus tekemisestä: liikunnan harrastaminen alkaa edellyttää sitoutumista ja organisoituu ajankäytöllisesti sekä toimijaverkostollisesti. Tässä transitiossa tapahtuu erikoistumista ja sopeutumista tiettyyn lajiin, valmentajaan sekä kenties myös valmennusryhmään. Harjoitusohjelmat, kisamatkat, joukkueoverit ja valmentajat alkavat rytmittää ja ryydittää harrastusta. Merkittävien muiden rinki vammaisen nuoren liikunnanharastajan ympärillä vahvistuu, laajenee ja tihenee (vrt. mt., 91–95).

Urheilijan polulle astumisessa niin sanottu perhepääoma on tärkeä osa merkittävien muiden tematiikkaa (vrt. Aarresola 2016, 26, 46, 52–53). Perhepääoma kattaa tässä yhteydessä sekä yhteiskunnallisten (sosioekonomia) että urheilullisten (vanhempien urheiluharrastukset, kyky valmentaa ja toimia urheilun sosiaalisilla kentillä) pääomien lajit. Meille kerrotuissa perhetarinoissa toistuvat muistot siitä, kuinka lasta on viety urheilukentille ja huomattu kuin vahingossa, että hän onkin liikunnallisesti lahjakas ja lisäksi erityisen hyvä jossakin yksittäisessä lajissa. Tämä huomaaminen on kuitenkin edellyttänyt sitä, että perheessä on ollut joku, jolla on ollut mahdollisuus viettää aikaa kentän reunoilla. Tämä kotikutoinen urheilijapolun alku on hyvin erilainen kuin Aarresolan (mt., 16, 49) kuvaama strateginen, systemaattinen ja ulkopuolelta organisoitu vammattomien urheilijalahjakkuuksien karitoitustoiminta, johon osallistuvat muiden muassa lajiliitot, oppilaitokset ja urheiluseurat.

Isäpuoli: Siinä me käytiin lähikentällä aina juokseen ja sit kerran osallistuttiin semosiin kaupunkinosakisoihin Mäntyläs. Ja huomattiin että no onpas tää nopee juokseen. Ja sit alettiin reena...ja päästiin tähä [Special Olympics-]valmennusrinkiin. On jo osallistuttu paikallisiin kisoihin. Aikasemmin meillä ei ollut mitään tietoa tällaisesta.

Lastensa liikunnallisen lahjakkuuden lisäksi vanhemmat tunnistavat myös heidän pärjäämisensä rajat. Monet haastattelemamme ohjaajat ja valmentajat viittaavat vammaisten nuorten vanhempiin ylisuojelevina tai jopa hyysäävinä toiminnan vaikeuttajina, ja kenttähavaintomme vahvistavatkin vanhempien innokkaan osallistumisen nuortensa valmennushetkiin. Urheilukentän tai -hallin laidalla hosuvat yli-innokkaat vanhemmat ovat yleinen junioriurheilun ympärillä käytävä moralistinen diskurssi, jonka oikeutusta vammaisten nuorten kohdalla on kuitenkin syytä kyseenalaistaa. Erityisesti kehitysvammaisten nuorten kohdalla on usein niin, että heidän lähettämisenä liikuntatapahtumiin tai vaikkapa valmennusleirille ilman huoltajaa voi olla vaikeaa hyvinkin arkisten asioiden vuoksi.

Anni: Koulussa liikunta sitten oli ihan siinä muitten mukana?

Isä: Ei se liikunnassa, jos aatellaan joku sähly, niin eihän Sini semmosessa pysymissään nimessä mukana. Pallon sais päähän ja alkais, itku tulis saman tien. Et ei mennä semmoseen ääripäähänsään.

Isäpuoli: Joo mukaanhan mä lähdin [valmennusleirille]. Mä joudan kun vaimo on töissä ja itte oon eläkkeellä. Eihän se Miro yksin vois, apua tarttee kaikessa. Ruokailu, vessahommat.

Ohjaajien ja valmentajien ote ohjaus- ja valmennustehtäviin on innostunut ja omistautuva. Monet heistä toimivat tehtävässään vapaaehtoisesti ja palkatta. Tutkimusaineistoissamme on lukuisia valmentajia, jotka vakuuttavat innostustaan ja iloaan vastatessaan kysymyksiin omasta ohjausmotivaatiostaan ja lajien kehittämisestä. Seuraavassa aineistositaatissa haastattelemamme jalkapallovalmentaja iloitsee valmennettaviensa menestyksestä ja edistymisestä:

Veli: Miltäs tää on, kuinka pitkään sä oot tätä vetänyt?

Jalkapallovalmentaja: Alusta lähtien.

Veli: No miltäs tää on sun kannalta tuntunut, minkälainen kokemus?

Jalkapallovalmentaja: Siis aivan mahtava. Mä oon paljon tehny, valmentajana aloitta.. yheksänkytä jotakin, ollu Palloliiton hommissa ja kaikkea ja. Mutta tää on kyllä ollu kaikkein paras homma. Kertakaikkiaan. Sillon alkuun justiin niin, aina tapahtu jotain jännää tai kivaa, jotain semmosta. Joka jäi niinku mieleen. Sitten kun justiin kun näkee, mistä voi olla tyytyväinen, sanotaan nyt vaikka että antaa hyvän sisäteräsyötön. Niin sekin on kova juttu monille, että uskalltaa potkaista sitä palloa.

Myös kilpatasolla urheilevia kehitysvammaisia nuoria valmentava triathlonvalmentaja kokee palkitsevaksi seurata valmennettaviensa kehitystä ja haluaa tarjota nuorille harrastajille mahdollisuuksia, iloa ja voimaannuttavia kokemuksia. Mitä myönteisempi harrastuskokemus on, sitä vahvemmin siihen voi olettaa sitouduttavan – puolin ja toisin.

Veli: Sä sanoit että tää on win-win sulle. Että jotenkin sinä saat tästä, mikä sut pitää sut mukana tässä? Mikä, sä käytät tosi paljon aikaa?

Triathlonvalmentaja: Mä oon itse, mä oon itse peruspositiivinen luonteeltaan ja kun näky sitte se ilonmäärä mitä voi tarjota näille nuorille ku niille ei oo muute välttämättä aina se mahdollisuus. Tässä on nyt kaks enskertalaista mukana leirillä. Ne on 20-vuotiaat, ei oo koskaan ollu pois kotoolta yksin. Ilman mitä, saatin heijät, järjesty stipendit että pääsi mukaan ja lainahanskat ja lainatakin avulla. Sitä kun näkyy miten ne kukoistaa. Ja tulee itsenäisempi. Kyllä se on sitä palkitsevaa ku näkee voi vitsi, hienosti menny eteenpäin

Veli: No tuutko sä jatkaa tätä aina? Onks tää ikuisuus?

Triathlonvalmentaja: Mä luulen et se on varmasti semmosen jutun. Kerran ku tässä pääsee kunnolla mukaan... ja kun tekee sitä sydämeen, se on, mä uskon että tää tulee jatkumaan niin kauan kuin jaksaa.

Liikuntaharrastukseen sitoutuminen kytkeytyykin valmentaja-aineistoissamme vahvasti paitsi lajisosialisaation, lajissa kehittymisen ja suorituskyvyn, myös sekä sosiaalisen rohkeuden että yhteisen ilon merkityksiin (vrt. Harinen & Rannikko

2014; Rannikko ym. 2014). Edistysaskeleet näissä kaikissa toiminnan ulottuvuuksissa palkitsevat omistautuvaa ohjaajaa ja valmentajaa joskus aivan eri mittakaavassa ja useammilla tasoilla kuin vammattomien urheilijoiden kanssa toimittaessa. Toimijuusteoreettisesti ilmiötä voi tulkita ohjaajien ja valmentajien pyrkimyksinä tukea ja edistää vammaisten nuorten toimijuutta muutenkin kuin liikunnallisten kykyjen merkityksessä (vrt. Aarresola 2016, 106). Eräs haastattelemamme erityisliikunnanohjaajaksi opiskeleva opiskelija perusteli omaa ammatinvalintaansa meille näin:

Päivi: Mikä susta siinä semmonen lisäarvo sitten, sie oot valinnu sen soveltavan?

Liikunnanohjaajaopiskelija: Mul tuli kerran erityislastenjumbassa sellanen, meil oli jaettu jokaselle ohjaajalle pienemmät ryhmät. Sellanen 4-5 henkeä ja siel oli semmonen yks tyttö kuka ei ikinä hymyile, ei ota ikinä mitään kontaktia kehenkään. Ei uskalla tehdä mitään yksin. Sit kerran se meni semmoseen kuperkeikkakoneeseen, ja se teki siinä ite kuperkeikan ja sen jälkee rupes nauraa ääneen. Mulle tuli niin hyvä fiilis siitä et mä oon saanu siit jotain irti, jotenkin mulle tuli sellanen et täst saa niin paljon, siit saa sellasen fiiliksen et se on mun mielest tuplasti ihanampaa ku nää kehittyä jossain, ihan pienet askeleet vie-dää eteenpäin ja sen näkee siitä katseesta ku se kirkastuu ku hyppäät viis senttiä pidemmälle. Se on näille, se on paljon isompi asia ku ehkä tavalliselle lapselle, ku ne haluaa hypätä aina 20 senttiä pidemmälle mut tääl lähetää siitä et hypätää ees senttiä pidemmälle ja se on jo maailmaa mullistava asia. Nii mä saan siitä ehkä jotenkin enemmän irti.

Myös haastattelemamme koripallovalmentaja kertoi motivaatiostaan perustellen sitä "isomman irtisaamisen" kokemuksiin. Kuten edellä, myös tässä korostuvat liikunnassa ja yhteisessä tekemisessä syntyvä ilo, aktiivinen kontakti vertaisiin ja keskinäisen kilpailun vähämerkityksellisyys – vaikka ottelutoiminnassa olisikin kyse myös siitä, että joku voittaa ja joku häviää. Liikuntatutkimuksessa tällaista toiminnan mielekkyyden kaksisuuntaisuutta on käsitteellistetty esimerkiksi paneutuvan harjoittelun (tai tehovalmennusdiskurssin) ja leikinomaisen pelailun (tai hauskuusdiskurssin) yhdistelminä (ks. Aarresola 2016, 19).

Anni: No mikä sut sitten, mikä sulle jotenki henkilökohtasesti, mikä sut pitää mukana? Onks se se yhteishenki vai onks se jotain muuta?

Koripallovalmentaja: Mä en tiiä, mä ihan rehellisesti, mä oon aina miettiny. Se ehkä se on se juttu se et mä nautin ihan hirveesti tästä, et vaik ois kuinka raskas viikko, että sit kun menee treeneihin, niin se on hirveen voimaannuttava. Se et siit saa niin paljon irti, ku saa nähä sitä, kun ne pelaajat ihan oikeesti nauttii, nii riemu siit pelaamisesta ja siit et ne saa olla yhdessä. Se on jotenki, se on hirveen silleen... antosaa, antosaa. Että, ei tätä rahan takii, et täst ei ihan sillee ihan tienaa, eikä täs oo semmosta kilpailullista tavoitetta ihan hirveesti oo, nii et sitä ihan vaan sen takia et nauttii siit valmentamisesta. Siit saa hirveesti irti.

Yksi mentaalinen ulottuvuus, joka kiinnittää ohjaajia ja valmentajia vammaisten nuorten kanssa toimimiseen, liittyy ohjaus- ja valmennustoiminnan spontaaniin haastavuuteen, jota kohdataan erityisesti kehitysvammaisten nuorten kanssa toimittaessa. Soveltavan liikunnan ja urheilun ohjaaminen edellyttää erityistä osaa-

mista, nopeaa tilannetajua ja hetkittäistä valmiutta jatkuvaan omien toimintasuunnitelmien tarkistamiseen ja muuttamiseen. Kehitysvammaisten liikkujien valmentajien tulee olla tilannetajuisia monella tasolla: soveltaminen tarkoittaa paitsi soveltavan liikunnan ohjaamisen yleistä osaamista, myös tilanteittaista soveltelua, lajin sääntöjen nopeaa ja spontaania muuttamista kesken toiminnan sekä jatkuvaa toimintaan osallistuvien mielenliikkeiden seuraamista ja niihin reagoimista (ks. myös Armila & Torvinen 2017).

Seuraavaksi korisporukka jaetaan kolmeen eri ryhmään valmentajien ennakkoon tekemien listojen mukaan. Valmentajat ovat tainneet tehdä harjoitusta varten jonkinlaiset tasoryhmät, joista kullekin annetaan hieman erilaiset tehtävät kolmella eri harjoituspisteellä, joita ryhmät kiertävät. Tehtävien idea on kaikille sama, mutta niiden monimutkaisuus vaihtelee ryhmien välillä. Yhdellä harjoituspisteellä valmentaja yksinkertaistaa tehtävää kun huomaa, ettei se onnistu suunnitellussa muodossa. Treenien jälkeen hän kertoo muille valkuille, että hänen piti vaihtaa yhden ryhmän harjoitus lennosta, koska alkuperäinen oli liian monimutkainen. (Kenttämuistiinpanot 2017, Anni)

Koripallovalmentaja:

Ehkä se suurin mitä se vaatii multa, jos mä mietin kaikkia ryhmiä mitä oon elämäni aikana, semmosta tosi nopeeta reagoitii. Et sul on suunnitelma joka kerta, on hienot suunnitelmat, kun tuut sinne harjotuksiin, päässä vähintään niin. Sit ku sä tuut sinne on huonoi päivii ja, vaik usealla on huono päivä, niin sit se vaatii sen nopeesti reagoi siihen ja... Koittaa sit semmosta ehkä ihan perus- niinku pedagogiset ratkasut, niin ne tulee siin kyljessä. Mut kyl mä sanon että pitää olla semmonen hyvä silmä, lempee, ja että sä pystyt reagoida koska sä et vaan voi tietää, mitä siel treenis tapahuu. Ei yhtään treenii oo viel menny ihan silleen, vaik mä oon nyt viis vuotta täs mukana ollu, et kaikki ois menny ihan niinkun paperis lukee.

Ohjaajien ja valmentajien merkitys vammaisten nuorten merkittävänä muina ei ole vain henkinen, sparraava ja sosiaalinen vaan monesti myös konkreettisella tavalla materiaallinen. Valmentajat osana nuoren ympärillä toimivaa verkostoa ovat asiantuntijoita, kun tarvitaan liikuntavälineitä, apuvälineitä, peliasuja ja kisatarvikkeita. Seuraavassa aineistositaatissa haastattelemamme nuori Special Olympics -tasolla kisaava urheilija kertoo valmentajansa tarjoamasta asiantuntija-avusta välineiden valinnassa ja hankinnassa. Sitaatissa esiintyvä Jupe on kehitysvammaisen, monipuolisen urheilijaidentiteetin sisäistänyt alppihihtoharrastaja, jonka tapasimme kansainvälisiin talvikisoihin valmentavalla leirillä.

Päivi: Kaikki illat mennee sitte [harjoituksiin]... mites jos sie tarviit suksia, sauvoja, monoja?

Jupe: No sitte mää käännyn siihe, sitte jos mä tarviin niitä mä käännyn siihen mun, siihe mun opettajan, opettajan puoleen, sellanen kun Pekka Einola joka mun slalom.. Turun seuran yks vetäjästä, ni mä käännyn hänen puoleen sit niissä asioiss, hän tietää kaiken.

Päivi: Saat sä ite valita esimerkiks ..kypärät ja tällaset?

Jupe: No se mun ..no mun kypärän mä saan kyllä valita itte mut nää monot, sukset, sauvat ni se ..Pekka Einola hoitaa ne.

Päivi: Tarviiks sun maksaa ne vai saat sä ne ihan?

Jupe: Mä joudun maksaan tiet.. no monoista mä jouduin maksaan itte mut sukset ja sauvat mä sain ..Pekalta ja sit mä maksoin erikseen sen hinnan mitä se pyys niistä. Ni mä annoin erikseen rahaa sitte.

Päivi: Joo, onks sulla sponsoreita? Jotka kustantaa sulle hiihtovälineitä?

Jupe: Ei, ei. Tällä hetkellä.

Vammaisten nuorten sosiaalisille kentille pääsyssä ja niillä pysymisessä myös henkilökohtaiset avustajat saattavat olla hyvin merkittävässä roolissa. Avustajat ovat kuitenkin palkattua työvoimaa, mikä merkitsee sitä, että heidän toiminnalleen on löydettävä maksaja. Haastattelemamme vaikeasti kehitysvammaisen alppihiihtäjän Ainon äiti kokee olleensa onnekas saatuaan tyttärelleen (ja samalla siis myös itselleen) avustajan, joka osaa ja uskaltaa seurata avustettavaansa jyrkkiin laskettelurinteisiin. Avustajan löytäminen tai saaminen vammaisen nuoren harrastuksen tueksi on usein byrokraattinen ja tapauskohtainen onnenkantamoinen.

Äiti: Meillä on avustaja, Ainolla on henkilökohtainen avustaja ja siis käytännössä tämmöses tilanteessa ni aina tarvii olla joku. Hän on sen takia että kun mie en mee rinteeseen (nauraen).

Päivi: Nii. Äiti ei uskalla. Joo, onks tuota semmosta henkilökohtasta avustajaa vaikee saaha?

Äiti: No Kummun kaupunki antaa sen kolmekymmentä tuntia kuukaudessa käytännössä ja ...

Päivi: Ja saa ite valita mihin sitten...?

Äiti: Joo, kyllä, kunhan löytää sen avustajan. Ja sit se on aina se kysymys että löytää sopivan joka on valmis mutta ilman semmosta ni.. mie tiedän että toi ... Petellä on avustaja, eiks nii, ja on nimenomaan tämmönen jotenkin hiihtäjä tai hänellä on hiihtoavustaja, ohjaa.. ja sit mie oon saanu myös..lisätunteja esimerkiks tähän harjoitusleiriviikonloppuun olen saanu lisätunteja.

Päivi: Aa, okei, no tulleeks se sinne ratsastustallillekki se avustaja?

Äiti: Kyllä, nimenomaan. On hyvä että enemmän puhuttais siitä että jos kunta antaa sen henkilökohtasen avustajan ja tulis näitä Valtteja ja semmosia, tulis sitä mahdollisuutta koska sit taas .. siis sanotaanko että se erityislapsen ja nuoren kanssa toimiminen jo vie niin paljon voimia.

Myös urheiluseurojen selektiivinen merkitys näkyy selkeästi paikkakuntien erityisliikunnan lajitarjonnassa. Ohjattua liikuntaa harrastetaan yleensä jossain urheiluseurassa (Suoninen, Kupari & Törmäkangas 2010, 86–87; ks. Armila & Torvinen 2017), ja VAU ry:n kokoamien tietojen perusteella tiedetään, että sellaiset yleiset harrastusliikuntalajit kuten uinti ja jalkapallo ovat useilla paikkakunnilla myös vammaisten nuorten tavoitettavissa (Saari & Skantz 2017). Erityisesti soveltava jalkapallo on seuravetoista toimintaa, jonka paikalliset toteutukset elävät Palloliiton suojeluksessa ja suosituksista. Tutkimuksemme jalkapalloaineistossa harrastajien sitoutuminen kiinnittyy kuitenkin enemmän elämyksellisyyteen ja mukavaan tekemiseen kuin kilpailumenestykseen: tärkeintä on pallon potkiminen, tapahtuu se sitten treeneissä, turnauksessa tai ystävyysottelussa. Haastattelemamme jalkapallovalmentajat korostivat meille lajin matalaa aloituskynnystä, taitotasojen yksilö- ja tilannekohtaista huomiointia sekä sitä, että usein paikallinen seura tukee vähävaraisten harrastajien sitoutumista esimerkiksi maksamalla heidän lisenssimaksunsa.

Vaikka vammaisten nuorten liikunnassa kavereiden osuus merkittävinä muina ei nouse niin vahvaksi kuin vammattomien nuorten liikunnassa (ks. esim. Armila, Rannikko & Torvinen 2017; Liikanen & Rannikko tässä teoksessa), heillä on kuitenkin merkitystä. Erityisesti niiden haastattelemiemme nuorten kohdalla, joiden liikuntaharrastukseen ei liity vahvaa suoritustason kehittämisspyrkimystä ja tiukkaa kilpaurheilun huipulle pääsemistä, kaverit mainittiin usein liikunta- tai urheiluharrastuksen mielekkyyden ja koukuttavuuden perusteena (vrt. Rannikko ym. 2014; Berg 2015). Valmentajan näkemyksen mukaan kavereussuhteiden lisäksi myönteinen huomio ja julkisuus ovat pelaajille syitä osallistua toimintaan. Julkisuuskuva urheilijana ei ole aivan merkityksetön myöskään haastattelemiemme nuorten omassa puhunnassa.

Veli: Mitä sä luulet, että nää nuoret, miksi ne on niin innostuneesti mukana tai mitä ne tästä, mikä on tärkeintä tässä harrastuksessa?

Jalkapallovalmentaja: No se on varmaan se kavereitten näkeminen. Ja sit ollaan vielä huolestuneita että no vitsi, eikö se [joku kaveri] tuukkaa tänään? Ja varmaan se että saa vetää pelipaidan päälle, seura huomioi niitä. Sitten ne saa vähän julkisuutta. Siis näähän on Hämeenlinnassa, nää on aivan julkkiksia nää meidän pelaajat.

Haastattelin alppihiihtäjä Jupen, jota kiinnosti kovasti se, mihin päivälehteen hänen urheilijahaastattelunsa päätyisi ja miksi en ottanut kuvaa hänestä jutun oheen. Sain Jupelta myös osoitteen, johon lehden se numero, johon juttu hänestä tulisi, pitää lähettää niin että myös hän voisi lukea sen. Tällaisissa tilanteissa joutuu aina pohtimaan myös tutkijaetiikkaa – ymmärsiköhän ”lehtijutusta” ilahtunut Jupe, minkälaiseen haastatteluun hän osallistui? (Kenttämuistiinpanot 2016, Päivi)

Kysymys vertaisista ja spontaaneista yhdessäolon hetkistä on vammaisten liikunnan harrastajanuorten kohdalla monimutkainen (ks. myös Armila & Torvinen 2017). Samalla tavalla vammaisia nuoria tai samoja liikuntalajeja harrastavia nuoria on yksittäisillä paikkakunnilla vähän. Erilaisista harjoitus- ja valmennusleireistä tulee näin tärkeitä olosuhdetekijöitä nuorten keskinäisille kohtaamisille (tarkemmin tässä kirjassa Liikanen & Rannikko).

Kävelen yleisurheiluhallille. Lyöttäydyn 24-vuotiaan down-nuoren seuraan. Joni on tullut paikalle Oulusta, äiti on tuonut hänet perjantaina ja hakee sunnuntaina pois. Joni juoksee ja heittää keihästä. Seuraamme lyöttäytyy Jesse, joka kertoo olevansa Jonin kaveri. Myöhemmin näenkin poikien liikkuvan paljon yhdessä ja juttelevan innokkaasti. Jonin äiti on tuonut Jessenkin leirille Koivulasta (siellä on ilmeisesti joku palvelutalo tai oppilaitos, koska sieltä on tullut muitakin leiriläisiä). Pojat kertovat minulle jotain myös saappaanheitosta, jossa joku heidän yhteinen kaverinsa on hyvä. (Kenttämuistiinpanot 2017, Päivi)

Jututan yleisurheiluhallilla Miron juoksun ajanottajaa, isäpuolta, jonka mielestä leirit ovat tärkeitä paitsi urheilullisesti, myös siksi, että ne tuovat vaihtelua yksitoikkoiseen elämään. (Kenttämuistiinpanot 2017, Päivi)

Liikunnalliseen toimintaan sitoutumisen tarkastelu aineistoistamme osoittaa myös harrastamiseen kiinnittymisen kumuloitumisen. Erityisesti harjoitusleireillä haastatellut nuoret kehitysvammaiset ja paraurheilijat kertoivat harrastavansa lähes aina myös muita lajeja kuin sitä, jota he parhaillaan harjoittelivat. Joillekin harjoituksia näyttää riittävän jopa jokaiselle arkipäivälle. Monet kilpatasolla urheilevat informanttimme kilpailevat myös ”kakkoslajeissaan” - talvella hiihtävät saattavat pelata kesällä jalkapalloa ja ratakeliaajat pyörätuolirugbya. Tämä ilmiö on jokseenkin uniikki: esimerkiksi Aarresolan (2016, 89) tutkimuksissa nuorten kilpauralle tähtäävien tai siellä olevien urheilijoiden lajisosialisaation todetaan intensivoituneen ja erikoistuneen niin, että ”monilajisosaalistuminen” ei ole enää ajankäytöllisesti mahdollista. Toinen sitoutumiseen ja omistautumiseen liittyvä huomio liittyy harrastamisen keston: monet aineistojemme nuoret ovat harrastaneet lajejaan jo vuosia eivätkä arvele lopettavansa niiden harrastamista lähitulevaisuudessa.

Kohti kisamenestystä

Urheilijan polulla pysymistä ja etenemistä on liikuntatieteellisessä tutkimuksessa havainnollistettu jokseenkin systemaattisena ja vaihteittain kulkevana prosessina – miltei kuin käsikirjoitettuna siirtymien sarjana (Salasuo ym. 2015, 124–125). Myös Aarresolan (2016, 55) tutkimus osoittaa, että kilpaurheilijaksi ei yleensä tulla vahingossa. Aineistojemme kehitysvammaisten kilpaurheilijoiden kohdalla törmäämme kuitenkin usein ilmaisuun ”sattumalta”. Sattumalta asutaan jossain, missä on ollut mahdollisuus osallistua ja oivaltaa nuoren kyvykkyys, sattumalta on tavattu nuorelle sopiva ja vanhempien hyväksymä valmentaja, tai nuoren vanhemmat tai vammattomat sisarukset ovat sattuneet harrastamaan jotain lajia, johon puheen kohteena oleva nuori on sosiaalistunut (”ajautunut”) muiden mukana. Erityisesti kehitysvammaisten nuorten kohdalla perheestä tuleekin – jälleen kerran – merkittävin vammaisen nuoren urheilu-uraa tukeva tekijä (vrt. mt., 92).

Isä: Niihän se on, niinkun ennen Sydneyn kisojakin niin, neljää ohjelmaa niin, kevään aikana niin, vähän yli tuhat kertaa käytiin ne ohjelmat läpi. Niinkun kokonaisuutena, sit sen jälkeen osia siitä.

Anni: Kotona, ihan vai...?

Äiti: Tai ensin salilla. Sali vuokrattuna ja muuten että niin tota... Et se että niin tota, eihän se, tämmösiin suorituksiin niin kaikki pääse, jos niin tota ei ois semmosta omaa harjottelua myös. Et eihän, ja se että, kenelläkö on voimavaroja, kenellä on kiinnostusta ynnä muuta, mut sitten taas... meillä on se kiinnostus.

Tutkimusaineistoissamme vanhempien osuus nuoren urheilupolulla tai sen varrella näkyy monella eri tavalla ja otteella. Edellä siteeratut kehitysvammaisen Sinin vanhemmat näyttävät kulkevan urheilupolulla tyttärensä edellä ja hänelle tietä avaten. Alppihiihtäjä Jupen kohdalla perhe puolestaan liikkuu varsinaisen toimintakentän reunoilla lapsensa turvallisuutta taaten – ja edellisessä alaluvussa siteerattu Miron

isäpuoli puolestaan kulkee mukana varmistaen urheilun ulkopuolisen, arkisen ”uusintamisen” (esimerkiksi ruokailut) sujuvuuden. Erityisesti kehitysvammaisten urheilijoiden kisamatkoista tulee monesti koko perheen projekteja – jolloin kompastumme jälleen kysymykseen siitä, minkälaisilla perheillä on varaa ja muita mahdollisuuksia osallistua joskus parinkin viikon mittaisiin turnauksiin eri puolilla maailmaa.

Olemme mukana Special Olympics -alppihiihtäjien harjoitusleirillä. Ihmeen rohkeasti, itsenäisesti ja taitavasti nuoret tulevat alas meidän mielestämme jyrkkää ja vaativaa rinnettä. Ajoittain mutta säännöllisesti tuuli tuo jostain mietoa tupakan tuoksua. Äkkiä oivallan, että tuoksen lähde on Jupen isä, joka seuraa poikansa laskuharjoituksia omilla suksillaan jostain kauempaa rinteen reunoilta ja sen läheisen metsän liepeiltä. Koko ajan, mukana lasketellen ja varmistellen mutta jotenkin piilossa kuitenkin. (Kenttämuistiinpanot 2016, Päivi)

Juttelen yleisurheiluhallilla 26-vuotiaan Ellin äidin kanssa. Äiti ja tytär ovat tulleet paikalle Koivulasta, ja äiti näyttää huolehtivan myös parista muusta nuoresta. Elli on hyvin urheilullinen ja menestynyt myös kv-kisoissa. Äiti moittii paljon Koivulaa ja sen liikuntapalveluja, lähinnä kuljetuksen suhteen. Hän on yrittäjä ja yksinhuoltaja ja kertoo aikansa olevan ”kortilla”. Naureskelevat siinä muiden vanhempien kanssa, miten on ”tunteja istuttu autossa ja odotettu, kun autistinen nuori pohtii ja yrittää päättää jotakin”. Elli on äidin kertoman mukaan ”lievästi kehitysvammaisen väliinputoaja” – eli hän ei saa uuden vammaispalvelulain mukaan oikein mitään palveluja. Ylipäänsä uusi laki on huonontanut vammaisten nuorten asemaa urheilijoina vähentäessään esimerkiksi kyytimahdollisuuksia – kyyditys nousee koko ajan isoksi kysymykseksi vanhempien kanssa keskusteltaessa: vaikka harrastusmahdollisuuksia olisi, kyytejä niihin ei ole. Myös tiedonpuutteeseen törmään jokaisessa keskustelussa – nuoret ovat löytäneet urheilun maailmaan jotenkin sattumalta. Ja sitten onkin tarvittu paljon perheen myötävaikutusta. (Kenttämuistiinpanot 2017, Päivi)

Kilpailumenestyksen tematiikassa valmentajien merkitys merkittävinä muina korostuu, onhan toiminta jo eri tavalla tavoitteellisempaa kuin harrastuksenomainen huvikseen urheilu. Myös valmentajien ote tehtäviinsä muuttuu – ja havaittavissa on myös ero suhteessa siihen, onko kyseessä kehitysvammaisten Special Olympics -urheilijoiden vai kisamenestykseen tähtäävien paraurheilijoiden valmentaminen. Edellisessä tehtävässä toimitaan pitkälti vapaaehtoisperiaatteella ja palkatta, mutta paraurheilun yhteiskunnallisen näkyvyyden ja urheilullisen statuksen nousun myötä paralajivalmentajat ovat usein palkkaa nauttivia ammattilaisia. Haastatteluaineistoissamme paraurheilun kohdalla on tunnistettavissa myös tietty retorinen ero verrattuna kehitysvammaisten nuorten urheilusta puhumiseen: paraurheilijan polulle astumisessa ”sattuman” selittävä voima korvautuu jonkinlaisen synnynnäisen kilpailuhengen ja sisäisen kutsumuksen korostamisella:

Päivi: Missä vaiheessa sie, missä vaiheessa nuoresta ihmisestä tietää, et tästä lähtään ... täs on ainekset kilpauralle ja lähetään systemaattisesti valmentamaan, vai miten se tapahtuu se, et muuttuu harrastajasta urheilijaksi?

Yleisurheiluvalmentaja: Kyllä ne yleensä, mä oon aina puhunu, on se sitten ehjä tai vammautunu. Niin, kyllä sillä on sisällä semmonen niin sanottu urheilijan sy-

dän, se kilpailuhenki, et se on luotu, se, se vaan on. Niinku joku Leo-Pekka Tähtikin, niin kyllä ne on hyvin pienestä jo päättäny, et tulee huippu-urheilija. Ja kyllä se siinä tekemises näkyy. Aikatauluissa pysytään ja on motivoitunu ja ite kysyy, että koska seuraavaksi, ja et ei tarvi yhtään patistaa. Kyllä se lähtee yleensä sieltä. Ne on tulossa ja ne haluaa ja ne on aktiivisia ite menemään seuroihin ja ne ite aktiivisesti kyselee, tai vanhempien avustuksellakin sitte. Mutta yks tärkee on se, että ne vanhemmat ei sit rajottais, tai ei pitäsi sitä outona juttuna, et ei ei sä meet nyt... Ei voi noin, että...

Vaikka edellinen aineistoesimerkki sisältääkin paljon nuoresta itsestään kumpuaavan tekemisen eteenpäin vievää merkitystä, huipputasolla urheilukisamenestystä saavuttaneet paralajeja harrastavat vammaiset nuoret ovat myös erityisasemassa suhteessa avustajien ja palkattujen ammattivalmentajien saamiseen. Ohjelmallisesti harjoittelevien voittajalupausten ponnisteluja tukevat usein sekä avustajat että valmentajat, joiden kesken vallitsee selkeä työnjako:

Juttelen viikonloppuleirillä ratakelausta treenaavan 18-vuotiaan Nellin ja hänen ohjaajansa kanssa. Nelli on lahjakas ja nyt jo menestynyt kelaaja mutta toteaa, että ”jos ratakelaus ei kulje, otan jonkun toisen lajin”. Kelausta hän on harjoitellut noin vuoden verran. Nellillä on avustaja 50 + 20 tuntia viikossa, mikä on paljon. Hän uskoo huippu-urheilijuutensa auttaneen siinä, että tunteja on myönnetty noin paljon. Avustaja Mirva kertoo työstään, jota hän on tehnyt Nellin kanssa siitä saakka, kun tämä vammautui, eli yli neljä vuotta. Mirva opiskelee lähihoitajaksi ja avustaa opiskelun ohessa. Urheilijan avustajan on tiedettävä jotain urheilijan lajista. Kun kysyn Nellin, Minnan (valmentaja) ja Mirvan suhteesta, Nelli toteaa, että ”Mirva tekee mitä mä käsken ja mä teen mitä Minna käskee”. (Kentämuistiinpanot 2017, Päivi)

Aineellisten edellytysten järjestämisessä kohti kisamenestystä auttavat toisinaan myös sponsorit – tai niin sanotut yhteistyökumppanit – joskin tämä on kansallisen tason vammaisurheilussa vielä harvinaista. Tutkimuksemme menestyneillä kehitysvammaisilla Special Olympics -urheilijoilla on suurimmalla osalla kuitenkin ollut joku sponsori: talven 2017 kisoihin lähteviä urheilijoita esittelevällä nettisivulla oli useimpien urheilijoiden kohdalla maininta, jossa kerrottiin nimen ja logon kanssa, mikä taho tai yritys tukee urheilijan kisamatkaa. Myös menestyneillä paraurheilijoilla on omat kisoissakin näkyvät tukijansa. Sponsorit kuitenkin velvoittavat urheilijoita eri tavoin odottaessaan heidän kauttaan tapahtuvan oman näkyvyytensä toteutumista:

Päivi: Onks Sinillä näitä sponsoreita?

Äiti: On sillä, sill on...

Päivi: ...onko ne VAU:n kautta mitä tulee?

Äiti: Ei oo VAU:n kautta kun sit, meidän kautta tulee. Tää Lampukka muun muassa tässä lajissa on.

Päivi: Joo. Mitäs se edellyttää, tarviiks Sinin näyttää sit jotakii merkkiä jossakii kisoissa, tai...?

Äiti: Ei, koska kisoissahan monissahan ollaan sitten noitten, niin tota, tän vaikka FC-Kuilun asuissa. Mut ei sinänsä, että. Mutta totta kai, jos joku lehtijuttu [tehdään Kallesta], niin totta kai me laitetaan se Lampukan paita.

Kisamenestyksen myötä tutkimuksemme nuorten urheiluseuroista tulee aiempaa merkittävämpiä muita. Urheilijan kiinnittyminen valmennusjärjestelmiin, harjoitusleireihin ja joukkueisiin merkitsee seurojen merkityksen muutosta mahdollisuuksien tarjoajista ja kokeilemisten mahdollistajista urheilupolkua tukeviksi ja raajaaviksi organisoijiksi ja puitteiksi.

Päätelmiä

Ennen kokoavien päätelmien aukikerimistä on syytä huomioida, että erityisesti laadullisissa aineistoissamme läsnäolevat nuoret ovat usein kehitysvammaisia, joiden kohdalla liikunnan harrastamisessa aktivoituvat osittain erilaiset kysymykset kuin aisti- tai liikuntavammaisten nuorten kohdalla. Toinen huomion arvoinen seikka on, että heidän asioistaan meille puhuivat monesti myös jotkut muut kuin he itse. Nämä metodologiset reunaehdot on syytä panna merkille ja varoa yhtäältä liian yleistävien ja toisaalta liian yksityiskohtaisten merkitystulkintojen tekemistä. Aineistomme ovat myös ohjanneet meitä painottamaan vahvimmin liikuntaharrastuksiin sitoutumisen teemaa – mikä tietysti onkin liikuntapoliittisesti olennainen tarkastelun aihe.

Meadiläisessä (1962), samoin kuin Bergerin ja Luckmannin (1966) konstruktivistisessa merkittävien muiden tulkintakehikossa eri ihmiset ja järjestelmät merkityksellistyvät vammaisten nuorten liikuntaharrastuksissa tutkimuksemme aineistojen perusteella erilaisin painotuksin riippuen siitä, ovatko tarkastelun kohteena harrastuksen pariin pääsyyn liittyvät teemat, harrastamisen pitkäjänteisyyteen ja siihen sitoutumiseen kiinnittyvät kysymykset tai liikuntalajissa kehittymisen ja jopa kilpailumenestyksen saavuttamisen ulottuvuus. Merkittävien muiden merkitystä korostaa se, että vammaisten nuorten täysin omaehtoista ja aikuisvapaata liikunnan harrastamista on hyvin vähän. He ovat näin erityinen nuorten liikkujien ryhmä, kun heidän asemaansa pohtii suhteessa aikalaiskeskusteluun spontaanin, nuorisokulttuurisen ja omaehtoisen liikunnan merkityksistä aikamme nuorille (ks. esim. Itkonen 2012). Vammaisten nuorten liikunnan tilat ja liikuntakäyttäytyminen ovat rajallisia ja säädeltyjä, toisin kuin muilla nuorilla usein, eikä liikunta heille ole useinkaan minkäänlainen itsestänselvyys (vrt. Takalo 2016, 3).

Merkittävien muiden osuudet nuoren tukemisessa edellyttävät tiettyjä olemassa olevia mahdollisuusrakenteita, mikä puolestaan nostaa nuoren asuinalueen ja kotipaikkakunnan harrastustarjonnan merkittäväksi olosuhdetekijäksi. Urheiluseurat laji- ja ohjaustarjontoineen toimivat paikallisesti, samoin kuntien liikuntatoimet ja erilaiset kunnalliset vammaispalvelut (esimerkiksi kuljetukset, avustaja-avustukset jne.). Jos nuoren kotipaikkakunnalla on soveltavan liikunnan ohjauskoulutusta tarjoava oppilaitos, lajitarjonta ja ohjaus monipuolistuvat harjoittelua tarvitsevien ohjaajaopiskelijoiden aktiivisuuden myötä. Nuorten omat koulut sen sijaan jäävät nuorilta kootuissa aineistoissamme pimentoon tullen näkyviin vain ajoittai-

sina ja yksittäisinä mainintoina joko innostavasta liikunnanopettajasta tai liikunta-tunneille sijoittuneina koulukiusaamismuistoina – tai muistoina siitä, kuinka ”sitte ku on ollu liikuntatunti, niin se vammanen on lähteny kävelyllä tai tehny jotain omaa juttuu”. Aikuisaineistoissamme koulut puolestaan hahmottuvat laitoksina, joita vanhempien täytyy ”valloittaa” ja haastaa aktiivisuuteen erityisliikuntaan liittyvissä asioissa.

Erityisesti kehitysvammaisten nuorten liikunnassa ja urheilussa palkatonta vapaaehtoistyötä tekevien valmentajien panos on esille ottamisen arvoinen. Heidän osuutensa merkittävänä muina konkretisoituu paitsi lajitarjontojen paikallisina avaamisina, myös ohjattavan nuoren liikuntaan kiinnittämisessä ja siinä kehitymisessä. Yksittäisen valmentajan paikallinen panos voi joskus olla hyvinkin merkittävä: kolmannen sektorin (urheiluseurojen ja vammaisjärjestöjen) soveltavan liikunnan tarjonta ja toiminta ovat lopulta epäjohdonmukaisia, sattumanvaraisia ja pitkälti järjestäytymättömiä. Kunnissakaan ei aina olla valmiita panostamaan erityisliikuntaan. Vapaaehtoistyötä tekevien valmentajien eläköityminen voikin joskus olla paikkakunnan vammaisurheilulle suuri riski.

Nuorten sosiaalisissa toimintaympäristöissä ja erityisesti harrastustoiminnassa vertaiset muodostavat kenties keskeisimmäksi koetun merkittävien muiden sosiaalisen kytköksen (Carter ym. 2014, 947; Shapiro & Martin 2014; Takalo 2016; Aarresola 2016, 93–94). Myös liikunta- ja urheilutoimintaa on tarkasteltu yhteisöihin kiinnittymisen tulkintakehyksissä. Vertaisverkostoissa kulkee tieto mahdollisuuksista, kavereiden kanssa rohkaistutaan lähtemään mukaan harrastustoimintoihin, ja toimintaan kiinnittymistä perustellaan usein kavereiden kanssa vietetyn yhteisen ajan tuottamalla ilolla ja huvilla (Rannikko ym. 2014, Wilson & Khoo 2013). Tämän analyysin pohjana olleissa aineistoissa kaverit eivät kuitenkaan näy nuoria merkittävänä liikuntaharrastuksen pariin houkuttelevina toimijoina. Kenttähavaintomme ja -haastattelumme osoittavat, että kaverit tulevat mukaan maininnan arvoisina osallistumisen motivaattoreina vasta kun heihin tutustutaan liikuntaharrastuksissa – mikäli toimintaa raamittavat valmentajat ja muut aikuiset ymmärtävät antaa tilaa kaverisuhteiden muodostumiselle (vrt. Armila, Rannikko & Torvinen 2017).

Aineistoissamme on yksi merkittävien muiden ryhmä, jonka painoarvo ei vaihtelee, puhutaan sitten liikuntaharrastukseen pääsystä, sen parissa pysymisen mahdollisuuksista tai urheilumenestyksestä: vanhempien osuus vammaisen nuoren liikunnallisuudessa on keskeinen. Perheiden painoarvo – monipuolinen perhepääoma – nuoren tukijana on linjassa kansainvälistenkin vammaisliikuntatutkimusten kanssa (Fitzgerald & Kirk 2009; Anderson 2009, 438–439; Gutierrez ym. 2011; vrt. mm. Salasuo ym. 2015; Aarresola 2016;). Huomionarvoista on, että perheiden ponnistelut vaativat niiltä sekä materiaalista että symbolista pääomaa: kykyä etsiä tietoa, rohkeutta vaatia vammaisen lapsensa liikunnallisten oikeuksien toteutusta, autonomiaa ja vapautta säädellä omaa ajankäyttöä nuoren liikuntaharrastuksen ympärillä sekä usein myös mahdollisuutta tukea nuoren liikuntaharrastusta taloudellisesti (ks. myös Armila ym. 2017). Perheen merkityksen tarkasteleminen erityisten

pääomien varantona vie merkittävien muiden tarkastelun yksilön lähipiiristä rakenteelliselle tasolle. Sillä, missä nuori sattuu asumaan, on suuri merkitys, mutta tätä sattumaa sävyttävät monenlaiset rakenteelliset tekijät, joista perheiden sosioekonominen asema on yksi ratkaisevimmista. Kansallisissa urheilututkimuksissa (esim. Salasuo ym. 2015, 296) havaittu liikunnan keskiluokkaistuminen ei ole vierasta vammaistenkaan nuorten liikunnallisissa todellisuuksissa.

”Kuule vetää se pelipaita päälle, se on se juttu”

Apuvälineiden ja liikuntapaikkojen merkitys vammaisten nuorten liikuntaharrastuksissa

Päivi Armila ja Pasi Torvinen

Yhteiskuntatieteelliseen keskusteluun on viimeksi kuluneiden vuosien aikana rantautunut neo-materialismiksi kutsuttu suuntaus, jonka yhtenä analyttisenä intressinä on tarkastella ei-orgaanisen materiaalin toimijuutta. Kirjan tässä luvussa siirrytään inhimillisen toimijuuden ja sosiaalisten tukiverkostojen teemasta ei-inhimillisten toimijoiden (”välitysten”) merkityksiin liikuntaan osallistumisen ja liikunnallisiin yhteisöihin kuulumisen mahdollistajina (vrt. Pyyhtinen 2014). Toimijaverkostoteorioissa esimerkkeinä tällaisista materiaalisista välityksistä on esitetty muun muassa liikennemerkkejä, rahajärjestelmää, jalkapalloa ja niin edelleen. Yhteiskuntatieteessä välitysten ajatellaan olevan olennainen osa ihmisten välistä sosiaalisuutta ja merkitysmaailmaa. Yhteinen toiminta – olkoon se vaikka keilailua – edellyttää, että jokaisella toimintaan osallistujalla tai siihen haluavalla on mahdollisuus saada ote pallosta, ”luoda merkityksellinen suhde” palloon ja keiloihin (sekä muihin keilaajiin, joita suhde palloon ja keiloihin yhdistää toisiinsa, keilaajien joukkoon kuuluviksi toimijoiksi). Näin materialistinen toimijaverkostoteoria itse asiassa tulee lähelle edellä avattua symbolisen interaktionismin perusajatusta, mutta tuoden siihen mukaan erityisen artefaktien sosiaalisen ulottuvuuden, jota tarkastellaan tässä artikkelissa.

Liikunnallisuuden yhteydestä vammaisuuteen kehollisena erityisyytenä tulee ongelmallinen, jos liikuntasuorituksessa on kyse fyysisestä kykyisyys- ja kehonhallintaelementistä (nk. urheilullinen pääoma, Aarresola 2016). Tässä katsantokannassa vammaisuus on usein toimintarajoite suhteessa normatiivisiin odotuksiin esimerkiksi pystyvistä keilaajasta tai seiväshyppääjästä ja edellyttää yleensä joko erityisten soveltavien liikuntalajien tai erityisten liikuntavälineiden ja -alustojen väliintuomista (Armila & Torvinen 2017; Miettinen 2010, 44–45; Bickenbach 2012, 56). Tarkastelemmekin tässä artikkelissa, miten erilaisten liikuntasuoritusodotusten ja vammaisten liikunnan harrastajien välistä erityisyyden leimaamaa suhdetta on pyritty tasoittamaan erilaisin lajikohtaisin apuvälinein tai liikuntapaikkasoveluksin. Näkökulmamme on uusmaterialistisen toimijateorian sävyttämä: ilman näitä erityisiä välityksiä esimerkkinuortemme liikunnan harrastaminen tai urheilu muuttuisi käytännössä mahdottomaksi – tai olisi hyvin erilaista kuin se nyt on.

Tätä analyysia varten olemme ottaneet tutkimusaineistoistamme tarkasteltaviksi sekä kysely-, haastattelu- että havainnointiaineistot. Analyysimme on luonteeltaan sekä kuvailevaa aineistojen erittelyä että fenomenologiseen tietoteoriaan pohjaavaa merkitysten tulkinnallista teemoittelua (Husserl 1964). Tarkastelemme materiaalien välitysten tarvetta ja merkitystä vammaisten nuorten liikuntaharrastuksissa pohtien lyhyesti myös näiden välitysten merkityksistä kumpuavaa liikunnallisen eriarvoisuuden teemaa. Pohdimme aiheitamme paitsi liikunta- ja apuvälineiden, myös liikunta- tai suorituspaikkoihin liittyvien sovellusten ja mahdollisuuksien kautta. Erilaiset lajisopimukset ja -säännöt ovat muovanneet esimerkiksi keilaluradat tai koripallokentät tietynlaisiksi ja tietynlaisia liikkujia olettaviksi. Hyvin usein liikunnan suorituspaikoille on sittemmin pitänyt kehittää erilaisia välityksiä, joiden myötä niitä on voitu fyysisesti ja sosiaalisesti avata myös vammaisille harrastajille.

Tässä yhteydessä on hyvä panna merkille käsitteiden 'liikunta-/urheiluväline' ja 'apuväline' ero. Hyvin monissa liikuntalajeissa on mukana liikuntaväline: pesäpallomaila, jääkiekkomaila, jalkapallo, seiväs, ratapyörä, keilapallo ja niin edelleen. Apuväline puolestaan voi olla vaikkapa urheiluvälineeseen (keilapalloon) lisätty kahva. Useissa soveltavan liikunnan lajeissa liikunta- ja apuvälineen välinen ero on kuitenkin epäselvä: esimerkiksi pyörätuolikoripallossa pyörätuoli on sekä liikuntaväline että apuväline. Myös maalipallon peliväline, pallo, on yhtä aikaa sekä liikunta- että apuväline. Palloa heitettäessä sen sisällä olevat kulkuset pitävät ääntä, joka paljastaa pallon sijainnin silmäsuojia käyttäville pelaajille. Tässä artikkelissa pyrkimyksemme on tarkastella soveltavaan liikuntaan kehitettyjä apuvälineitä sosiaalisina välityksinä, jotka mahdollistavat vammaisen nuoren toimintaan osallistumisen, mutta olemme tietoisia apu- ja liikuntavälineen kategorisen eronteon ongelmista joidenkin empiiristen esimerkkien kohdalla.

Reilua peliä?

Pyyhtisen (2014, 156) esittämän näkemyksen mukaan sosiaalinen yhteys – yhteinen tekeminen ja yhteen kuuluminen – edellyttää ”paitsi jatkuvaa työtä, sepittämistä, tuottamista, vakiinnuttamista ja ylläpitoa, myös moninaisten asioiden ja ainesten tuen”. Tämä näkemys saa erityistä painoarvoa vammaisten nuorten kohdalla, joiden elämä tutkimusten (esim. Oliver 2004) ja aineistojemmekin (ks. Armila & Torvinen 2017) perusteella on riskissä ajautua erilaisiin harrastuksellisiin tyhjiöihin ja yksinäisyyden kokemuksiin. Soveltavassa liikunnassa aineelliset asiat, erityisesti apuvälineet, todella tekevät jotain – itse asiassa tekevät jotain ylipäänsä mahdolliseksi keräämällä yhteen moninaisia erilaisuuksia (ks. Pyyhtinen mt., 158–159).

Kyselyaineistomme (n=128) vastaajista peräti 62 ilmoitti tarvitsevansa liikuntaharrastukseensa jonkinlaista apuvälinettä vähintään ajoittain. Heidän tarvitsemiensa apuvälineiden tyypeistä aineistossa ei ole tietoa, mutta näyttää siltä, että apuvälineitä kaipaavat eniten aisti- ja liikuntavammaiset nuoret – siis ne, joiden

vammaisuuden alkuperä on fyysinen ja seuraukset motorisia. Lajikohtaisessa tarkastelussa kyselyaineisto osoittaa apuvälinetarpeen olevan suurinta palloilu- ja kesätyövälineissä. Palloilulajien osuutta kyselyaineistossamme korostuneessa apuvälinetarpeessa selittää se, että vastaajien joukossa on useita pyörätuolilibandyn harrastajia. Myös muut apuvälinekeskeiset lajit saavat kyselyaineistossa hajamainintoja: pyörätuolikelaus, kelkkalaskettelu, kelkkakiekko ja sähköpyörätuolijalkapallo.

Apuvälineiden funktio eroaa sekä liikuntalajeittain että suhteessa liikkujien vammaisuuden luonteeseen. Välinekirjo ja sen jatkuva kehittyminen ovat keskeinen osa vammaisliikunnan aikalaistoimintaa, ja välineistön kattava kuvaaminen yhdessä tällaisen kirjan luvussa on mahdoton tehtävä. Kaikkien niiden olennaisin funktio kiinnittyy kuitenkin liikunnallisten mahdollisuuksien avaamiseen. Esimerkiksi laskettelukelkat (joita on monenlaisia) avaavat rinteeseen pääsyn niille, jotka eivät voi harrastaa pystylasketteluä: kelkkalasketteluä lasketaan istuma-asennossa ja ohjataan kelkkaa painonsiirroin ja käsissä pidettävien tukisuksin. Keilauksessa puolestaan tavallisin apuväline on suuntakaide, jota käyttävät esimerkiksi heikkonäköiset ja sokeat tai ihmiset, joilla on tasapainovaikeuksia. Kahvapalloa tai kevennettyä palloa keilailuvälineenä käytetään silloin, kun heittäjän käsivoimat eivät riitä pallon pitelyyn ja heittämiseen. (Rintala ym. 2012, 335–337.)

Eräs havainnoimamme laji on triathlon, joka on fyysisesti vaativa laji kenelle tahansa harrastajalle. Siinä varusteena käytetään muun muassa märkápukua, tilanteen ja uintikelien mukaan. Soveltavan triathlonin harrastajat saavat käyttää apuvälineitä: esimerkiksi kellukkeita, kuten vesijuoksuvyötä. Kilpapyörä on lajissa tärkeä urheiluväline, ja soveltavassa triathlonissa apuvälineitä ovat erilaiset vammaisille harrastajille kehitellyt pyöräsovellukset. Triathlonissa sovellettujen välineiden ja varusteiden apuvälineluonne korostuu, koska aineistoissamme niitä perustellaan nimenomaan asioina, jotka mahdollistavat osallistumisen mahdollisimman monelle. Lajin aktiivitoimijat – inhimilliset merkittävät muut – auttavat myös välineiden hankinnassa ja vuokraustoiminnassa.

Veli: Mites apuvälinepuoli? Minkälaisia soveltavia välineitä tai erikoisvälineitä?

Valmentaja: No laidasta laitaan, mutta esimerkiksi meidän Special Olympics -nuoret, jotka täällä [valmennusleirillä] mukana, riippuu matkasta. Jos on vain 100 metri uinti nii ei tarvii märkärii eriksee kun vedet on sen verran lämpimät mutta esimerkiksi meillä on tässä nyt kaks nuorta, heil on jo märkärit mutta he uivat sitte jo vähä pidemmät matkat. Siel on mitä muut triathlonistit käyttää, mutta me ollaan ainakin Suomessa ottanu sen linjan että saa käyttää apuvälineitä, jos haluat pötköllä käyttää tai juoksuvyö, saa käyttää. Tärkein on mulla ja meillä sanotaan niin että on mukana. [...] Jos joku [kehitysvammainen] ei osaa esimerkiksi ollenkaan pyöräillä tai ei oo siite pyörä, ollaan antanut lupa, me tuodaan aina vähä pari potkupyörä tai tandempyörä tai yhdistelmäpyörä. Sitte jos on selkeesti liikuntavammaiset, ne kaipaa sitte jo paljon isompi apuvälineitä. On erikoispyörät ja laatikkopyörät ja juoksukärret ja siten ollaan tehny semmosen linjanvedon että voidaan auttaa missä ne saa vuokratuks.

Soveltavan liikunnan materiaaliset välitykset ovat hyvin monenlaisia liikuntalajista riippuen. Ratsastuksessa yksi tällainen toimijuuden mahdollistaja on hevosen selkään nousemista helpottava ramppi erilaisine sovelluksineen. Myös hevosesta tulee soveltavassa ratsastuksessa jonkinlainen orgaaninen ”artefakti”, koska vammaisen nuoren ratsastajan ”elävä urheiluväline” on syytä valita tarkasti:

Pasi: Voiks nää rauhalliset hevoset laskee tavallaan yheks sovellutukseksi?

Ratsastusohjaaja: No on. Se on kyllä totta, hevosen pitää niinku rauhallinen ja sietää sitte, et siellä saattaa olla ääntä ja liikettä siellä selässä. Se on, se on tietenki sitä. [...] No tuota, meillä ei oo pyörätuoliasiakkaita, et sillohan jos olis, niin tuo ramppi ois erilainen et siihen saatais pyörätuolilla, mutta siihen on mahdollista kyllä jälkikäteen se ramppi, pyörätuoliramppi vielä lisätä, se että pääsee selkään, että se ramppi on hyvä apuväline. [...] Joillain käytetään semmosia ohjia, et jos on hankala pitää käsissä tavan ohjia, semmosia lenkkiohjia, et ne pysyy helpommin käsissä.

Erilaisen auttavan välineistön merkitys ei rajoitu pelkästään siihen, että välineet tukevat vammaisten nuorten liikkumista: niillä voidaan myös edistää erilaisten liikkujien keskinäisen yhteyden vahvistumista. Ideaalitilanteissa ja sopivasti tasoitellen onnistuu myös vammattomien ja vammaisten yhdessä tekeminen – liikunnallinen integraatio – kuten vaikeasti kehitysvammaisen 22-vuotiaan Annan äiti meille totesi:

Äiti: Niinkun ratsastukses josta mie nyt enemmän tiijän ni on semmosia kotipesätalleja joissa on erikoistuttu ja sovellettu mutta miun mielestä se ei sais jäädä pelkästään sinne vaan pitäs olla sitä mahdollisuutta, myös olla muilla, tavallisilla talleilla ..koska se, ainaki Annan kohdalla ni sit taas, se että hän oli tavallisessa ryhmässä ni oppi ihan hirveesti sit.

Päivi: Nii, kyllä, ja sitte toisetki oppii et se olis kaikille hyödyksi.

Vammaisten nuorten liikuntaharrastuksissa erityiset apuvälineet eivät ole ainoita toimintaan osallistumisen kannalta keskeisiä välityksiä, vaan joskus joudutaan kantamaan huolta myös tavallisista liikunta- tai pelivarusteista. Esimerkiksi haastattelemamme kehitysvammaisten jalkapalloharrastajien valmentaja keskittyi puhumaan tavallisista perusvälineistä, kun kysyimme häneltä erityisistä vammaisten nuorten jalkapalloharrastuksen vaatimuksista ja edellytyksistä. Valmentajan tai toiminnan vetäjän näkökulmasta erityisesti kehitysvammaisten nuorten kohdalla välinehuoli voi kiinnittyä myös tavallisten liikuntavälineiden tai -asusteiden ympärille:

Pasi: Tästä voisikin edetä tähän, että mitä tää osallistuminen vaatii osallistujalta jalkapallotaitojen tai iän tai maksujen tai tämmösten puolesta?

Jalkapallovalmentaja: No, siis tuettuun toimintaan tää on myös maksujen puolesta, et mie en nyt sitte tiiä... vaatiiko se muuta kun paikalle saapumisen ... Et tietysti, heille on, varmaan jossain vaiheessa on käyty läpi tuo varustepuoli, että mitä pitää olla päällä ja mikä tuota... jalkapallokengät on joku hankkinu ja ne on aina mukana ja säärystimet ja et... Tommonen on varmaan jossain vaiheessa opetettu sit aika hyvin, koska siihen miun ei oo tarvinnu puuttuu missään vaiheessa. Ne on niinku kunnossa. Että ainoostaan ehkä se yks tota, tapaus, joka täällä vaan käytännössä on, ei juuri nyt paikalla, niin sillä on joskus

kengät unohtunu. Sit se seisoo avojaloin tuolla hallissakin, tai sukkasillaan. Et se, se on varmaan aino semmonen mikä ei oo pystyny huolehtii siitä, että... Juomapullot on kaikilla ja tälleen, et se on...

Materiaalisilla välityksillä – varusteilla ja välineillä – ei pelkästään tehdä osallistumista mahdolliseksi; niillä on liikunnanharrastajille myös selkeää symboliarvoa. Myös soveltavan liikunnan harrastajilla yhtenäinen peliasu merkitsee toimijat osaksi kollektiivia semioottis-visuaalisella tavalla. Samalla tavalla esimerkiksi koripallo (ja harrastajan suhde siihen) on symbolisesti arvokas, koska se merkitsee siihen suhteessa olevan osaksi abstraktia kaikkien maailman koripalloilijoiden yhteisöä. ”Objekti synnyttää yhteisön”, kuten Pyyhtinen (2014, 157) kiteyttää.

Jalkapallovalmentaja: Me saatiin, ekana vuonna lahjotuskin, se oli aika iso summa, päästiin heti Savonlinnaan turnaukseen, hommattiin peliasut. Niinku jokaisella joukkueella on, pallot ja.

Veli: Se on varmaan aika tärkeätä tässä harrastuksessa.

Jalkapallovalmentaja: Se on kuule vetää se pelipaita päälle, se on se juttu.

Kilpaurheilupolulla (Aarresola 2016) olevien tai sinne pyrkivien vammaisten nuorten osallisuuden ja urheilussa edistymisen tukemiseksi luotuja välityksiä on tarjolla jo kohtalaisesti, mutta niihin kiinni pääseminen vaatii harrastaja-aktiivisuutta ja valmiutta tiedonhankintaan. Erityisesti apuvälineiden kohdalla niitä tarvitsevan on osattava ottaa selvää tarjonnasta, pystyttävä osallistumaan kokeiluihin ja harkitsemaan kokeilujen antia – sekä kyettävä maksamaan tai hakemaan maksusitoumuksia. Jos ja kun kokeilutilaisuuksia järjestetään vain suurissa kaupungeissa, reuna-alueiden pienten kylien vammaiset nuoret jäävät auttamatta vaille näitä välinetäntämahdollisuuksia (vrt. Tuuva-Hongisto, Pöytä & Armila 2016).

Valmentaja:

Suomessa on hyviä vuokrapaikkoja, mutta pääsääntöisesti urheilijat vastaavat itse kisan aikana omasta apuvälineestään. Että ne vuokraa ne itse ja sitten just sen paikan mis ollaan järjestetty kolmes eri isossa paikkakunnassa semmosen kokeilu päivän. Että siel on apuvälineet esillä. Porukat voi kokeilla ilmaiseksi, nähdä mitä se on ja sitten tietää myös mitä vaikka tarvitaan vuokrata tai vaikka, hakee maksusitoumus KELAlta ja hommaa se sit iteksee kun se tuntuu hyvältä.

Tilasovelluksia

Liikuntapaikat erityisvarusteluineen ovat usein keskeisiä soveltavan liikunnan ja vammaisurheilun materiaalisia edellytyksiä. Liikunnan ja urheilun suorituspaikat on yleensä rakennettu niillä harrastettavien lajien sääntöjen mukaisiksi, ja vasta jälkeenpäin niitä on muokattu soveltavaan liikuntaan kelpaaviksi. Liikuntapaikkojen muokkaaminen vammaisille harrastajille on hyvin tapauskohtaista ja vaihtelee paljon lajeittain ja harrastajittain.

Jos liikunnanharrastajalla on näkövamma, sosiaalisten välitysten pitää olla kuultavissa ja tunnusteltavissa. Kilisevää ääntä pitävä pallo on maalipalloilijoiden

keskeinen liikunta- ja urheiluväline, mutta myös heidän pelialueensa on sovellettava tunnustellen havaittavaksi. Maalipallon pelaamisen suorituspaikaksi tarvitaan liikuntasali, johon mahtuu 18 metriä pitkä ja yhdeksän metriä leveä pelikenttä. Kentän rajat teipataan viiden senttimetrin levyisellä teipillä, jonka alla kulkee muutama millimetrin paksuinen naru. Pelaajat hakeutuvat pelipaikoilleen tunnustelemalla narun koholle nostamaa teippausta. Teipin väri valitaan niin, että se muodostaa riittävän kontrastin kentän ja pallon värien kanssa, että tuomarin ja katsojien on helppo havaita pallo ja kentän merkinnät. Havainnoimissamme maalipalloharjoituksissa virallisista kilpailupaikalle asetetuista vaatimuksista oli kuitenkin tingitty: kenttä vaikutti liian pieneltä, sillä siinä ei näyttänyt olevan reunaviivojen ulkopuolella ollenkaan tilaa. Koko kenttää ympäröivän niin sanotun line out -rajan pitäisi kulkea puolentoista metrin päässä sivu- ja maalilinjojen takana. Myös maalit oli tehty merkitsemällä ne teipillä seinään, vaikka virallinen maalipallomaali on putki-kehikkoinen puolitoista metriä korkea, yhdeksän metriä leveä ja puoli metriä syvä rakennelma. Erilaiset ”sovellusten sovellukset” näyttävätkin olevan varsin yleinen tapa haettaessa tilannekohtaisia ratkaisuja toimintakykyjen ja liikuntasuoritustilojen väliseen epäsuhtaan.

Havainnoimassamme ratsastustoiminnassa näkyi kenties vahvimmin pyrkimys tuoda vammaiset nuoret mukaan yhteiseen toimintaan muiden kanssa. Usein tämä tapahtui niin, että joidenkin ratsastajien ”erityisyyteen” ei kiinnitetty mitään huomiota, eikä sitä edes tehty tietäväksi vammattomille harrastajille (Armila ym. 2017). Talleillakin on kuitenkin usein varauduttu tilasovelluksin: edellä kuvatun selkäänousurampin lisäksi näimme niillä muun muassa kehitysvammaisten nuorten tilanhahmottamisen avuksi luotua kuvasymboliikkaa, jolla on korvattu ratsastuskenttien kouluratsastuksessa käytettävät kirjainsymbolit. Ajatuksena on, että ratsastuskentän reitit ja pisteet hahmottuvat helpommin, kun niihin liittyy perinteisten kirjainten sijaan kuvia.

Keilahallit ovat hyviä esimerkkejä siitä, miten erilaisilla rakennelmilla tila saadaan soveltuvaksi hyvin monenlaisin kyvyin varustetuille toimijoille. Keilailussa käytetään erilaisia apuvälineitä, joista useimmat kuuluvat keilahallien erityisvarustukseen, eikä niitä tarvitse hankkia tai omistaa itse. Soveltavan keilailun tärkeä liikuntaväline on kahvapallo, jossa on esiin pullahtava kahva, jonka avulla sitä voi heittää, vaikka käsissä ei olisikaan paljon voimaa. Paikkasovelluksina soveltavassa keilailussa käytetään muun muassa vierityskouruja, joiden avulla voi keilata ilman vauhdinottoa. Kouru soveltuu esimerkiksi pyörätuolia käyttäville keilaajille, eikä sen käyttö edellytä otetta pallosta tai sen heittämistä; pallo vieritetään kourun ylätasanteelta kohti rataa ja keiloja. Ränniesteillä tai bumpereilla puolestaan ohjataan palloa ja estetään sen meneminen ränniin. Teknologian kehittyessä jatkuvasti myös nämä vammaisliikunnan sosiaaliset välitykset kehittyvät, ja uusimmat laitteet keilahalleissa ovatkin jo pitkälle automaattisia. Niiden käynnistyminen on myös yksilöitävissä tietyille, nimetyille pelaajalle. Teknologia yksin ei kuitenkaan aina riitä: ohjaajien, valmentajien ja harrastajien arkiselle kekseliäisyydellekin on halleilla yhä käyttöä:

Päivi: Minkälainen ihminen ei voisi tehdä sitä, minkälainen vamma pitäisi olla, että vois sanoa, että ei käy sulle?

Keilausvalmentaja: No, ei tuota oo oikeestaan sellasta vielä tullu vastaan. Että näkövammasia mulla on ollu siellä, ja heillekki sitte vaan laitetaan teippejä, ja tai sitten on myöskin semmosia kaiteita, minkä avulla voi heittää. Meillähän on Suomessa näkövammasten ja kehitysvammasten ja elinsiirtoväen yhteinen keilacup, jossa joka kuukausi on jossain hallissa kisa ja... siellä sitten just nää, täysin sokeet käyttää niitä kaiteita.

Anni: Mitä tää soveltaminen tarkoittaa, tai mistä tää erityis-liite tulee... ehkä siis se että, sä nyt puhuit tietysti jo näistä erilaisista ... et on ne koulut ja kaikki muut, mut mitä se käytännössä edellyttää keilailuvalmentajalta, minkälaista kekseliäisyyttä tai tällasta, onks siinä enemmän kyse siitä, että on ite joutunu keksimään erilaisia tapoja, vai et siitä, että...?

Keilausvalmentaja: On joutunu myöskin keksimään, mut että onhan, kun on nää apuvälineet ja se tietysti ohjaa jo tiettyyn käytäntöön, mut keilatahan pystyy vaikka mahallaan. Et jos on todella huono tasapaino, niin sitte voi, koska näissäkinhän Special Olympics -kisoissakin on joskus ollu sarja, että ollaan mahallaan ja pistetään pallo kierimään. Sillä tavalla mielikuvitusta voi käyttää, että mitenkä kukakii pystyy. Että ei oo vielä tullu vastaan sellasta, että ei ois pystyny keilaamaan. Jos ei oo pyörätuolia, mutta ei pysty heittämään seisten, niin sitten laitetaan sieltä kahviosta haetaan tuoli, ja pistetään siihen heittoviivalle tuoli ja pystyy heittämään siitä.

Anni: Joo, eli luovuutta...

Keilausvalmentaja: Niin, toispuolihalvaantuneita on ollu, sitten on vaan täytyne sitoo se toinen käsi, se vammakäsi niin, et se ei heilu siinä edessä häiritsemässä. Pistetään kiinni ja pystyy heittämään sitten. Ja on sellasiakin, toisessa kädessä on keppi, ja toisessa kädessä pallo. Ja sitten näkövammasilta teippejä käytetään siinä vauhdinottoradalla että pystyvät siitä ottamaan suuntaa. Ja sehän auttaa paljon, että siellä tietyillä radoilla pystytään nostamaan semmoset reunat että pallo ei mee sitte sinne kouruun

Soveltavan keilailun suoritus tilaan kiinnittyviä apuvälineitä ovat myös vauhdittoman heiton tukikaiteet, jotka sijoitetaan vauhdinottoradan päähän, ja vauhtiradan reunaan sijoitettavat suuntakaiteet näkövammaisille. Suomen Keilailuliitto listaa nettisivuillaan erilaisia välineitä ja pitää yllä luetteloa paitsi apuvälineitä tarjoavista keilahalleista Suomessa, myös paikkojen saavutettavuudesta ja esteettömyydestä jopa kynnysten lukumäärän tarkkuudella. Esimerkiksi aineistomme itäsuomalaisessa pikkukaupungissa keilaajilla on käytettävissä kaksi erilaista vierityskourua, ränniesteet ja kahvapallo, joita liikuntavammaiset voivat käyttää omalla radallaan samalla kun kehitysvammaiset usein keilaavat ilman apuvälineitä omalla radallaan.

Merkityksellistä vammaisten nuorten liikunnan harrastamiselle ei kuitenkaan ole ainoastaan liikuntapaikkojen soveltavuus; myös tilojen ja tilavuuorujen saata vuus on harrastukseen pääsemisen ja sen parissa pysymisen kannalta olennaista. Menestyvät edustusjoukkueet ovat etusijalla suoritus tilavuuoroja jaettaessa, ja liikunnan marginaaleihin ajatut toimijat joutuvat usein tyytymään siihen, mitä menestyjiltä jää. Erityisesti tämä näkyy vammaisten harrastajien kohdalla – ja varmasti myös rajoittaa osaltaan toimintaan osallistumista:

Veli: Mites, esimerkiksi tilojen ja vuorojen kanssa, saatteks te tai onks teillä pulaa tai helppo tai vaikee löytää aikoja?

Jalkapallovalmentaja: Se on välillä, et esimerkiksi näillä olis hyvä et nää sais nurmi-vuoroja, mut ei niitä [epäselvää] sitä saa.

Veli: Niin, te ootte, jätte niitä paitsi. Missä te treenaatte sitten?

Jalkapallovalmentaja: Kesällä me treenataan, osa tekonurmella. Siellä ollaan sopivasti, kun se on HeU:n ja PPS:n yhteinen... Sit talvella meillä on, siinä isossa hallissa, loistava, et saadaan se yks vuoro. Sitten meillä on, toinen paikka, mikä on aika pieni koulun sali, et siinä.

Veli: Aa, no se on aika, se on jalkapalloon jo vähän. Eli tavallaan, paremminkin asiat vois olla teidän näkökulmasta?

Jalkapallovalmentaja: Joo.

On kuitenkin syytä panna merkille, että vammaisuus ei aina merkitse erityisten soveltavien välitysten tai tilojen tarvetta silloin, kun on kyse mukaan pääsemisestä: osallisuudesta ja osallistumisesta. Joskus kyse voi olla vain asennoitumisesta (vrt. Darcy & Dowse 2013), ja tutkimuksemme kenttätöissä törmäsimmekin usein lajeihin, tilanteisiin ja tilaisuuksiin, joissa ei tarvita mitään erityisiä apuvälinevälityksiä tai tilasovelluksia:

Veli: Joo, mitä, no se kyyti on ainakin tärkeä, mitä muuta sä aattelet että tämmönen vammanen nuori tarvii että se pääsee tänne? Minkälaiset lisenssit, onks teillä kustannukset minkälaiset tästä harrastamisesta?

Judovalmentaja: Eihän nää. Itse asiassa tää on hyvin edullinen laji siinä mielessä, alkuinvestointi, päätti lähteä tähän harrastamaan nii se on toi judopuku sen saa jotakin muutamia kymppejä, veikkaan että 50-70 välillä, nykyhintoja en tiedä. No sit on seuran jäsenmaksut ja tämmöset ne on sitte taas, onko ne jotain 250 € pyöreesti. Että niillä eväillä mennään, pukuhan taas kestää vuodesta toiseen että ellei oo tällänen kasvava nuori mikä sit tarvii kohta jo uutta.

Vaikka soveltavan judon harrastajat ovat esimerkiksi jalkapalloilijoiden tapaan (vammattomien) emoseuran armoilla suorituspaikoissa ja niiden käyttöajoissa, esimerkiksi pienen eteläsavolaiskaupungin judovalmentaja katsoo omien vammaisten harrastajiensa saavan reilua kohtelua. Valmentaja ennakoi tilojen muuttuvan tulevaisuudessa, mutta on optimistinen, sillä lajin vaatimukset myös sen sovelletuissa muodoissa ovat vähäiset: tarvitaan vain salivuoro ja normaali lajalusta.

Judovalmentaja: Musta se seura on hyvin antanu myötä sillä tavalla et meillä on tilaisuus missä tai tila missä reenata ja tää ei oo millää tavalla ahdistanu tää toimintaa että, on on mukava ollu toimia tässä.

Veli: Nii teil on tää tila tiistaisin ja torstaisin?

Judovalmentaja: On. Tää on hyvä tila. Tää on sopivan kokone. Siinä on ottelualue tossa keskellä, sitäkii voidaa harjotella tarvittaessa, päässämme tehdään vaan niitä tekniikoita sit mitä nii, millä voitaa päästä eteenpäin kilpailuissa.

Veli: Minkälaiset puitteet tää periaatteessa vaatis teijän tilat, teijän tila tilanne on nyt ihan hyvä mutta?

Judovalmentaja: Sehän muuttuu kesällä.

Veli: Eiks se nyt oo eessä päin, muutosta?

Judovalmentaja: Emmä tiedä, kunhan löytyy tämmönen samatyypinen alue nii ei sil, se riittää meille.

Veli: Tatamin tää vaatii tai tämmösen ja niiku siinä mielessä eri salin ku joku muu liikuntaharrastus?

Judovalmentaja: No tää on lajille tyypillinen alusta millä harjotellaan.

Sittenkin epäreilua?

Soveltava liikunta ja vammaisurheilu ovat oivallisia empiirisiä esimerkkejä siitä, kuinka ihmisten keskinäisten suhteiden muodostuminen tapahtuu erilaisten materiaalien tukemina ja sovellusten välittämänä (Pyyhtinen 2014, 156-157). Tästä emperiasta on kuitenkin hankala piirtää pysäytyskuvaa: alati kehittyvä teknologia muokkaa vammaisurheilun välineistöä yhä kiihtyvällä nopeudella, ja protetiikan etenemisen myötä ainakin paraurheilu on jatkuvassa muutoksen tilassa. Sosiaalisten välitysten integroiva teho perustuu kuitenkin niiden tasapuoliseen saatavilla olemiseen. Vammaisten liikunnan harrastajien tapauksessa tämä saatavuus liittyy usein konkreettisesti rahaan. Reilun pelin hengessä apuvälinettä tarvitsevan liikkujan ei pitäisi joutua maksamaan harrastamisestaan enempää kuin muidenkaan, mutta apuvälineiden omiksi hankkiminen on usein hyvin kallista. Mitä monimutkaisempaa teknologiaa vaativista apuvälineistä on kyse, sitä kalliimpia ja harvinaisempia ne ovat. Apuvälineiden hintatietoja on vaikea löytää, mutta niiden kalleudesta ja omaksi ostamisen mielekkyydestä kertonee kuitenkin se, kuinka esimerkiksi VAU ry tarjoaa välineisiin liittyvää opastusta hallinnoimansa Soveltavan liikunnan apuvälinetoiminta SOLIAN kautta. SOLIA opastaa ja neuvoa, tarjoaa kokeilu- ja vuokraustoimintaa sekä auttaa oman välineen hankinnassa jakamalla tietoa ja antamalla asiantuntijalausuntoja. SOLIA on mukana myös eri tahojen yhteistyötapahtumissa ja osallistuu liikunnan ja urheilun apuvälineiden kehitystyöhön. Apuvälineitä on kuitenkin markkinoilla vielä suhteellisen vähän, ja niitä on vaikea saada.

Vaikka monet soveltavaan liikuntaan kehitetyt välitykset tasoittavat kehitysvammaisen nuoren matkaa liikunnan maailmaan ja edesauttavat siellä rakentuvaa fyysistä ja sosiaalista toimintaa, ne luovat myös eriarvoisuutta olleessaan epäreilulla ja usein sattumanvaraisella tavalla saatavilla – vähän samaan tapaan kuin inhimillisetkin merkittävät muut. Tässäkin on kuitenkin syytä panna merkille sattumanvaraisuuden paradoksaalisella tavalla rakenteellinen logiikka: jos “satut” syntymään vähävaraiseen perheeseen ja nuorten liikuntaan satsaamattomaan kuntaan, riskisi jäädä paitsi tarvitsemiasi väliintuloja on suurempi kuin sillä, joka “sattuu” syntymään toisenlaisiin olosuhteisiin. On myös huomioitava, että on paljon lajeja, joihin osallistumiseen ei tarvita erityisiä vammaissovelluksia. Jos ja kun näissä lajeissa ei näy vammaisia harrastajia, osallistumisen esteet ovat muualla kuin välitysten puuttumisessa.

Vertaissuhteet vammaisten nuorten liikunnassa

Veli Liikanen ja Anni Rannikko

Johdanto

Meillä oli aina pihapelit käynnissä. Totta kai minä urheiluintoisena lapsena ja nuorena miehenä änkesin mukaan joka paikkaan. Menin vaan sinne heilumaan minun sählymailan kanssa ja sitten ne otti minut mukaan. Ei siellä hirveästi ollut mitään ennakoluulojakaan, lapset on kuitenkin aika avoimia. Kun ne kerran sinut hyväksyy, niin ne hyväksyy sinut aina. (Leo-Pekka Tähti Ylen haastattelussa 12.1.2016.)

Kavereilla on usein merkittävä vaikutus nuorten liikuntavalintoihin. Nuori kiinnostuu uudesta lajista, koska kaveritkin kiinnostuvat, ja lopettaa harrastuksen, kun kaveritkin luopuvat siitä. Ystävien ja kavereiden läsnäolo muuttaa liikuntaharrastuksen luonnetta: se tuo liikkumiseen mukaan näkymisen, jakamisen ja tunnustuksen, mutta myös hierarkioita ja erontekoja. Artikkelin aloittaneessa lainauksessa kuvattut huippu-urheilijan kokemukset ovat tuttuja aiemmasta liikuntatutkimuksesta. Vammattomien nuorten parissa tehdyssä tutkimuksessa on käynyt ilmi, että vertaissuhteet vetävät ja työntävät nuoria liikuntalajeihin ja pois niistä, ja tuovat uutta merkitystä liikuntaharrastukseen. Päivi Berg (2015, 30–39) käyttää nuorten tavasta tehdä yhteisiä valintoja vertaisryhmissä sosiaalisten jalkojen metaforaa. Vetävien vertaissuhteiden lisäksi muilla harrastajilla voi olla myös poistuva vaikutus. Vertaisryhmän lisäksi nuorten valintoihin vaikuttavat myös vanhemmat tai perhe, joita Berg kutsuu sosiaalisten jalkojen toiseksi komponentiksi.

Sosiaalisten suhteiden painoarvo on liikunnassa suuri. Liikuntaan liittyvät tunteet ja kokemukset, kuten menestyminen, kunnioitus ja kuuluminen, ovat kollektiivisia ja kytkeytyvät toisiin ihmisiin. Harrastajat yhtäältä kannustavat ja tukevat toisiaan, toisaalta asettuvat kilpailusuhteisiin keskenään. Liikunnan elämyksistä keskustellaan, onnistumisia juhlistetaan ja suorituksia arvioidaan yhdessä. Liikunnallisten taitojen opettaminen ja opettelu synnyttää ohjaus- ja valmennussuhteita (Harinen & Rannikko 2014), taitoihin ja liikunnan kulttuuriseen pääomaan liittyvät arvotukset taas hierarkioita (Rannikko & Liikanen 2015, 81; Rannikko 2016; 2018).

Vammaisten nuorten vertaissuhteet ansaitsevat lisää tutkimusta. Nuorten liikunnan vertaissuhteita koskeva tutkimus on kohdistunut lähes yksinomaan vammattomiin nuoriin. On kuitenkin selvää, että vertaissuhteilla on merkitystä myös vammaisten nuorten liikuntaharrastuksissa. Sosiaaliset jalat johdattavat, vaikka nuori olisi pyörätuolissa. Vertaisiksi koetut harrastajat tai vertaisten puute vaikuttavat siihen, minkälaisia liikuntamahdollisuuksia tunnistetaan, ja tämä ilmiö voi

muokata vammaisten liikuntapolkuja jopa enemmän kuin vammattomien. Vertaisilla on merkitystä niin vammaisten osallistumismahdollisuuksien kuin osallisuuden kokemusten kannalta. Lisäksi liikunnan vammaisille nuorille tarjoamat elämykset ja siihen liitetyt merkitykset voivat vaihdella sen mukaan, minkälaisessa sosiaalisessa ympäristössä niitä koetaan.

Tässä luvussa yksi keskeisistä kiinnostuksen kohteistamme ovat nuorten liikuntaharrastajien keskinäiset sosiaaliset suhteet eli vertaissuhteet. Kysymme, mitä vertaisuus on vammaisten nuorten liikunnassa, mitä se ei ole ja millä ehdoilla vammaiset nuoret pääsevät osallisiksi liikunnan vertaissosiaalisista ulottuvuuksista. Tutkimme nuoruutta sosiaalisena rakenteena, jota nuoret elävät todeksi yhdessä toisten nuorten kanssa. Tarkastelemme nuorten liikuntaa sosiaalisena kenttänä ja suhteiden verkostona, jonka merkityksiä nuoret liikkujat rakentavat yhdessä toisten nuorten liikkujien kanssa.

Lähtökohtia nuorten vertaisuuteen

Nuorten keskinäisen toiminnan tiloja kutsutaan nuorisotutkimuksessa neljänsiksi tiloiksi. Nuoruuden (toiminta)tilojen jaottelussa koti on ensimmäinen tila, koulu tai työ toinen ja kolmannen tilan muodostavat organisoidun vapaa-ajan toiminnot, esimerkiksi ohjattu harrastustoiminta. Yleensä neljännet tilat ovat aikuisten kontrolloivasta ja toimintaa ohjaavasta katseesta vapaita, ainakin formaalisti ja ideaalitasolla. Neljännet tilat ovat nuorten vertaissuhteiden ja nuorisokulttuurien elämisen tiloja, joissa nuoret keskenään määrittävät tekemisen tavat ja raamit. Sen vuoksi neljäs tila on nuorten vapaa-aikaa ja vertaissuhteita tutkivien erityisen kiinnostuksen kohteena. Neljännen tilan tarkastelun mielekkyys vammaisten nuorten kohdalla voidaan kyseenalaistaa vastaavalla tavalla kuin vapaa-ajan tarkastelulle on tehty: ollakseen olemassa neljäs tila tarvitsee vastinparikseen työlle tai opinnoille omistettun tilan. Se edellyttää myös sitä, että nuori voi päättää omasta vapaa-ajastaan. Vammaisten nuorten kohdalla nämä ehdot eivät aina toteudu, sillä monet heistä on jätetty työmarkkinoiden ulkopuolelle ja heidän mahdollisuutensa päättää omista asioistaan voi nähdä olevan suhteellista. (Vrt. Aitchison 2009.)

Liikuntamaailman neljännet tilat paikannetaan yleensä nuorisokulttuurisen liikunnan piiriin, sellaisiin lajeihin kuin skeittaus, parkour tai roller derby (ks. esim. Rannikko ym. 2014). Tässä kirjassa ja tässä artikkelissa tarkastellut liikuntalajit ovat suurimmaksi osaksi varsin perinteisin tavoin organisoituja. Urheiluseurat tai muut kolmannen sektorin toimijat vastaavat harjoitusten järjestämisestä ja muista lajiharrastamiseen liittyvistä käytännön järjestelyistä. Neljäs tila ei tällaisessa liikunnassa sellaisenaan toteudu, koska toiminnasta vastaa yleensä aikuinen, ei-vertainen. Tämä ei tarkoita, ettei nuorten keskinäiselle toiminnalle jäisi lainkaan tilaa, vaikka toiminnan raamit olisivat aikuisten antamat.

Toinen olennainen kysymys on, kuinka vertaisuus tässä yhteydessä määritellään. Tämän analyysin kysymyksenasettelun näkökulmasta vertaisuuden voi nähdä

perustuvan ainakin vammaisuuteen, liikuntalajiin, ikään, asuinpaikkakuntaan tai sukupuoleen. Vertaisuuden kokemus voi syntyä myös intersektionaalisesti näiden tai muiden risteävien erojen yhteisvaikutuksesta. Vertaisuus on meille nuorisotutkijoina yhteydessä ikään ja elämäntilanteeseen, jolloin nuoruus on yksi keskeinen vertaisuuden perusta. Tarkastelemme siis erityisesti nuoruutta, mutta emme sulje ulkopuolelle muuhun perustuvaa vertaisuutta.

Vertaissuhteet ja vertaisuuden kokemus ovat olennainen osa nuoruutta, ja vammaisilla nuorilla on niihin samanlainen oikeus kuin vammattomilla. Tätä näkökulmaa tukee Senin ja Nussbaumin teoria toimintavalmiuksista, joka kiinnittää huomion siihen, mihin ihmiset tosiasiallisesti ja mielekkäästi pystyvät. Oikeudenmukaisen yhteiskunnan tulee turvata kaikille kansalaisilleen vähintään kohtuullinen Nussbaumin (2011) listaaman kymmenen keskeisen toimintavalmiuden taso. Keskeisiin toimintavalmiuksiin kuuluu valmius osallistua yhteiselämään (affiliation), joka alleviivaa mahdollisuuksia elää toisten kanssa, välittää, osallistua sosiaaliseen vuorovaikutukseen ja tulla kohdelluksi yhdenvertaisena. Nuoruudessa tämä toimintavalmiuden voi nähdä toteutuvan juuri vertaisuuden kokemuksissa. Liikuntaan kytkeytyvät myös keskeiset toimintavalmiudet leikkiin (play), aisteihin, mielikuvitukseen ja ajatteluun (senses, imagination and thought) sekä ruumiilliseen terveyteen (bodily health). Nämä kaikki ovat toimintavalmiuksia, jotka yhteiskunnan tulee turvata myös vammaisten kansalaisten kohdalla.

Mahdollisuudet vertaissuhteisiin vaihtelevat nuorten välillä. Yleisesti ottaen vammaisten nuorten lähtökohdat eroavat tässä vammattomista nuorista, vaikka eri tavoilla vammaisten ja erilaisista taustoista tulevien nuorten asemat vaihtelevat. Vammaisuus voi merkitä rajoituksia liikkumisessa, esteitä kommunikoinnissa, itsenäisyyden menettämistä sekä ennakkoluulojen kohteeksi joutumista – mutta toisaalta myös osallisuutta sellaisissa yhteisöissä ja kohdennettua tukea, joihin vammattomilla ei ole pääsyä. Eräs olennainen vertaissuhteiden vastinpari on yksinäisyyden kokemus, ja vammaisten ja erityisesti kehitysvammaisten ihmisten keskuudessa yksinäisyyttä pidetään merkittävänä ongelmana. Vammaisten yksinäisyyttä on kuitenkin tutkittu vain vähän (Teittinen 2015). Alueellisessa terveys- ja hyvinvointikyselyssä runsas viidennes vammaispalveluja tarvinneista oli kokenut itsensä yksinäisesti melko usein tai jatkuvasti, kun muiden vastaajien joukossa yksinäisyyttä kokeneita oli alle kymmenesosa (Teittinen & Vesala 2015).

Vertaissuhteet ovat nuoruudessa merkityksellisiä ja niiden voi nähdä raamittavan elettyä nuoruutta. Nuorisokulttuurien tutkimuksen näkökulmasta vertaissuhteet ovat erityisen kiinnostavia, koska niitä eletään todeksi ennen kaikkea aikuisten valvonnan ulkopuolella. Vertaisuuteen liittyy paljon erilaista vertaistuellista hyvää, pedagogista potentiaalia ja yhdessä opettelemisen iloa (Harinen & Rannikko 2014), mutta myös hierarkioita ja ulossulkemista (Rannikko ym. 2016). Seuraavaksi tarkastelemme liikunnan puitteistamia vammaisten nuorten vertaissuhteita nuoruuden neljänsissä ja kolmansissa tiloissa.

Hetkelliset neljännet tilat nuorten keskinäisen sosiaalisuuden areenoina

Special olympics -monilajiharjoitusleirin iltapala urheilukeskuksen ruokalassa alkaa ohjelman mukaan klo 21. Leiriläisiä tulee ja menee jo ennen sitä. He tuntevat selvästi toisiaan myös muista lajeista, eivät vain omistaan. Puheensorina on kova, keskustelua käydään omiin ja naapuripöytiin. Yksi potentiaalinen seurusteluhdekin leirillä näkyisi olevan: korisjoukkuelainen ja nuori miesoletettu jostain muusta lajista halailevat ja pussailevat. Joku kommentoi tuntevansa toisen leiriläisen koulusta. Muutama leiriläinen on selvästi vähän sen näköinen, ettei oikein tiedä, mihin istuisi, mutta löytää sitten itselleen paikan hieman erillään muista. (Kenttämuistiinpanot 2017, Anni)

Kuten yllä olevasta kenttäpäiväkirjalainauksesta voi lukea, kehitysvammaisten nuorten liikuntaleiri muodostaa varsin samanlaisen sosiaalisen ympäristön kuin mikä tahansa muu nuorten liikuntaleiri: nuoret tuntevat toisiaan harrastuksista ja koulusta, ovat keskenään ystävyys- ja seurustelusuhteissa, ja joukkoon mahtuu myös niitä, jotka mieluummin vetäytyvät tarkkailemaan sosiaalisia tilanteita etäisyyden päästä. Valtaosa vammaisten nuorten liikuntaharrastamiseen käyttämästä ajasta on havaintojemme mukaan jollain tapaa ohjaajien kontrolloimaa ja raamittamaa. Harjoitusleirin ruokailutilanteet ovat niitä harvoja aikuisten ohjauksesta vapaamman olemisen tilanteita, joita pääsimme kenttätöidemme aikana havainnoimaan.

Nuorten keskinäisen toiminnan tilat ovat harvinaisia, ja varsinaisia omaehtoisia liikuntayhteisöjä, do it yourself (DIY) -perustaisia liikunnan tiloja emme onnistuneet löytämään lähes ollenkaan. Muutama esimerkki kuitenkin löytyi: jalkapalloharjoituksiin osallistuneet nuoret kertoivat pelaavansa myös omatoimisesti niin sanottua puistofutista ja lisäksi löysimme muutaman yksittäisen rullalautailijan ja pyörätuolilla tempuillevan. Liikunnan neljännet tilat näyttävät olevan useimpien vammaisten nuorten tavoittamattomissa. Niiden syntymistä hankaloittavat etenkin pitkät välimatkat ja muut kulkemiseen liittyvät ongelmat (Armila & Torvinen 2018). Tutkimusten mukaan ylipäätään suurin osa vammaisten vapaa-ajasta kuluu ikätoverien sijaan perheen kanssa, joten sinänsä ei ole yllättävää, että sama pätee myös liikuntaan käytettyyn aikaan (Callus, Bonello & Mifsud 2017).

Havaintojemme mukaan keskeisimmät vammaisten nuorten vertaissosiaalisuuden neljännet tilat löytyvät kolmansien tilojen joutomailta: niistä harvoista hetkistä, kun ohjaajat ja muut aikuiset eivät järjestä nuorille tekemistä ja ohjelmaa. Näissä tilanteissa nuoret luovat ystävyysuhteita ja vaihtavat vertaisuuteen perustuvaa tietoa:

Saunoessani pääsen tahtomattani kuulemaan aiemmin päivällä haastattelemini nuorten keskinäistä keskustelua. Nuoret tuntevat toisensa entuudestaan leireiltä, mutta eivät ymmärtääkseni ole esimerkiksi vierailleet toistensa luona, koska asuvat eri puolella Suomea. Keskustelussa käydään läpi perheitä ja sukulaisia, lapsuutta ja ajan kulumista, ja keskustellaan siitä, kuinka pitkä matka mahtaa olla toisen kotipaikkakunnalta toiselle. Keskustelu on lämminhenkistä, ystävällistä, samanikäisten

harrastajien syvempää tutustumista. Nuoret puhuvat kyläilystä, tai ehkä pikemmin-kin suunnittelevat vierailua tai yökyläilyä toistensa kotona. Mutta sen toteuttamismahdollisuudet eivät ole kiinni heistä itsestään, ja nuorten on varmaankin vaikea arvioida niitä itse. (Kenttämuistiinpanot 2017, Veli)

”Sä oot tosi kiva”, ”niin säkin oot kiva”, kuuluu keskustelu, kun leiriläiset kävelevät kohti leirin viimeisiä harjoituksia. (Kenttämuistiinpanot 2017, Anni)

Tällaisia tiloja muodostuu leirien harvinaiselle ohjelmattomalle ajalle, omaa suoritustuvuoroa odottaessa tai kilpailumatkoilla esimerkiksi muiden kilpailusuoritusten ja palkintojenjaon seuraamisen oheen. Tyypillistä on, että hetket ovat lyhyitä ja ohimeneviä. Aikuisilla on tapana täyttää ne nopeasti ohjelmoidulla toiminnalla, kuten seuraava esimerkki osoittaa:

Sunnuntaina kaikki ohjaajat ja melkein kaikki vanhemmatkin ovat kiinni testitehtävissä (mittaamassa kävelymatkoja, hyppypituuksia, sykkeitä). Osa urheilijoista on jo testattu, ja he ovat näin vähän toimettomia. Kolme äitiä ottaa tämän porukan hoiwiinsa ja vie hallin toiseen päähän alkaen organisoida kuulantyoöntöharjoituksia kuularingin liepeillä. Yksi äiti näyttää, miten käsien pitää olla työnnön aikana – kyse ei siis ole vain toiminnan vetämisestä vaan myös valmentamisesta (vaikka yksi äideistä on aivan hetki sitten sanonut minulle, että ”me emme sitten valmenna vaan autamme vain”). (Kenttämuistiinpanot 2017, Päivi)

Olemme tarkastelleet vertaissuhteita myös kysymällä, mitä harjoitusten ulkopuolella tehdään yhdessä. Moni nuorista kertoi, että he eivät tapaa harrastustovereitaan ollenkaan liikuntaharjoitusten ulkopuolisella vapaa-ajalla. Jotkut kuitenkin kertoivat asuvansa harrastustovereidensa kanssa samassa tuetun asumisen yksikössä, muutama työskenteli samassa työpaikassa ja jotkut nuorimmista kävivät samaa koulua. Institutionaalisia raameja vertaissuhteille on siis olemassa myös liikuntaharrastuksen ulkopuolella. Toisinaan nuoret tekevät ja harrastavat harrastustoveriensä kanssa harjoitusten ulkopuolella, mutta tämä on verrattain harvinaista. Joukkuelajeissa joukkuetoverien kanssa saatetaan käydä elokuvissa, jonkun toisen lajin harjoituksissa tai kokeilemassa aivan uutta lajia. Sosiaaliset jalat siis vievät nuoria uusiin harrastuksiin kaverien mukana. Erityinen vertaissosiaalisuuden muoto löytyy kimppakyydeistä: harjoituksiin ja leireille kuljetaan yhdessä, jos jollain harrastuskaverilla on ajokortti. Tällä tavalla säästetään myös liikuntaharrastuksen kuluissa.

Haastateltava: Täältä, muista muista lajeista nii ku tuo, nyttengin vaihtu Tatun kanssa kuulumisia ja, kyllä niitä kavereita aina saa. Tämmönen ekstrovertti olen, niitä vaa tulee. Sama juttu tuolla vähä, no ei niin siellä animeharrastus puolella. On siellä joitakin muutamia tuttuja.

Veli: Joo. Kenen kanssa sä tulit tänne leirille? Tulitko sä omilla kyydeillä tai yksin tai?

Haastateltava: Omalla kyydillä, mähän tuun sen yhen Vihannin kaverin kanssa aina.

Veli: Just näin.

Haastateltava: Maksetaan sillee kauniisti puokit ja puokit sitte bensaa ku sieltä tänne asti ja takasin. Se on yli 100 ee menee vaa jo bensaa et, se on aika, hyvä kukkaron kevennys.

Veli: Nii, se on tota. Mut sä tunnet täältä leiriltä muitakin jo entuudestaan?
Haastattelutava: No joo. Kyllä sitä tuntee. Sitte jos joku uus tulee nii aina koittaa tutustua vaa jos on hiljanen tappaus niiku yks yleisurheilukaveri on vähä hiljanen tappaus, nii minä kunnioitan hänen elämän hiljaisuustapausta.

Aikuisohjattu kolmas tila vertaissosiaalisuuden areenana

Koska neljänsien tilojen löytäminen osoittautui hankalaksi, kohdistimme tutkijankatseemme organisoituun liikuntatoimintaan, jota voi pitää osana nuoruuden kolmansia tiloja. Havaintojemme mukaan kolmas tila on olennainen liikuntaa harrastavien vammaisten nuorten sosiaalisuuden tilana. Liikuntaharrastuksissa tutustutaan uusiin ihmisiin, ja joillekin tutkimukseen osallistuneista harjoitukset ovat harvoja tilanteita, joissa vietetään aikaa muiden kuin perheenjäsenten tai samassa asumisyksikössä asuvien kesken. Kolmas tila korvaa neljännen tilan puutetta. Seuraava lainaus jalkapalloilijan haastattelusta kuvaa, kuinka tärkeää harjoituksissa käyminen on juuri sosiaalisen kanssakäymisen näkökulmasta.

Veli: Aha, okei joo. No ootsä huomannu, et tää jalkapalloharrastus on vaikuttanut sun muuhun elämään jotenkin?

Jalkapalloilija: Joo on, sillein, että on ollut, tulee paljon kavereita ja sitten on enemmän sosiaalista kanssakäymistä ja sellasta.

Kolmansissa tiloissa vertaissuhteita määrittää aikuisten läsnäolo. Nuorten keskinäisen sosiaalisuuden muodot formaaleissa ja aikuisten läsnäolon raamittamissa harjoitustilanteissa ovat yleensä jollain tapaa itse tekemiseen sidottuja. Vertaisuutta määrittää siten jaettu kiinnostus harrastettavaa liikuntalajia kohtaan. Harjoituksiin on tultu harjoittelemaan, mutta haastattelemiemme valmentajien mukaan yhtä lailla olennaisia ovat myös hauskanpito ja yhdessä tekeminen.

Aikuisten rooli nuorten vertaissuhteiden luomisessa ja ylläpitämisessä on keskeinen. Sosiaalipedagogisesti taitavat aikuiset antavat nuorille tilaa olla keskenään ja tuuppivat ottamaan huomioon myös niitä nuoria, jotka eivät omatoimisesti lähde mukaan. Useampi haastattelemamme valmentaja kertoi, että nuorten toisiinsa tutustuttaminen on heille valmentajina keskeinen tavoite ja he tietoisesti luovat tilanteita, joissa nuoret pääsevät tutustumaan toisiinsa. Seuraava kenttäpäiväkirjalainaus kuvastaa tätä hyvin konkreettisesti:

Korisporukka istutetaan samoihin pöytiin valmentajien toimesta. On aika paljon hiljaisempaa kuin aamulla. Leirin kehyksessä ohjaajat tavallaan hallitsevat myös lajitreenien ulkopuolista aikaa – siis vapaa-aikaa, koska he ovat vastuussa nuorista koko ajan. Aivan ohjaajien läsnäolosta ja ohjailusta vapaata sosiaalisuutta ei välttämättä ole kovin paljoa. Ohjaajien tavoitteena tuntuu olevan eri paikkakunnilta olevien urheilijoiden tutustuttaminen toisiinsa. Korisjoukkueen suhteen se tuntuu luontevalta, koska nuoret ovat keskenään aika samanikäisiä. Ylipäätään näyttää siltä, että leiriläiset istuvat aika samoissa pöytäkunnissa kuin aamulla. [...] Osa korisporukasta lähtee omatoimisesti ”kämpille”. Ohjaaja pyytää heitä ottamaan vielä yhden tai kaksi leiriläistä mukaansa ja vaihtamaan jo treenikamat valmiiksi päälle. (Kenttämuistiinpanot 2017, Anni)

Nuorten kanssa toimivilla aikuisilla – ohjaajilla, valmentajilla, avustajilla ja toisinaan vanhemmilla – on keskeinen tehtävä hierarkioiden purkajana ja kaikkien yhdenvertaisen mukaan pääsemisen varmistajana. Heidän vastuullaan on myös lajin erilaisille liikkujille soveltamiseen liittyvät kysymykset ja esimerkiksi kiusaamistilanteiden ehkäisy ja viime kädessä myös selvittely. Aikuiset saattavat kuitenkin myös viedä tilaa nuorten keskinäiseltä tekemiseltä, kuten neljänsiä tiloja käsitellessämme osoitimme. Aikuiset siis sekä luovat tilaa vammaisten nuorten vertaissosiaalisuudelle että kutistavat sitä.

Kiinnostava elementti nuorten liikuntayhteisöjen toiminnassa on vertaisoppiminen tai vertaisohjaus. Suureen osaan liikuntaharrastamista liittyy yhtenä tavoitteena taitojen oppiminen, suorituskyvyn kasvaminen tai lajissa kehittyminen. Näitä edesautetaan ohjauksen avulla. Aikuisen ohjaajan ja nuorten ohjattavien välille muodostuu ohjauksuhteita, jotka ovat yksi keskeisiä hierarkian ja auktoriteetin muotoja liikuntayhteisöissä. Erityisesti nuorten omaehtoisissa liikuntaharrastuksissa ohjaus toteutuu usein vertaisohjauksena, kun nuoret neuvovat ja opettavat toisiaan. Vertaisohjaus tapahtuu usein vapaamuotoisesti, joskus huomaamattomastikin osana liikuntaan liittyvää sosiaalista kanssakäymistä. Sen voi nähdä vahvistavan neljättä tilaa myös aikuisohjatuissa liikuntaryhmissä. Havaintojemme mukaan vammaisliikunnan yhteisöissä vertaisohjauksen tilat ja mahdollisuudet ovat usein kaventuneet tai puuttuvat kokonaan. Vaihtelu eri liikuntaryhmien välillä on suurta, mutta erityisesti nuorempien harrastajien ohjattua toimintaa leimaa tietynlainen kurinalaisuus. Toiminnassa näkyy aikuisten vahva ohjaus ja huolenpito. Useissa tilanteissa valmentajat korostavat, että ohjaus on valmentajien tehtävä, esimerkiksi sanomalla harrastajille suoraan, että toisia ”ei saa neuvoa”. Tämän yhtenä tarkoituksena vaikuttaa olevan harrastajien välisten konfliktien tai ”pomottamisen” ehkäiseminen. Samalla se kuitenkin on yksi tapa, jolla aikuiset vievät tilaa ja kaventavat nuorten tiloja liikuntaharrastuksessa.

Useimmissa havainnoimissamme harjoitustilanteissa vammaiset harrastajat suhtautuivat valmentajien antamiin ohjeistuksiin vakavasti ja yrittivät seurata niitä tarkkaan. Panimme myös merkille, että monet harrastajat toistivat ääneen heille kerrottuja periaatteita ja sääntöjä. Tämä voi olla nuorelle tyypillistä käytöstä ja osa ajatusprosessia, mutta sillä on myös kiinnostavia tarkoittamattomia seurauksia. Toistuva sääntöjen ääneen puhuminen vahvistaa ohjauksen viestiä ja toimii myös tapana opettaa asioita toisille harrastajille. Näin harrastajat toimivat tavallaan vertaisohjaajina tai ohjauksen välikappaleina. Säännöt antavat harrastajille myös sanoja ja käsitteitä vertaisten välisiä keskusteluja varten. Vaikka vammaisten liikunnassa vertaisohjauksen tilaa on vähän, vertaisoppimista saattaa silti tapahtua. Joissain havainnoimissamme ryhmissä vammaisille nuorille oli annettu vastuullisia ohjaajan tai apuvalmentajan tehtäviä. Esimerkiksi seuraamassamme judo-ryhmässä osa ohjausvastuusta oli vanhemmilla harrastajilla, joilla oli selvästi erottuva valmentajan rooli. Näissä ryhmissä, jotka koostuivat yleensä vanhemmista, nuorista aikuisista harrastajista, näkyi enemmän myös epämuodollista vertaisohjausta. Myös havainnoimissamme joukkuelajeissa muiden neuvomista tapahtui:

Korispelin tiimellyksessä nuoret myös neuvovat toisiaan. Porukassa on selvästi tiettyn paljon puhuvat ja toisaalta tetyt hiljaiset. Huolehtivat myös toisistaan: ”Satuiko?” (Kenttämuistiinpanot 2017, Anni)

Ohjaamisen ja neuvomisen lisäksi nuoret myös tukevat ja kannustavat toisiaan. Kiisoissa tämä rooli on ennen kaikkea yleisöllä, mutta harjoituksissa kannustuksesta ovat valmentajien ohella vastuussa harrastustoverit. Yleensä sekä nuoret liikuntaharrastajat itse että kilpailujen yleisö osaavat lukea tilanteita, joissa kannustusta tarvitaan: silloin, kun joku kaatuu kesken alppihiihtosuorituksen, pallo ei mene maaliin, vaikka miten yrittäisi tai keilapallo luiskahtaa koko ajan kouruun. Tietenkin kannustus on usein myös spontaania ja selvästi myös tapa rakentaa ”meitä”, kuten seuraavasta koripalloesimerkistä käy ilmi:

Alkaa olla jo kova tsemppaus vaihtopenkillä: huutoa ja aaltoja. ”Meillon parempi joukkue kun teillä”, naurua. ”Huudetaan me kovempaa kuin toiset.” Joukkuehenkeä on. (Kenttämuistiinpanot 2017, Anni)

Kilpailullisuus on urheilukulttuurissa toistuva rakenne, joka vaikuttaa harrastuksen organisoitumiseen ja voi myös muokata harrastajien välisiä vertaissuhteita. Urheilussa seuratoverit voivat harjoitella yhdessä ja kilpailla vastakkain: sosiaalisten suhteiden asennon vaihtuminen synergisestä antagonistiseen on normaalia ja vauhdikasta. Kilpailullisuus altistaa harrastajan myös ulkopuoliselle arviolle ja voimakkaalle tunteille, pettymyksille ja voitonriemulle. Sen varaan alkaa myös helposti rakentua hierarkioita ja ulossulkemista (Rannikko 2018). Osassa liikuntakulttuureita on otettu selvää etäisyyttä kilpailullisuuteen tai kehitetty sitä pehmentäviä mekanismeja (Liikanen & Rannikko 2015).

Vaikka vammaisten nuorten liikuntaharrastaminen tapahtuu usein kilpaurheilun tiloissa ja organisaatioissa, kilpailullisuus ei siinä korostu. Kenttähavaintojemme mukaan vammaisten nuorten treeneissä kilpailu ja kilpailullinen asenne pysyvät pääosin taka-alalla, ja puheissa ja toiminnassa korostetaan enemmänkin yhdessä toimimista, liikunnallisia elämyksiä, hyvinvointia ja hauskanpitoa. Tämä ei tarkoita sitä, etteikö lajiharjoittelu voisi olla tavoitteellista. Vammaisliikunnan ohjaajat ja valmentajat kiinnittävät huomiota ryhmän edistymiseen ja harrastajien henkilökohtaiseen kehitykseen urheilijoina, ja lisäksi myös liikunnan positiivisiin vaikutuksiin muualla harrastajien elämässä. Harrastajien haastatteluissa kilpailut ja kilpailumenestys nousevat selvemmin esiin. Liikuntaharrastusta kuvataan kuitenkin enemmän arkisena käytäntönä ja sosiaalisena ympäristönä kuin ensisijaisesti menestykseen tähtäävänä tai kilpailulle alisteisena toimintana. Kilpailuun liittyvillä tapahtumilla ja matkoilla on silti monille vammaisille liikkujille merkitystä. Ne tarjoavat poikkeuksellisia kokemuksia, ja niiden kautta omasta urheiluharrastuksesta muodostuu monivaiheinen tarina. Varsinkin kansainvälisiin kisoihin osallistuneet muistelivat haastatteluissa sijoituksia, suorituksia ja kilpailujen herättämiä tunteita. Erityisesti parolajien piirissä on myös niitä, jotka ovat ammattuurheilijoita apurahoi-

neen, sponsoreineen ja harjoituskalentereineen. Siitä huolimatta kovaa kilpailullisuutta vammaisten nuorten liikunnallisissa vertaissuhteissa ei yleisesti ottaen näy (Armila & Rannikko & Torvinen 2017).

Johtopäätökset: millaista vertaisuus on ja millaisissa tiloissa se on mahdollista?

Nuorten toiminnan neljännet tilat toteutuvat vammaisten nuorten liikunnassa eri tavalla kuin vammattomien nuorten liikuntakulttuureissa. Nuorten vertaissuhteiden kirjo näyttää myös olevan erilainen. Vahvojen neljänsien tilojen puute tarkoittaa, että nuorten keskinäisiä suhteita eletään enemmän aikuisten valvovan katseen alla. Tällöin myös vertaisohjausta tapahtuu vähemmän. Liikunnan kilpailullisuuden eri muodot ovat maltillisia ja keskinäinen kannustaminen saa tilaa. Tiettyjen kilpailullisten rakenteiden vähäinen painoarvo antaa tilaa liikunnan muiden merkitysten tunnustamiselle: henkilökohtaiselle kehitykselle, elämyksille ja toveruudelle. Nuoruuteen kuuluvan omaehtoisen vertaisuuden mahdollisuudet ovat rajoittuneet, mutta liikuntaryhmät vahvistavat toimintavalmiuksia yhteiselämään, leikkiin ja terveyteen.

Kysymys neljännen tilan saavutettavuudesta ja tärkeydestä on kiinnostava vammaisen nuoruuden tutkimisen ja tulkittamisen kannalta. Miksi selvät neljännet tilat puuttuvat ja missä tarkalleen kulkevat kolmannen ja neljännen tilan rajat? Vammaisten nuorten vertaissosiaalisuus näyttää toteutuvan kolmansissa tiloissa: tilanteissa, joihin nuoret on koottu toimimaan yhdessä. Mahdollisuudet spontaaniin, omatoimiseen ja vapaaseen tekemiseen ilman aikuisten läsnäoloa ovat rajalliset. Treenien ulkopuolisten, ”vapaiden” vertaissosiaalisten neljänsien tilojen syntyminen edellyttää riittäviä mahdollisuuksia ja voimavaroja itsenäisyyteen ja omaehtoiseen tekemiseen. Monilla vammaisilla nuorilla ei ole mahdollisuutta omatoimiseen kulkemiseen, kavereiden tavoittamiseen ja tekemisen suunnitteluun. Sen vuoksi vammaisten nuorten vapaat kohtaamiset ovat alisteisia aikuisten tuelle ja yhteiskunnan tarjoamille palveluille.

Analyysimme osoittaa, että vammaisten nuorten liikunnassa omaehtoiset toimintatilat ovat hetkellisiä ja ne syntyvät aikuisohjatun toiminnan katkoksissa. Kolmas tila vaihtuu hetkeksi neljanteen, kun aikuiset ovat saattaneet nuoret yhteen, ohjaajat katsovat muualle ja nuorten omat voimavarat riittävät toisen nuoren kohtaamiseen. Aikuiset voivat omalla toiminnallaan edesauttaa tai vaikeuttaa näiden tilojen ja tilanteiden syntymistä. Niihin vaikuttavat myös yhteiskunnan päätökset palvelutarjonnasta ja liikuntatoimijoiden panostus vammaisliikunnan olosuhteisiin.

Valmius yhteiselämään on yksi niistä Nussbaumin (2011) kuvailemista keskeisistä toimintavalmiuksista, joiden toteutumisen valossa yhteiskunnan oikeudenmukaisuutta voidaan arvioida. Omaehtoiset vertaissosiaaliset tilat ja nuorten väliset vertaissuhteet voidaan nähdä olennaisina osina nuorten yhteiselämää. Vallitsevassa

tilanteessa on vammaisen nuoren toimintavalmiuksien osalta selvästi parannettava liikunnan kentillä. On esimerkiksi syytä miettiä kevyemmin organisoitujen nuorisokulttuuristen tilojen mahdollisuuksia vammaisten nuorten näkökulmasta. Miksi tällaisia vammaisten liikunnallisia nuorisokulttuureita näyttää olevan olemassa niin vähän? Miten niitä voitaisiin luoda tai niiden syntyä tukea ja edesauttaa?

Kiinnostava on myös kysymys vertaisuuden olemuksesta. Vammaisten nuorten vertaisuus toteutuu, ehkä yllätyksettömästi, useimmin toisten vammaisten kanssa. Tämän ei pitäisi suoranaisesti johtua kolmansien tilojen dominanssista nuorten harrastuksissa, mutta sillä saattaa olla asiaan yhteys. Aikuisohjattujen liikuntaryhmien tarjonta näyttää yleensä jakautuvan joko erityisryhmiin tai vammattomien omiin ryhmiin. Jos nuorilla ei olosuhteista johtuen ole pääsyä nuorten vapaaajan neljänsiin tiloihin, heidän mahdollisuutensa osallistua vertaisena esimerkiksi liikunnan vaihtoehtolajien yhteisöihin ovat heikot. Skeittaus on vaikeaa, jos ei ole mahdollisuutta kulkea skeittipaikalle. Näin nuorten vertaiskohtaamiset ohjautuvat ei-vertaisten aikuisten ohjaamiin yhteisöihin, joissa vertaiset ovat toisia vammaisia nuoria.

Tämä asetelma rikkoutuu lähinnä integroiduissa liikuntaryhmissä. Niissä tapahtuvat sosiaaliset suhteet ovat kiinnostavia vertaisuuden aspektien tarkastelun kannalta. Integroidun toiminnan ideaali on, että vammattomat ja vammaiset nuoret voivat osallistua niihin tasavertaisesti. Harrastajien saatetaan olettaa olevan vertaisia vain yhteisen lajin perusteella, tai sitten vertaisuuden määrittämisessä voidaan huomioida myös esimerkiksi harrastajastatus, ikä ja/tai vammaisuus. Toisaalta käytännön sosiaalisissa tilanteissa nuoren vertaisuuden kokemukset vaihtelevat yhteisön ja yksilöiden toiminnasta riippuen. Vertaisuus ei toteudu mekaanisten määrittelien kautta, vaan se rakentuu sosiaalisesti aina uudestaan kussakin ryhmätilanteessa, valta-asetelmista ja yhteisöjen tosiasiallisesta toiminnasta riippuen. Integroitu liikunta voi vahvistaa vammaisten nuorten oppimista ja tukea vertaisuuden syntymistä erilaisten nuorten välille. Mutta integroitujen ryhmien osaksi pääseminen ja vertaisuuden kokemuksen saavuttaminen voi myös olla vammaiselle nuorelle hankalaa erilaisten fyysisten ja sosiaalisten esteiden vuoksi.

III PAIKOILLANNE, VALMIINA?

Kirjan tässä pääluvussa tarkastellaan vammaisten nuorten liikunnan kulttuurisia ulottuvuuksia ja paneudutaan erilaisiin yhteisöihin ja (ala)kulttuurisiin todellisuuksiin, jotka ovat tärkeitä tutkimuksemme liikuntaharrastajille. Ensimmäisessä artikkelissa huomio kiinnitetään tämän ajan vammaisaktivismiin toteuttamistapoihin ja henkilökohtaisen poliittiseksi tekemiseen aktivistien oman urheilu-uran kontekstissa. Artikkelissa tarkastellun vammaisaktivismiin kärki on vammaisten kohtaamien esteiden osoittamisessa ja liikkumismahdollisuuksien kirjon tuomisessa laajempaan tietoisuuteen, mutta se on myös suurelta osin vastarintaa yleistä asenneilmapiiriä kohtaan. Vammaisaktivismi puhuu vammaisille henkilöille toimijuutta ja oikeutta määritellä itse itsensä.

Toisessa tämän pääluvun artikkelissa tarkastellaan vammaisten nuorten liikuntaa nuorisokulttuurin ja vammaiskulttuurin näkökulmista. Tarkastelussa havaitaan, että liikunnan – kuten niin monen muunkin toimeliaisuuden – mielekkyys syntyy pitkälti yhteisöön kuulumisen merkityksellisyyden kautta.

Ei tekosyitä!

Sosiaalinen media vammaisaktivismiin tilana ja tapana

Anni Rannikko

Mielikuvituksen voima tekee meistä melkein rajattomia! Mietitään vaihtoehtoja ja uskalletaan soveltaa! Uskotaan itseemme ja tehdään mitä rakastetaan! (Rajoitteet ovat vain omassa päässä -Facebook-sivu, 16.5.2017.)

Kirjan aiemmissa teksteissä tarkastellaan merkittävien muiden roolia vammaisten nuorten liikuntaharrastusten mahdollistajina. Niissä esiin nostettujen lisäksi myös tunnettu tai muuten esillä oleva ja jonkinlaista samaistumispintaa tarjoava lajiharrastaja voi olla tietyn liikuntaharrastuksen aloittamisen kannalta merkittävä muu. Hän voi osoittaa esimerkillään, että myös minä voin aloittaa uuden liikuntaharrastuksen, oppia sen ja jopa menestyä siinä. (Bäckström 2015; 2013; Rannikko 2016.) Nuorille internet on luonteva ympäristö etsiä tietoa. Nuorisokulttuurisen liikunnan kohdalla sosiaalinen media on kiinteä osa liikuntaharrastusta: verkossa jaetaan ja katsotaan videoita ja kuvia sekä jaetaan tietoa. (Bundon & Hurd Clarke, 2015; Harinen & Torvinen, 2015; Ojala, 2015.)

Verkkoon keskittyvä ja verkon mahdollisuuksia hyödyntävä aktivismi on ilmiönä verrattain uusi. Vammaispoliittinen verkkovälitteinen aktivismi erityisesti sosiaalisessa mediassa – blogeissa, verkkoyhteisöissä ja muilla vuorovaikutteisuu-teen perustuvilla media-alustoilla – pyrkii välittämään tietoa ja muuttamaan yhteiskunnallista asenneilmapiiriä. Verkkoaktivismiin nähdään edustavan uutta aikakautta vammaispoliittisessa aktivismissä, vaikka sen tavoitteet voivat olla hyvin perinteisiä (Pearson & Trevisan 2015, 928). Verkkoaktivismiin lähtökohtana on usein ruohonjuuritasolla tapahtuva auttaminen. On havaittu, että omaan urheiluun keskittyvää blogia pidetään ennen kaikkea siksi, että saadaan välitettyä tietoa vammaisten henkilöiden liikuntaan liittyvistä moninaisista mahdollisuuksista mutta myös sen haasteista. Taustalla on usein kokemus siitä, että aloittaminen olisi ollut itselle helpompaa, jos tietoa olisi ollut enemmän ja helpommin saatavilla. Vammaisten nuorten kohdalla tiedonpuute onkin yksi keskeisimmistä esteistä liikuntaharrastuksen aloittamiselle. Sen vuoksi esimerkiksi blogeissa on paljon asiaa sovelluksista ja varusteista. (Bundon & Hurd Clarke 2015, 193; Rannikko & Armila 2018.)

Uudenlaisesta verkkokampanjoinnista voi löytää kolme järjestäytymisen tapaa. Näistä ensimmäinen on muodollisten organisaatioiden järjestäytyminen tilapäisiksi yhteenliittymiksi. Toinen perustuu aktivistien kokoamiin kannattajajoukkoihin ja näiden nettiläsnäöloon. Kolmas taas rakentuu digitaalisten toimintaverkostojen varaan – esimerkiksi nettialoitteiden, joita pitävät yllä bloggaajista aktivis-

teiksi ryhtyneet, ja joiden avulla ylitetään maantieteelliset rajoitteet. Verkkokampanjoinnissa hyödynnetään blogeissa kerrottuja henkilökohtaisia tarinoita, joissa esimerkiksi kuvaillaan tukijärjestelmien muutosten vaikutusta vammaisten henkilöiden arkeen. Tällainen strategia julkiseen mielipiteeseen vaikuttamisessa on uutta perinteisille vammaispolitiikan kentällä toimiville järjestöille, sillä aikaisemmin pelättiin, että henkilökohtainen näkökulma saattaisi johtaa vammaisten näkemiseen uhreina. Tutkimuksissa on havaittu, että mediassa vammaisuutta on perinteisesti kuvattu sääliä herättävien sankaritarinoiden kautta ja vammaisten sosiaalietuudet on kytketty huijauksiin ja loiselämiseen. Uhriuttamisen välttämiseksi verkkoaktivistien pitää saada siis myös perinteinen uutismedia puolelleen. (Pearson & Trevisan 2015, 929–931.)

Tässä luvussa tarkastelen henkilökohtaisen politisoimista vammaisliikuntapoliittisessa nettiaktivismissä kahdesta näkökulmasta. Ensin analysoin, millä ehdoin oman itsen ja urheilu-uran ympärille voi rakentaa muita puhuttelevia (sankari)tarinoita ja mihin niillä otetaan kantaa. Tässä hyödynnän eksistentiaalisen epätasa-arvon käsitettä. Toiseksi tarkastelen, kuinka tarinat ovat yhteydessä eriarvoisuuden erilaisiin dimensioihin ja risteyksiin resurssien epätasa-arvon näkökulmasta. Analyysin aineistona toimivat Ei tekosyitä -Facebook-sivu ja Rajoitteet ovat vain omassa päässä -Facebook-sivu sekä näihin aiemmin liittyneet videot, blogi ja vlogi. Verkko asettaa aineistoon palaamiselle ja sen rajaamiselle erityisiä ehtoja: kaikki analyysissä hyödynnetty aineisto ei ole enää tekstin julkaisuhetkellä verkossa saatavilla ja aineistoa kertyy koko ajan lisää. Tarkasteltavaksi on valittu vuodet 2015–2017. Molemmat Facebook-sivut on perustanut kaksi huippu-urheilijaa Aleksi Kirjonen ja Henry Manni, mutta nykyään sivujen ylläpidosta ja sisällöstä vastaa Kirjonen. Sivut keskittyvät Kirjosen ja Mannin itse tuottamaan sisältöön, johon kuuluu paljon erilaista pyörätuolilla tempuilua, liikkumista ja alapoliittista kommentointia, mutta niillä jaetaan paljon myös muiden tuottamaa aiheeseen liittyvää sisältöä. Keskeistä tässä kaikessa on sovellettu liike ja yhteiskunnan sille asettamien rajoitteiden haastaminen.

Rajoitteet ovat vain omassa päässä on sivuista suosituimpi: sillä on yli 55 000 seuraajaa. Sivut on perustettu joulukuussa 2014. Ei tekosyitä -sivulla on puolestaan hieman yli 1 500 seuraajaa. Sivun nimi oli aiemmin Team Finnish Power. Tällä hetkellä sillä on sisältöä vuoden 2016 lopusta lähtien. Sivujen yhteys on ilmeinen: Ei tekosyitä -sivun profiilikuvana on ROVOP-logo ja sivuilla jaetaan paljon materiaalia ristiin. Ei tekosyitä on kirjoitushetkellä sivuista vähemmän aktiivinen.

Eriarvoisuuden ulottuvuuksista

Eriarvoisuudessa on kyse niistä olosuhteista, jotka estävät meitä tavoittelemasta arvostamiamme asioita (Therborn 2014, 62). Yleisesti ajatellaan, että jokaisen tulee liikkua, että pysyy terveenä tai kuntoutuu (Itkonen & Kauravaara 2015), mutta tieto liikkumismahdollisuuksista ja liikuntaa mahdollistava tuki ovat kiven alla (Armila &

Torvinen 2017; Armila, Rannikko & Torvinen 2017). Vammaisten nuorten liikunnan harrastusmahdollisuuksia tarkasteltaessa eriarvoistavia olosuhteita määrittää yhtäältä erilainen tuen puutteen, toisaalta kaikkia liikkumaan kehoittavan ja jopa velvoittavan argumentaation ristiveto. Liikunnalla on yhteiskunnassamme arvostettu asema, mutta vammaisille nuorille tarjolla olevien liikuntaharrastusten kirjo on pieni ja siinä on paljon paikkakuntakohtaista vaihtelua (Armila & Torvinen 2017). Liikunnan harrastusmahdollisuuksiin liittyvä eriarvoisuus onkin pääosin ulossulkemista, sillä kyse on ennen kaikkea esteistä ja hidasteita, jotka rajoittavat ja kaventavat mahdollisuuksia harrastaa. Eriarvoisuus on usein piilossa yhteiskunnallisissa rakenteissa:

Ulossulkeminen tarkoittaa muiden etenemisen tai oikeuksien rajoittamista, ihmisten jakamista sisä- ja ulkopuolisiin. Ulossulkemista ei selittävänä mekanismina kannata nähdä kategoriana vaan pikemminkin erilaisina muuttujina, ihmisten eteen asetettuina esteinä, kuten hidasteina, "lasikattoina", syrjinnän muotoina ja suljettuina ovina. (Therborn 2014, 74.)

Ulossulkemisen lisäksi vammaisten nuorten liikkumismahdollisuuksiin liittyy hierarkisointia, joka ilmenee eriarvoisuutena erottelevien ovien sisäpuolelle päässeiden keskuudessa. Silloin eriarvoisuutta aiheuttavat vakiintuneet sosiaaliset hierarkiat, määräysvalta ja käskynalaisuus. (Therborn 2014, 74.) Tämä näkyy ennen kaikkea siinä, että nuoret itse eivät usein voi valita harrastamaansa liikuntalajia, mutta myös siinä, että vammaisten nuorten liikuntayhteisöt toimivat lähtökohtaisesti vammattomien aikuisten ehdoilla. Aikuisten läsnäolo määrittää vammaisten nuorten liikunnallisia todellisuuksia. (Armila, Rannikko & Torvinen 2017; Rannikko & Liikanen tässä kirjassa). Ulossulkemista voi vastustaa osallistumista helpottamalla, esimerkiksi syrjinnänvastaisten käytäntöjen luomisella ja erottelevien esteiden purkamisella. Hierarkioita taas voi madaltaa ja purkaa luomalla valta-asetelmia tasapainottavia ja purkavia käytäntöjä. (Therborn 2014, 78.) Verkkoaktiivisuuden maailmasta löytyy esimerkkejä molemmista eriarvoisuuden purkamisen tavoista, kuten myöhemmin osoitamme.

Yhteiskunnallinen eriarvoisuus voidaan jakaa kolmeen dimensioon, jotka ovat elämänehtojen eriarvoisuus, eksistentiaalinen eriarvoisuus ja resurssien eriarvoisuus (Therborn 2014, 62). Tässä analyysissä tarkastelemme kahta jälkimmäistä: eksistentiaalista eriarvoisuutta, siis ihmisarvoon ja oikeuksien tunnustamiseen liittyvää eriarvoisuutta, sekä resurssien eriarvoisuutta. Nämä molemmat ovat läsnä vammaisten nuorten liikuntaan liittyvissä keskusteluissa, mutta hieman toisistaan poikkeavalla tavalla.

Eksistentiaalinen eriarvoisuus on ihmisarvoon liittyvää eriarvoisuutta, jossa on kyse henkilökohtaisesta riippumattomuudesta, identiteetin tunnustamisesta ja kunnioituksesta. Siihen pääsee kiinni tarkastelemalla vakiintuneita puhetapoja, järjestyksiä, normeja ja ihmisten kokemuksia heidän kohtaamistaan rajoituksista. Myös asiantuntijatiedon haltijoiden toiminnan tarkastelu avaa eksistentiaalista eriarvoisuutta. (Therborn 2014, 62–64.) Resurssien eriarvoisuus viittaa esimerkiksi

taloudellisen tai kulttuurisen pääoman ja sosiaalisten verkostojen määrään ja laatuun (Therborn 2014, 63).

Analyysi jakautuu eriarvoisuuden muotojen tarkastelun kautta kahteen osaan. Ensin keskitymme verkkoaktivismiin eksistentiaalisen eriarvoisuuden näkökulmasta lukemalla aineistoista ihmisten kokemuksia heidän kohtaamistaan rajoituksista ja henkilökohtaisen riippumattomuuden loukkauksista. Seuraavaksi tarkastelemme, kuinka verkkoaktivismi huomioi resurssien eriarvoisuuteen liittyvät eriarvoiset sosiaaliset verkostot, risteävät erot ja pääoman eri muodot.

Vaatimuksena eksistentiaalinen tasa-arvo: kun näkymättömästä tehdään näkyvää ja mahdottomasta mahdollista

Aluksi kohdistan tarkastelun eksistentiaalisen eriarvoisuuden esiin tuomiseen ja yhdenvertaisuuden vaatimiseen verkkoaktivismissa, sillä tämä on verkkosisällössä ilmeisimmin läsnä oleva elementti. Facebook-sivujen niminä toimivat sloganit Rajoitteet ovat vain omassa päässä ja Ei tekosyitä tarkoittavat ideologisesti ennen kaikkea sitä, että vammaisen henkilön käsitykseen hänen omista kyvyistään ja mahdollisuuksistaan vaikuttavat ympäröivä yhteiskunta ja muiden asenteet. Tällöin yhteiskunnassa vallitsevat ennakkoluulot ja vihamielinen asenneilmapiiri tulevat osaksi vammaisen henkilön ymmärrystä vammaisuudesta ja alkavat määrittää hänen toimijuuttaan. Keskeisin eriarvoisuutta luova ja rajoittava rakenne, joka verkkoaktivismissa tunnistetaan ja jota vastustetaan, on vallitseva asenneilmapiiri. Tämä ilmenee myös konkreettisemmin siinä, mitä muut – niin vammaisuuden asiantuntijat (vrt. Therborn 2014, 62–64) kuin esimerkiksi vammaisten nuorten vanhemmat – sallivat vammaisen nuoren tehdä tai mihin he odottavat hänen pystyvän. Facebook-sivujen perusidea on siten vammaisuuden yhteiskunnallisen mallin ytimessä: taustalla on ajatus, että vamma ja siihen liitetyt rajoitteet syntyvät yhteiskunnallisesti. Verkkoaktivismiin tarkoituksena on purkaa käsitystä siitä, että jokin liikuntalaji, liikunnallisen ilmaisun tai liikkumisen muoto ei olisi vamman vuoksi mahdollinen. Se kiteytyy näihin varsin tyypillisiin lauseisiin:

Tee mitä rakastat äläkä anna muiden ennakkoluulojen estää sitä! (Ei tekosyitä -Facebook-sivu, 19.6.2017)

"Älä mua sun rajoilla kahlitse" Koska Rajoitteet ovat vain omassa päässä! Ei tekosyitä olla liikkumatta! :) Tehdään mitä rakastetaan ja tuetaan keitä rakastetaan! (Rajoitteet ovat vain omassa päässä -Facebook-sivu, 26.10.2016)

Eksistentiaalinen eriarvoisuus näkyy ihmisten kokemuksissa heidän kohtaamistaan rajoituksista (Therborn 2014, 62–64). Jakamalla videoita omista tai muiden tekemistä liikuntasuorituksista aktivistit osoittavat, että liikunnallisen mielikuvituksen avulla voi nähdä yhteiskunnallisten odotusten yli ja ohi: mahdollisuuksia liikkumiseen on enemmän kuin miltä aluksi näyttää. Kyse on tiedon jakamisesta (vrt. Bun-

don & Hurd Clarke 2015, 193). Vammaisille henkilöille kerrotaan toistuvasti, etteivät he voi tai heidän ei ole turvallista harrastaa liikuntaa, ei ainakaan monimutkaisia, voimaa vaativia tai potentiaalisesti vaarallisia lajeja, joihin liittyy loukkaantumisriski (Rannikko & Armila 2018). Sen lisäksi, että vihamieliset, vähättelevät ja jopa ylisuojelevat asenteet kaventavat vammaisille nuorille tarjolla olevien liikuntalajien kirjoa, ne vaikuttavat myös heidän omaan näkemykseensä omista mahdollisuuksistaan ja liikunnallisesta kyvykkyydestään. Tätä vastustetaan näyttäville skeitiparkkirullausvideoilla ja tempuilleillä eri paikoissa. Usein erilaisten Facebook-sivuilla jaettujen sisältöjen saatetekstissä todetaan, että "laittakaahan 'jaa'-napista positiivinen asenne jakoon". Keskeinen idea tiivistyy hyvin Rajoitteet ovat vain omassa päässä -sivun nimessä, vaikka se ei suoranaisesti avaa prosessia, jonka seurauksena rajoitteet on "omaan päähän" omaksuttu. Aktivistille eksistentiaalisessa eriarvoisuudessa on pitkälti kyse asenteesta – niin omasta kuin muiden.

Verkkoaktivismissa on myös kyse olemassaolon tunnustamisesta ja vammaisten liikunnan harrastajien – ja myös sitä ammatikseen tekevien – näkyväksi tekemisestä (vrt. Therborn 2014, 62–64). Sosiaalisen median ja muun verkkosisällön avulla aktivistit tuovat vammaisliikuntaa ja vammaisia liikunnan harrastajia sekä huippu-urheilijoita esille. Samalla näkyväksi tehdään myös vammaisiin kohdistettuja ennakkoluuloja, vihamielisiä asenteita ja rajoituksia. Tämä näkyy erityisesti siinä, kuinka vakiintuneita puhetapoja, järjestyksiä ja normeja haastetaan – usein huumorin varjolla. Esimerkiksi kaksi ROVOP-sivun videota käsittelevät "ennakkoluuloja ja hassuja kysymyksiä vammaisille". Niissä yksi aktivisteista tarttuu hänen omassa elämässään vastaan tulleisiin ennakkoluuloihin humoristisesti mutta rakentavasti argumentoiden. Vaikka tuntuu, että videoissa vammaisille usein esitettyihin kysymyksiin suhtaudutaan paikoin liiankin ymmärtävästi ja hyväntahtoisella ironialla ottaen huomioon, että kysymykset voivat olla hyvinkin loukkaavia, samaan aikaan niissä ollaan hyvin ehdottomia ja eksplisiittisesti osoitetaan ennakkoluulojen naurettavuus. Aktivismin kärki ei siten kohdistu vain liikuntaan vaan on laajemmin vammaispoliittinen: kaikki esiin tuodut ennakkoluulot eivät liity kysymyksiin liikunnasta, vaan monet liittyvät liikkumiseen ja ruumiillisuuteen laajemmin. Ironisoiva vastapuhe ableistista, yksilöitä liikuntaan velvoittavaa puhetapaa kohtaan tulee osuvasti esiin pyörätuolista ohimennen lausutulla kommentilla "luin, että liika istuminen tappaa – pitäisköhän opetella lentämään".

Ylpeys omasta tekemisestä on vahvasti läsnä aktivistien tuottamassa sisälössä. Asioita lähestytään usein henkilökohtaiseen elämään liittyvien konkreettisten esimerkkien kautta: "oma itse" politisoidaan, jolloin yksityisen ja julkisen välinen rajankäynti tuo sanomaan kiinnostavaa ja herättelevää jännitettä. Kyse on siltä osin varsin perinteisestä pride-henkisestä vähävaltaisten harjoittamasta aktivismista, vaikka instrumentit, kanavat ja muoto ovatkin kiinni tässä ajassa. Aktivismin kärki on hyvin selvä: "rajoitteet ovat vain omassa päässä" -lausahdusta tarjotaan ratkaisuksi lähes kaikkeen. Tämä korostaa liikunnanedistämiskeskustelusta tuttua yksilönäkökulmaa, joka helposti piilottaa syrjiviä ja ulossulkevia rakenteita ja on varsin sokeaa sorron muotojen intersektionaalisuudelle (Itkonen & Kauravaara 2015; Berg

& Kokkonen 2016). Yksilönäkökulma voi toki myös olla emansipatorinen ja mahdollisuuksia avaava, mutta siihen sisältyy myös velvoittava äänensävy, erityisesti kun korostetaan, että “ei saa luovuttaa koskaan” ja ”pitää tehdä töitä unelmansa eteen”. Velvoittava äänenpaino jää kuitenkin enimmäkseen ymmärtävämmän sävyn taakse: verkkoaktivistien sanomassa keskeisellä sijalla on armollisuus itseä ja muita kohtaan. Tämä näkyy erityisesti Facebook-päivityksissä usein toistuvissa lauseissa “muista, että olet hyvä omana itsenäsi” ja “uskokaa itseenne”.

Vastauksia resurssien epätasa-arvoon: Miksi jokainen tekosyy ei ole valinta epäonnistua

Se, joka haluaa, keksii yleensä keinot. Se, joka ei halua, keksii selitykset. (Rajoitteet ovat vain omassa päässä -Facebook-sivu, 17.6.2017)

Liikunta ei ole samalla tavalla mahdollista jokaiselle. On olemassa esteitä ja rajoitteita, joita ei tietyistä – yleensä tavalla tai toisella etuoikeutetuista – asemista nähdä ja joiden olemassaoloa ei tunnisteta. Tämä voi johtaa siihen, että rajoitukset alkavat näyttää “tekosyiltä” ja siltä, ettei olla valmiita yrittämään tarpeeksi. Koska liikuntaharrastamisen sisäänpääsyä rajoittavat tekijät paikantuvat erityisten erojen riskiteyksiin (esim. Rannikko 2016; 2018), niiden tunnistamisessa on kyse ennen kaikkea positionaalisuudesta. Vastaavasti ”oman elämän sankaruuden” rakenteelliset mahdollistajat – etuoikeudet ja suosiolliset yhteiskunnalliset valtasuhteet – jäävät helposti piiloon. Asenteen merkityksen korostaminen ja puhe tekosyistä on omiaan ohittamaan resurssien epätasa-arvon, sillä positionaalisuuden unohtaessaan se saa resurssien epäsuhdan problematiikan pelkistymään näennäisesti vapaan yksilön näennäisesti vapaiksi valinnoiksi.

”Jokainen tekosyy on valinta epäonnistua”, todetaan Ei tekosyitä -Facebook-sivun päivityksissä useampaan otteeseen. Mihin kaikkeen näillä tekosyillä voidaan viitata? Aiemman tutkimuksen perusteella tiedetään, että vammaisten nuorten liikunnan harrastusmahdollisuuksiin vaikuttavat ainakin sukupuoli, ikä, asuinpaikka, perheen ja muun lähipiirin (konkreettinen ja kulttuurinen) tuki sekä vamman luonne. Kyse on myös resurssien eriarvoisuudelle ominaisesta taloudellisen pääoman ja sosiaalisten verkostojen eriarvoisuudesta (Therborn 2014, 63), joka takaa yksille paremmat lähtökohdat kuin toisille. Aktiivinen ja sopivilla pääomilla varustettu perhe ja valmiudet hankkia tietoa ovat erityisen tärkeitä vammaisten nuorten liikuntaharrastuksia mahdollistavia tekijöitä. Tämä näkyy erityisesti harrastusten rahoittamiseen liittyvissä kysymyksissä, kulkemisen järjestämisessä sekä lähipiirin valmiudessa vaatia harrastusmahdollisuuksia. Myös asuinpaikalla on merkitystä, sillä lajivalikoimassa ja tarjolla olevan tuen määrässä ja laadussa on suurta paikkakuntakohtaista vaihtelua. (Armila & Torvinen 2017; Armila, Rannikko & Torvinen 2017.)

Ruumiin suorituskyky ja ikääntyminen saavat keskeisen sijan Facebook-sivuilla jaetuissa sisällöissä. "Ikä on vain numeroita" -lausahdus toistuu usein, esimerkiksi silloin, kun jaetaan videoita ikääntyneistä painonnostajista, leuanvetäjistä, skeittareista tai voimistelijoista. Liikunnan maailmassa ikä on muutakin kuin numero, vaikka se ei suoraan indikoi ruumiin suorituskykyä. Nuori ja suorituskykyinen keho on ideaali, jonka haastaminen voi olla vaikeaa. Verkkoaktivistit osallistuvat suorituskykyisen ruumiin ihannointiin jakamalla muiden tuottamaa sisältöä, mutta myös itse tekemillään videoilla, joissa suorituskykyinen ruumis on vahvasti läsnä. Samaan aikaan tämä on myös tapa ottaa itselle (liikunnallinen) toimijuus, joka vammaisilta pyritään yhteiskunnassa viemään. Tietynlainen mutkia oikova ehdottomuus on luettavissa kuitenkin myös muista päivityksistä, kuten seuraavasta:

Muistakaa kun mieleen tulee ajatus "en pysty" se ei tarkoita sitä vaan että asia vaatii vain hieman enemmän harjoittelua, miettimistä ja mahdollisesti soveltamista! (Rajoitteet ovat vain omassa päässä -Facebook-sivu, 14.5.2017)

Resurssien epätasa-arvo tulee kuitenkin useaan otteeseen huomioiduksi kummallakin sivulla. Erityisesti vastaukset kriittisiin kommentteihin huomioivat intersektionaalisuuden peruseräpäätökset. Seuraavista esimerkeistä ensimmäinen osoittaa, kuinka kritiikkiin osataan vastata muistaen muiden erilaiset lähtökohdat. Jälkimmäisessä esimerkissä taas intersektionaalisuuden keinoin perustellaan, miksi tämänkaltaiselle verkkoaktivismille on tarvetta. Siinä tuodaan esiin, kuinka kaikilla ei ole käytössään samaa tietoa tai samoja resursseja kuin sivustolla jaettavan sisällön merkityksellisyyttä ja uutuusarvoa vähättelevällä kommentoijalla. Tässä näkyy jälleen, kuinka keskeinen osa aktivismia on kulttuurisen pääoman varaan rakentuvien resurssien jakaminen (Bundon & Hurd Clarke 2015, 193).

Tarkoituksena ei ole koskaan ollut väittämään että kaikki voisivat tehdä samanlailla asioita, vaan että monet asiat on mahdollisia kun uskaltaa kokeilla, soveltaa, ei pelkää epäonnistua ja uskaltaa ottaa apuakin vastaan (Kommentti kritiikkiin Rajoitteet ovat vain omassa päässä -ylläpitäjältä, 8.6.2017).

Kannattaa muistaa, että vaikka asiat olisivatkin itselle helppoja itsestänselvyyksiä, niin moni muu saattaa silti kamppailla niiden asioiden kanssa vaikka Suomessa eletäänkin. (Kommentti kritiikkiin Rajoitteet ovat vain omassa päässä -ylläpitäjältä, 18.10.2017)

Resurssien tasa-arvon näkökulmasta on olennaista huomioida, että myös soveltaminen, vaihtoehtoisten liikkumistapojen ja liikuntalajien etsiminen sekä avun vastaanottamisen tärkeys saavat verkkosisällöissä paljon tilaa. Tässä on ennen kaikkea kyse liikunnallisen mielikuvituksen herättelystä ja mahdollisuuksien avartamisesta. Tarkoituksena on myös osoittaa, että riippumattomuus ja vapaus voivat syntyä myös valmiudesta vastaanottaa apua. Soveltamisen, liikuntaan liittyvän ilon ja avun vastaanottamisen tärkeyden korostaminen kiteytyy seuraavaan esimerkkiin:

Maailma on iso leikkikenttä täynnä mahdollisuuksia. Harvempi meistä pystyy tekemään asioita täysin samanlailla kuin naapuri tai kaveri eikä sitä kannata jäädä mu-rehtimaan ei se sinusta ihmisenä huonompaa tee. Kadehtimisen ja katkeroitumisen sijasta kannattaa pyrkiä keksimään itsellensä sovellutuksia, vaihtoehtoja ja mahdollisuuksia! Muistetaan myös kannustaa toisiamme ja otetaan apua vastaan, se on vahvuutta :) Nähdään maailma isona leikkikenttänä ja mahdollisuutena täysillä elämästä nauttien! (Rajoitteet ovat vain omassa päässä -facebook-sivu, 12.5.2017)

Vaikka rajoitusten yli pääseminen on keskeinen osa aktivismia, joitain rajoja halutaan myös tietoisesti säilyttää. Tämä korostuu erityisesti tempuilua, nuorisokulttuurista symboliikka, vaaraa ja ekstreme-aspekteja sisältävissä videoissa. Eksklusivisuus, erityisyys ja nuorisokulttuurinen coolius ovat tuttuja niin sanotun vaihtoehtoliikunnan maailmasta (Wheaton 2004; Harinen ym. 2006; Rannikko ym. 2014). Tarkoituksena on, että oma tekeminen säilyy erityisenä ja uniikkina, jolloin tärkeää on, että kuka tahansa ei siihen pysty. Erityisyys ja sen mukanaan tuoma viehätys karisoi, jos ihan kuka tahansa pystyisi samoihin suorituksiin. Seuraava esimerkki tuo esiin, kuinka tästä ollaan tietoisia:

Jos se ois helppoa
Jos siinä ei ois riskejä
Se ei ois extremeä
Kaikki tekis sitä
(Rajoitteet ovat vain omassa päässä -facebook-sivu, ei enää saatavilla)

Älä mua sun rajoilla kahlitse

Mua enemmän kiinnostaa, miten pystyn liikkumaan yhteiskunnassa, vaikka se ei ole täysin esteetön. Se on meidän tapa tuoda esiin ongelmakohtia, kun menemme rapusia pitkin. Toki kaikki ei siihen pysty, mutta se on meidän tapa. (Henry Manni, Yle, toukokuu 2017.)

Tarkasteltujen Facebook-sivujen nimet ja niillä yleisimmin toistuvat sloganit antavat kuvan, että verkkoaktivismissä ei tunnisteta resurssien epätasa-arvoa. Tarkempi lukeminen ja erityisesti sivuilla käydyn keskustelun analysointi paljastaa, että ymmärrys resurssien epätasa-arvosta on olemassa. Se ei vain ole niin ilmeistä ja näkyvää, koska uusliberaalit sloganit ja voimallauseet oman elämän sankaruudesta saavat sisällössä keskeisen sijan. Kuten Facebook-sivujen ylläpitoon aiemmin osallistunut urheilija ja aktivisti yllä olevassa tv-haastattelulainauksessa kommentoi, kyse on ennen kaikkea siitä, mitä aktivismilla tavoitellaan ja mitkä sen instrumenteiksi valitaan. Taustalla on siten ajatus priorisoinnista: vaikka resurssien eriarvoisuudesta on selvästi ymmärrys, lähtökohtaisesti aktivismilla pyritään edistämään eksistentiaalista tasa-arvoa ja tuomaan vammaisten kohtaamia esteitä mutta myös liikkumismahdollisuuksien kirjoa laajempaan tietoisuuteen.

Tavoitteet vaikuttavat myös valittuun esitystapaan. Sivujen viesteissä hyödynnetään tässä ajassa arvostusta ja huomiota saava uusliberaalia ilmaisua. Esitystapa paljastaa, että aktivistit ovat tietoisia siitä, että tällaista puhetta kuunnellaan ja

sillä on yhteiskunnallista painoarvoa. Toisaalta se toimii myös uhriutta vastaan puhumisen instrumenttina, sillä juuri uhrin positiota vammaisille yleensä julkisessa keskustelussa tarjotaan. On kiinnostavaa, kuinka tässä ollaan otettu haltuun nuorten alakulttuurisesta liikunnasta tuttu alakulttuurinen puhetapa itseään vastaan kilpailemisesta ja itsensä kehittämistä sekä paremmaksi tulemisesta. Vertailua muihin kehoitetaan välttämään, kuten vaihtoehtolajeissakin. (Vrt. Rannikko ym. 2014.) Taustalla on vastustus kilpaurheilun arvojärjestykseen asettavaa logiikkaa vastaan, vaikka aktivistit itse ovat huippu-urheilijoita.

Eksistentiaalisen tasa-arvon näkökulmasta tarkasteltuna verkkoaktivismi puhuu vammaisille toimijuutta omassa elämässään sekä oikeutta valita itse, mitä haluaa tehdä ja mistä voi olla kiinnostunut – tämä kun ei aina ole mahdollista. Tämä liittyy myös kysymykseen siitä, keiden ajatellaan olevan verkkoaktivismin kohteena ja Facebook-sivuja seuraavana yleisönä. Sivuilta on luettavissa, että vaikka keskeistä on jakaa tietoa vammaisten liikuntaharrastusmahdollisuuksista, usein viestit kohdistetaan vammattomille. Vammattomien näkökulma näkyy myös sivujen seuraajien kommentteissa. On tavallaan paradoksaalista, että vaikka aktivistit pyrkivät uhrin leimasta eroon, sivujen seuraajien kommentteissa on verrattain paljon uhriutta korostavia viestejä: “en tiedä, mitä tekisin, jos minulle kävisi noin”, “olettepa reippaita” ja muu ylistämällä alistaminen toistuvat. On selvää, että verkkoaktivismia tehdään juuri näihin reaktioihin peilaten. On ilmeisen hankalaa tuoda esiin vammaisen urheilijan elettyä arkea ilman, että yleisö päätyy lukemaan sisältöä supercrip -lasien läpi, sankaritarinoina tai inspiraatiopornona. Ongelma liittyy osin verkon vuorovaikutustapoihin: on hankala hallita sitä, miten sanoma lopulta ymmärretään, kuinka sitä käytetään ja millä saatteella sitä jaetaan edelleen.

Vastapuhe uhrin positiota ja tragedia-tulkintaa kohtaan johtaa ilmeisen helposti ableististen raamien sisällä toimimiseen ja jopa niiden vahvistamiseen. Tämä johtuu ennen kaikkea siitä, että diskursiiviset välineet eivät riitä ableismin määrittämisen puhutavan rikkomiseen – tai riittävät vain ajoittain. Ableistisen diskurssin ulkopuolella puhuminen ei pääse aktivistien ulostulojen kärjeksi. Näin ollen käy usein niin, että puhutavan yksilökeskeisyys ja abstrakti yksilö piilottavat rakenteelliset ehdot ja rajoitteet. Voinee kuitenkin arvella, että eksistentiaalinen eriarvoisuuden vähetessä ja ihmisarvoisuutta ja henkilökohtaista riippumattomuutta vaativien puhutapojen lisääntyessä myös ableistinen luku ja reagointi muuttuu vaikeammaksi. Tarkastellun verkkoaktivismin voima lienee siinä, että eksplisiittisellä eksistentiaalisen tasa-arvon vaatimuksella se lopulta vaatii myös resurssien tasa-arvoa.

”Se on mulle tosi fiilisjuttu”

Liikuntaharrastuksen kulttuuriset ulottuvuudet

Susan Eriksson

Nuorten liikunnalliset yhteisöt ovat nuorisokulttuurisia ryhmittymiä, joita muodostavat erityiset aktiviteetit ja niiden myötä yksilön identiteetteihin liittyvät tavoitteelliset, ryhmädynaamiset, toiminnalliset ja normatiiviset käytännöt ja lainalaisuudet (esim. Rannikko ym. 2013). Tässä kirjassa olemme edellä esittäneet, että vammaisten nuorten liikuntaharrastus on pitkälti sidoksissa toimijoihin, jotka olemme nimenneet merkittäviksi muiksi. Heitä ovat esimerkiksi perheenjäsenet, liikunnan ohjaajat ja muut tukihenkilöt. Tämän riippuvuuden myötä sidoksisuus institutionaalisiin valtarakenteisiin näyttäytyy ilmeisempänä kuin muilla nuorilla.

Tutkimuksellista analyysia vammaisten nuorten elämäntapojen kulttuurisista ulottuvuuksista ja kulttuurisissa käytännöissä rakentuvista identiteeteistä on olemassa vasta hyvin vähän. Kulttuurintutkimuksen teorioissa argumentoidaan, että erilaisissa käytännöissä rakentuvat identiteetit ovat elastisia, liukuvia sekä sidonnaisia aikaan, paikkaan ja sosiaalisiin suhteisiin (esim. Hall 1999). Tämä teoreettinen viitekehys on myös vammaisten kulttuurista asemaa koskevan tutkimuksen lähtökohtana ja sitä pidetään keskeisenä vammaisuuden ymmärtämisessä (Barnes & Mercer 2001). Vammaisuutta ei siis tulisi nähdä kenenkään ominaisuuksia monoliittisesti määrittävänä ulottuvuutena niin, että yksilön muut ominaisuudet jäävät merkityksettömiksi. Tähän mennessä olemme analysoineet nuorten liikuntaharrastuksia harrastamisen sosiaalisten ja institutionaalisten ehtojen, kuten tukirakenteiden ja apuvälineiden kannalta. Lisäksi olemme analysoineet sosiaalisten suhteiden merkitystä sen kannalta, miten nuorten omaehtoinen toimijuus muiden nuorten kanssa rakentuu liikuntaharrastusten yhteisöllisyydessä sekä harrastuspiirien internet-sivustoilla muodostuvassa yhteisöllisyydessä.

Vammaisuutta koskevaa ymmärrystä hallitsee lääketieteellinen katse (medical gaze), jolloin vammaisuus näyttäytyy pelkästään ruumiillisena poikkeavuutena ja yksilöä kohdanneena henkilökohtaisena tragediana. Nämä ulottuvuudet hallitsevat käsityksiä vammaisuudesta ja vaikuttavat heidän asemaansa. (Riddell & Watson 2003; Eriksson 2015.) Kulttuurinen malli vammaisuuden ymmärtämisessä on nykyisin keskeinen, sillä sen kautta on mahdollista paljastaa hallitsevia vammaisuuden ymmärtämisen ja esittämisen tapoja, kuten vahvoja kielteisiä stereotyyppioita, jotka voivat vahingoittaa vammaisia henkilöitä ja vaikuttaa heidän asemaansa yhteiskunnassa (esim. Ellis 2016, 3-6).

Kulttuurintutkimuksen piirissä on tarkasteltu vammaiskulttuuria, jolla viitataan vammaisten keskenään harjoittamien aktiviteettien, niiden ympärille muodos-

tuneiden ryhmittymien ja niiden rakentamien identiteettien ulottuvuuksiin. Vammaiskulttuurissa pyritään tietoisesti luomaan merkityksiä, joilla vammaisuutta ja vammaisten ihmisten elämää tehdään myönteisellä tavalla näkyviksi. Esimerkiksi tässä tutkimuksessa tarkasteltu Team Finnish Power -ryhmän toiminta ja kollektiivin ylläpitämät internet-sivustot edustavat vammaisuutta näkyväksi tekevää kulttuurista toimintaa, jolla on monessa suhteessa voimauttava ja emansipatorinen funktio. Vammaiskulttuurin tehtävänä on vammaisia alistavien rakenteiden paljastaminen, ja siihen liittyvän merkityksenannon katsotaan ylläpitävän poliittista kiinteyttä vammaisten keskuudessa. Vammaiskulttuureissa yksilön identiteetit eivät kiinnity ainoastaan vammaisuuteen, vaan useisiin muihinkin elämänulottuvuuksiin ja ominaisuuksiin. Lisäksi vammaisten henkilöiden merkityksellistämisen kulttuurisen toiminnan määrittelemisen erityisesti juuri "vammaiskulttuuriksi" voidaan joissakin suhteissa kokea leimaavan ja korostavan edelleen vammaisten erillisyyttä muusta yhteiskunnasta. (Barnes & Mercer 2001.)

Tämänkin tutkimuksen tulkinnoissa kulttuurinen moniulotteisuus on keskeinen asia, johon kiinnitetään huomiota. Pyrimme sensitiivisyyteen sen suhteen, millä määreillä puhumme vammaisten henkilöiden aktiviteeteista kulttuurisella tasolla. Emme halua leimata, mutta emme myöskään halua sivuuttaa tutkimuksessamme niitä merkityksiä, joita vammaisten nuorten kollektiivisen toiminnan ja yhteisöllisyyden luonne rakentaa.

Olemme esittäneet vammaisten nuorten liikuntaharrastuksen kytkeytyvän olennaisesti muihin ihmisiin ja toimijoihin, joiden rooli identiteettien muokkaajana on keskeinen. Tässä artikkelissa vammaisten nuorten parissa kerättyä aineistoa tarkastellaan sen mukaan, millaisiin diskursseihin kiinnittymällä vammaiset nuoret perustelevat innokkuuttaan liikunnallisiin harrastuksiin ja millaiset identiteetit muodostuvat merkityksellisiksi liikunnan mielekkyyden selittäjiksi. Etnografista aineistoa tarkastellaan niiden havaintojen perusteella, joita tehtiin sosiaalisten suhteiden ja yhteisöllisyyden kiinnikkeistä liikuntaharrastuspiireissä. Samalla aineistoa tarkastellaan sen mukaan, millaisin keinoin vammaisuutta tehdään näkyväksi nuorten liikunnallisissa yhteisöissä ja millaisiin identiteettipoliittisiin merkityksiin se kytkeytyy. (Ks. esim. Alasuutari 2004, 174-175.) Aineiston analyysin myötä tulee siten mahdolliseksi tutkia myös "vammaiskulttuurisia" tai nuorten liikuntaharrastuspiireissä muodostuvien kollektiivien toiminnassa rakentuvia merkityksiä.

Kulttuurintutkimuksen teoriassa tukeudutaan käsitykseen, että kielenkäyttö ja diskurssit luovat keskeisesti sosiaalista todellisuutta muokaten yksilön identiteettejä (esim. Gubrium & Holstein 2000). Luvussa tarkastellaan erilaisissa sosiaalisissa konteksteissa rakennettuja identiteettejä tiiviisti etnografisen aineiston kautta. Juttutuokiot nuorten kanssa ja heidän haastattelunsa olivat kiinteä osa kenttätöissä havainnoidun tapahtumisen kokonaisuutta. Analyysissa ei siis kiinnitetä huomiota pelkästään kielenkäytön todellisuuksiin, vaan identiteetteihin osana toiminnan mieltä ja merkityksellisyyttä.

Terve ja taitava ruumis

Vammaisten ihmisten elämäkäytännöt ovat monella tavalla sidoksissa institutionaaliseen asiantuntijuuteen, kuten sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmään. Vammaisen henkilön palvelutarpeet arvioidaan usein ulkopuolelta ja heidän puolestaan tehdään päätöksiä keskeisistä elämänarkeen vaikuttavista asioista, kuten asumismuodoista ja tarpeellisista palveluista, sopivasta ravitsemuksesta, päivätoiminnasta ja vapaa-ajanviettomuodoista. Onkin olennaista kysyä, missä määrin vammaisella nuorella on valtaa päättää esimerkiksi vapaa-ajastaan, kun myös esimerkiksi vanhemmat tekevät päätöksiä heidän puolestaan. (esim. Eriksson 2008.)

Tutkimuksessamme on tähän mennessä käynyt ilmi, että vanhempien rooli nuoren liikuntaharrastuksessa on pitkälti kannustava. Myös nuoren oikeudesta harrastaa samalla tavalla kuin muut nuoret pidetään tutkimuksemme perheissä tiukasti kiinni esimerkiksi lasten ja nuorten liikuntaa järjestävien palveluiden suhteen. (Ks. myös Armila & Torvinen 2017.) Perheiden kanssa muodostettu yhteisöllisyys on keskeistä vammaisten nuorten liikuntaharrastuksissa, mikä näkyy aineistossamme esimerkiksi siinä, että monet vanhemmat osallistuvat hyvin tiiviisti nuoren harrastustoimintaan. He matkustavat nuoren kanssa erilaisiin kokoontumisiin ja tukevat nuorta valmennusleireillä. Monesti vanhemmat myös harrastavat itse samaa lajia ja ovat kannustaneet lastaankin lajin pariin.

Institutionaaliset sidokset näkyvät vammaisten ihmisten jokapäiväisessä arjessa myös suosituksina terveellisiin elämäntapoihin, kuten oikeaoppiseen syömiseen, dieetteihin ja liikuntaan. Asumispalveluissa ja palvelukeskuksissa työntekijät ja muut asiantuntijat voivat määritellä, millaista ruokaa laitetaan, millaista liikuntaa harrastetaan ja kuinka usein. Monen vammaisen nuoren elämä on tässä merkityksessä sidoksissa laitospäätöksiin.

Tämän tutkimuksen aineistossa ruoka ja ruuan suhde ruumiiseen mainitaan yhtenä motivaatiotekijänä liikunnan harrastamiselle. Paino halutaan pitää kurissa liikunnan avulla, kuten laskettelua harrastava Jari esittää seuraavassa:

Jari: Alp.. alppiihito on mulle ykkönen.

Susan: Ykkösharrastus? Okei, joo.

Jari: Kuivatreeni on parempi jalkapallo. Kuivatreeni ja, ja kuivatreeni on lenkki, kuntopiiri.

Susan: Ja sä tykkäät kovasta treenistä.

Jari: Joo. Mä syön liikaa.

Susan: Ai jaa (nauraa) Ai jaa, joo joo. Ja sen takia sä haluat treenata kovaa, vai?

Jari: Joo, mä oon myös nyt, mä myös nyt lihonu.

Susan: Niinhän käy aika ajoin kaikille. Varsinkin talvisaikaan tulee tankattuu enemmän kuin tarttis. Eli sä pidät terveydestäs huolta ja kunnosta huolta sillä että sä liikut sitte.

Jari: Joo no terveys. Mä syön paljo lihista, hampparia, pitsaa, nakkia myös.

Jarin kanssa keskusteltaessa ruoka ja syöminen tulevat mukaan responsseina haastattelijan toteamukselle kovasta treenistä. Painonhallinta on tällä nuorella merki-

tyksellinen syy liikunnan harrastamiselle. Hän tuo esiin mieltymyksensä energiapi-toisiin ruokiin, minkä kautta lausumassa edelleen perustellaan liikunnan tarvetta. Nuorten kasvaneet ulkonäköpaineet onkin pantu merkille viimeisimmissä liikunta-tutkimuksissa. Tyttöillä paineet ovat paljon yleisempiä kuin pojilla, kuten esimer-kiksi WHO-koululaistutkimuksessa havaittiin vuonna 2014 Suomen tulosten osalta. Tutkimuksen mukaan joka kolmas tyttö kokee laihtumisen erittäin tärkeäksi liikun-nan syyksi, kun sama kokemus on joka kymmenennellä pojalla. (Ojala 2017.) Veli Liikasen mukaan tämän tutkimuksen kyselyaineistossa ulkonäkö ei kuitenkaan ole niin merkityksellinen syy harrastaa liikuntaa kuin esimerkiksi hyvä kunto, sillä vain noin neljännes vastaajista pitää sitä tärkeänä motiivina. On toki toinen asia, onko ulkonäön nähty liittyvän juuri painonhallintaan, kun vastaajat ovat tulkinneet lo-makkeen kysymyksiä.

Terveys ja painonhallinta tuntuvat kuitenkin vammaisilla nuorilla olevan yhtä lailla merkityksellisiä liikunnan harrastamisen syitä kuin muillakin, sillä kansallises-sa nuorten liikuntatutkimuksessa tulokset ovat samankaltaisia (Myllyniemi & Berg 2013). Painonhallinnan vaatimusten nähdään kytkeytyvän niin kutsuttuun tervey-den imperatiiviin länsimaisessa kulttuurissa, joka pakottaa tekemään arkeen ja elä-mään liittyviä valintoja sen mukaan, mikä hyödyttää eniten kehoa ja itseä (Lupton 1995). Terveyden imperatiivin katsotaan kytkeytyvän yhteiskunnan lääketieteellist-ymiseen tai medikalisaatioon, sillä biolääketieteelliset selitysmallit ovat saaneet ylivertaisen aseman asiantuntijatiedossa, mikä heijastuu terveyden ylläpitämisen vaatimuksiin. (Rose 2007.) Vammaisten ihmisten elämismaailmoissa tämä korostuu edelleen, sillä heidän valintansa ovat monesti sidoksissa institutionaalisista asian-tuntijakäytännöistä käsin tarjottuihin terveellisiin elintapoja tukeviin ratkaisuihin.

Myös tästä tutkimusaineistosta käy ilmi, että vaikka nuorten kohdalla liikun-nan iloa tuovat merkitykset syntyvät paljolti kollektiivisessa toiminnassa, yhtä usein ne liittyvät yksilöllisiin syihin. Painonhallinta, terveys, hyvä kunto ja optimaalinen ruumiillinen suorituskyky ovat keskeisiä motiiveja liikkumiselle. Liikunnan mielek-kyys ja siitä saatava yksilöllinen mielihyvä kytkeytyvät ruumiiseen ja sen suorituk-siin myös vammaisten huippu-urheilua koskevissa määrittelyissä (Eriksson ym. 2016). Taitoa ja kyvykkyyttä korostavat merkitykset ovat kaikkein yleisimpiä myös tutkimuksemme nuorten motiiveissa harrastaa valitsemaansa lajia.

Susan: No ooks sä mielestäs hyvä siinä alppiihhdossa?

Jari: Kyllä.

Susan: Joo, niin mä katoin että aika hyvin te tulitte sieltä.

Jari: Minä olen kakstuhattaviis Japanissa, mä sain kaks, kaks kaks hopeeta.

Susan: Aha, aika hienosti.

Jari: Ja sitten sitte kakstuhattaysi Amerikas oli neljäs ja nyt neljäs, mä oon petty-nyt.

Susan: Aha, yks neljäs sija johon oot vähän pettynyt?

Jari: Ja, ja Japanissa kakshopeemitalisti ja A-, kakstuhattaysi Amerikassa kaks ker-taa neljäs ja sitten se yks kulta.

Susan: Joo. Vau. Hienoo, onneks olkoon. Sä oot sit menestynyt hyvin niis kisoissa.

Edellä siteerattu Jari muisti haastattelussa hyvin arvokisoissa saamansa palkinnot monien kisojen, kisamaiden ja sijoitustensa yksityiskohtia myöten, vaikka niistä olisi kulunut aikaakin, kuten esimerkiksi Japanin vuoden 2005 Special Olympics -talvikisojen hopeamitalit. Neljänsiin sijoihinsa muissa kansainvälisissä kisoissa hän oli ollut pettynyt. Näistä lausumista on tulkittavissa, että kilpailullisella asenteella ja kisamenestyksellä on paljon merkitystä halulle harrastaa lajia. Myös laskettelurinteissä viikonlopun kestäneen leirin päätteeksi pidettiin kilpailut, ja Jari voitti sarjansa.

Muillakin talvilajien Special Olympics -valmennusleirille osallistuneilla kehitysvammaisilla nuorilla fyysinen suorituskyky, lajiin liittyvät tekniset taidot sekä kilpailumenestys kansainvälisesti vaikuttivat tärkeiltä motiiveilta liikuntaharrastukselle. Mielihyvää tuottaa se, että saa käyttää jalkojaan ja käsiään ja saa jatkuvasti oppia uusia, vaikeita asioita niin laskettelussa kuin murtomaahiihdossa.

Sen sijaan liikuntavammaiset lumilautailijat, joita haastateltiin vuoden 2016 keväällä muilla laskettelurinteillä, eivät juurikaan tuoneet esiin kisamenestystä merkityksellisenä syynä harrastaa lumilautailua. Syyt harrastuksen mielekkyyteen liittyivät heidän määrittelyissään pitkälti lajin ja liikuntakulttuurin luonteeseen, harrastetun lajin elämäntapaan liittyviin merkityksiin ja yhteisöllisyyteen.

Jonne: ..sillon sitten rupes tietysti niinku ettii tietoo siitä että mitä kaikkee voi vammaisena tehdä ja sitten löysin tuolta Youtubesta inspiroivia videoita ja sit kun oli joskus ollu se lumilautailu ja oli siinäkin kohtaa tietysti suuri intohimo vielä siel sisäl lajia kohtaan nii, näin sit niitä videoita ja tuli semmonen, liekki sytty ja tota..

Anni: No, sä nyt ehkä vähän selität sitä että lumilautailu on sun ykkösjuttu, mutta mikä siitä tekee niin hienoa ja mikse se on sulle ykkösjuttu?

Jonne: Tiä, se on, se on.. tavallaan tohon on tosi vaikeeta vastata, et se on semmonen, et mikse kukakin tekee mitäkkin urheilulajia nii se on, siit saa niit fiiliksi, ja se on mulle, lumilautailu on mulle tosi fiilisjuttu. Et se vaan tuntuu tosi siistiltä laskee lumilaudalla ja... Ehkä se on semmonen ja varsinkin spesifioituna lumilautakrossi mis mä kilpaillen nii, sit ne on aina ollu semmonen, et ne on saanu niit hyvii fiiliksi aina siitä kun mennään lujaa ja on semmonen .. semmonen et vauhdilla mennään. Et miehän oon, jos ajatellaan et, pitäis tehdä jotain temppeja, niin mie oon kyl tosi huono niissä. Ei, et en mie oikeestaan niit hirveestikää osaa, mut sit jos pitää laskee lujaa nii sit, siin mie oon hyvä. (...) tai siis se on sulle, et ei siel, vaik se on raakaa kilpailuu, varsinkin kun puhutaan lumilautakrossista, niin se on tosi kilpailuu. Mut se, että jos joku sinne haluaa tulla, se on enemmän kuin tervetullu. Ja miekin koin se heti, mie menin sinne, ja olin yksinään siellä muuta, niin heti kaikki tiimit tuli sillee, et tuu meiän messii. Et saat olla täällä ja varsinki toi Australian tiimi, ne oli sillee suoraan, et sie nyt voit olla vaik meiän tiimissä. Ja sit se oli sillee, et kaikki tommoset oheistoiminnot ja muut, niin sit mie vaan hengailin niitten kaa, ja tein niitten kaa asioita, ja sitten niitten koutsit aina välillä vähän jeesas minnuu, ja sano sillee, et ehkä nyt kannattas tehdä noin ja näin ja, et vaikka olin yksin, niin tavallaan en ollut yksin.

Lumilautailu on lajina houkutteleva vauhdin takia ja siksi, että laskeminen on lajina ”siistiä” ja siten nuorisokulttuurisesti katu-uskottavaa harrastustoimintaa. Edellä siteeratun haastattelun lumilautailija korostaa intohimoista suhdettaan lajiin. Teknisiä erityistaitoja ja suorituksia hän ei kuitenkaan korosta, vaan väittää, ettei oikeastaan hallitse niitä. Tärkeintä hänelle ovat harrastuksen tuoma mielihyvä, vaaran tuntu ja viehätys sekä mielekkyys, joka syntyy siitä, että tuntee itsensä osaksi lumilautailukulttuurin kansainvälistä yhteisöä. Kilpailut ja kansainväliset arvokisat ovat keskeisiä kokoontumisen, yhdessäolon ja yhteisöllisyyden areenoita. Kilpailujen merkitys ja niiden synnyttämän urheilun tuoman mielekkyyden kokemukset eivät synny vain menestyksen myötä, vaan olennaista on päästä toteuttamaan intohimoaan kiinteässä yhteydessä muiden kanssa.

Nuorten välillä näyttääkin olevan eroja siinä, miten harrastuksen tuoma mielihyvä kytkeytyy liikunnan yksilöllisiin ja kulttuurisiin merkityksiin. Esimerkiksi murtomaahiihtoa ja avantouintia harrastavan Aijan vanhempi kertoi, että tyttären autismi vaikuttaa paljon siihen, miten hän kokee muut ympärillään.

Ei paljoa Aija piittaa ihmisistä, tukea ei tarvitse koska on taitava kaikissa lajeissa, kehittyy paljon ja on kilpailullinen, haluaa olla paras. Koska autisti, ei välitä onko kavereita, ei tarvitse niitä mutta haluaa olla ryhmässä, muut ihmiset statisteja, mutta tarvitsee heitä omien suoritustensa tueksi, tylsistyy, jos joutuu tekemään yksin. Ei yhtään mitään merkitystä muilla ihmisillä, mutta vaistoa helposti, jos syrjitään tai suhtautuvat alentuvasti. (Vanhempien kertomaa, kenttämuistiinpanot 2016, Susan)

Kun esimerkiksi lumilautailun harrastamisen mielekkyys kytkeytyy tietyn liikuntakulttuurin sekä katu-uskottavien nuorisokulttuurien luonteeseen, Aijan harrastamisen ilo kiinnittyy ainoastaan yksilölliseen taitavuuteen ja kehittymiseen urheilussa. Muut ihmiset ovat omien suoritusten vertailukohtia ja tekevät siten näkyviksi henkilökohtaisia taitoja. Yksin harjoittelu on tylsää, sillä omista taidoista tulee parempi käsitys silloin, kun hiihtämisen tekniikkaa ja vauhtia on mahdollista peilata muiden taitoihin.

Fyysinen suorituskyky ja ruumiillisille kyvyille perustuvat taidot tuovat mielekkyyttä liikuntaharrastukseen ja tulevat aineistossamme esiin esimerkiksi puheissa urheilemisen tekniikoista, hyvästä kunnosta ja terveydestä. Kilpailullinen orientaatio on korostunut etenkin joillakin kehitysvammaisilla haastateltavilla. Menestys kansainvälisissä kisoissa ja mitalien tavoittelu tuovat liikuntaharrastuksen lähemmäksi ”oikeaa” urheilua ja lienevät siksikin niin tärkeitä. Kilpailu on tärkeää myös osalle liikuntavammaisista lumilautailijoista, mutta tämän tutkimuksen haastatteluissa kilpailumenestyksellä ei juurikaan revitellä eivätkä mitalit tunnu ainakaan eksplisiittisesti olevan lautailijoiden tähtäimessä. Lumilautailuun motivoivat henkilökohtainen intohimo, vauhdin ja riskien viehätys ja toimiminen osana kiinteää alakulttuurista yhteisöä.

Liikunnallinen harrastuskulttuuri ja yhteisöllisyyden merkitykset

Nuorten liikuntaharrastuksissa tapahtuvaa sosiaalista erottelua on tutkittu nuorisotutkimuksen piirissä (esim. Berg 2016; Rannikko 2018). Sukupuoli, etninen tausta, seksuaalisuus ja vammaisuus voivat olla ominaisuuksia, joiden perusteella nuorta ei haluta yhteisöön. Vaikka harrastusyhteisö olisikin näennäisesti inklusiivinen, sen sisällä saattaa tapahtua jollekin yksilön ominaisuudelle perustuvaa syrjintää. Yksi tämän tutkimuksen keskeisistä kysymyksistä on ollut vammaisuuden merkitys nuorten mahdollisuuksissa toimia liikunnallisissa yhteisöissä. Nuorilta pyrittiin haastattelussa kysymään mahdollisesta syrjinnästä liikunnan harrastamisen yhteydessä, ja jotkut kertoivatkin syrjintäkokemuksista.

Näissä yhteyksissä kävi esimerkiksi ilmi, että esimerkiksi eräät vaihtoehtoisiksi kutsutut liikuntalajit, kuten skeittaus, parkour ja roller derby, ovat kulttuurisesti suvaitsevaisempia kuin toiset ja että näissä kulttuureissa harrastajien toistensa hyväksyntä on itseisarvo. Näiden lajien piirissä koetaan myös, että ohjaajan suhde valmennettaviin olisi tasavertaisempi kuin seurojen jäsenyyksiin perustuvissa perinteisissä liikuntakulttuureissa. (Esim. Rannikko & Liikanen 2015.) Esimerkiksi ratsastusharrastuksen piirissä harrastajien keskinäinen hierarkia saattaa olla voimakas. Tässä aineistossa muun muassa lumilautailussa painotetaan lautailijoiden keskinäistä yhteisöllisyyttä. Lautailijoiden mukaan lajiin ei liity esimerkiksi sukupuoleen, etniseen taustaan tai vammaisuuteen kytkeytyvää sosiaalista segregatiota, vaan kaikki otetaan samaan rinteeseen.

Petro: En mie, mie en täs vaihees oo ainakaa kokenu yhtään sellasta et minuu eroteltais jotenki et sie nyt oot se vammaislaskija... Vaan se, että must tuntuu, että sekä maajoukkue, kaikki ihmiset ketkä maajoukkuees työskentelee, kaikki laskijat siellä ja koko lumilautaskene on pitäny miun saavutuksia ihan yhtä vertasina kaikkien muitten kanssa, et on se vammaton laskija tai ei-vammaton laskija, nii ainakin miulle on tullu sellanen fiilis, et maajoukkueihmiset pitää niit samanarvosina, vaikka olenkin vammaislaskija.

Pääseminen mukaan harrastusporukoihin ja muut inklusiiviset ja yhteisölliset käytännöt tulevat tässä haastattelussa keskeisesti esiin. Muidenkin haastattelujen valossa nämä ulottuvuudet näyttäytyvät lajikohtaisina. Esimerkiksi erään vanhemman haastattelussa tuotiin esiin, että avantouintia harrastavien kollektiivissa hänen tyttärensä autismissa ei ole merkitystä siten kuin joissakin muissa harrastuksissa.

Näkövammaisten maalipalloharjoituksissa kulttuurinen yhteisöllisyys tuli samoilla tavoilla esiin. Maalipalloa harrastetaan vain harvoissa paikoissa myös kansainvälisesti, ja kävimme havainnoimassa Suomen ainoan joukkueen maajoukkue-tason harjoituksia, joissa oli mukana myös näkeviä pelaajia. Harrastuspiiri on yhteisöllisesti kiinteä, ja pelaajat ovat paljon tekemisissä myös vapaa-aikoinaan. Maalipallossa pelaajien sukupuolella, etnisyydellä, iällä tai näkövammalla ei nähty olevan merkitystä lajin kannalta. Havainnoimissamme harjoituksissa joukkueessa pelasi

sekä näkövammaisia että näkeviä eri-ikäisiä miehiä ja naisia. Maalipallo on sisäpeli-laji ja perustuu kuuloaistin hyödyntämiselle. Pelaajien näkeminen estetään pimen-tävillä laseilla. Pallo on koripalloa raskaampi ja sitä vieritetään lattialla tarkoituk-sena saada se maaliin vastajoukkueen maalilinjan yli. Pallon sisään on asetettu ää-nilähteeksi kelloja, joiden kilinän perusteella tulee päätellä pallon kulkusuunta. Laji on fyysisesti raskas, sillä esimerkiksi torjuminen tapahtuu kyljelleen heittäytymällä.

Eräiden maalipalloharjoitusten yhteydessä haastattelimme nuorta näkövam-maista miespelaajaa, joka koki lajin harrastamisen olevan hänen elämäntapansa. La-jin pariin hänet oli kannustanut ystävä, ja harrastamisen myötä ystäväpiiri oli kas-vanut. Pelaajana hän on kohonnut maajoukkueetasolle, ja kilpailullisuus on hänelle tärkeää. Pelaaja ei ollut mielestään kokenut varsinaista syrjintää näkövammansa vuoksi, mutta joissakin näkevissä pelaajissa hänen näkövammansa herättää välillä uteliaisuutta, ”josta ei tarvitse välittää”.

Aineiston perusteella kävi ilmi, että pelaajien väliset kaverisuhteet ovat lajin piirissä kiinteitä. Ystävyys-suhteet ovat haastatellulle nuorelle miehelle tärkeitä, ja ystäväpiirissä pidetään yhteisiä illanviettoja ja käydään harjoituspeleissä ja leireillä ulkomailla. Maajoukkueetasolla ryhmään otetaan täydennystä näkevästä pelaajista. Näkövammaisten maalipallon liikuntakulttuuria luonnehtii eräänlainen vammai-suudelle perustuva erityisyys siinä mielessä, että urheilulaji perustuu näkökyvyn puuttumiselle ja siihen liittyville erityisvaatimuksille muiden aistien käyttämisestä näön sijasta. Näkövammaisille laji tarjoaa pätemisen mahdollisuuden urheilussa, jossa ruumiilliset taidot ovat keskeisiä ja jossa vaaditaan ruumiin optimaalista hal-lintaa. Koska näkövammaisten maalipallo on taitovaatimuksiltaan vaativaa ja lajissa kehittyminen tärkeää pelaamisen motivaation kannalta, se tarjoaa pelaajille erityi-siä kyvykkyyden kokemuksia ja väylän myönteisten identiteettien ylläpitämiseen.

Kehitysvammaisten Suomen mestaruustason jalkapallossa, jota kävimme ha-vainnoimassa 10.6.2016, ilmeni hyvin erityislaatuista vammaiskulttuurista yhtei-söllisyyttä. SM-turnaukseen tultiin koko perheen ja ystävien voimin, ja heidän sekä pelaajien keskinäisen kannustuksen merkitys vaikutti suurelta. Pelaaminen näytti olevan hauskanpitoa ja ilottelua enemmän kuin kilpailua. Yhteisöllisyys perustui sille, että pelaajat, heidän perheensä ja valmentajat tuntevat hyvin toisensa ja viet-tävät muutenkin paljon aikaa toistensa kanssa. Turnauksen aikana naurettiin paljon. Perheenjäsenet ja ystävät istuivat nurmikolla, söivät eväitä, kuuntelivat musiikkia, vaihtoivat kuulumisia ja tekivät yhteisiä suunnitelmia. Pelaajien yksilöllisiä onnis-tumisia, kuten maaleja ja syöttöjä, juhlittiin tuulettamalla riehakkaasti yhdessä.

Kehitysvammaisten tai erityisryhmien jalkapallossa yhteisöllisyyden elemen-tit edustavat vammaiskulttuuria melko puhtaasti, jos sen indikaattoreina pidetään vammaisuudelle perustuvan erityisyyden kokemista ja esittämistä myönteisessä valossa. Riehakas iloitseminen, kasvovärien käyttö ja erikoinen pukeutuminen, la-kanat ja banderollit, musiikin soittaminen ja nurmikolla hyppely ja loikoilu näyttäy-tyivät liikunta- ja urheilukulttuurien karnevalistisena performanssina. Tässä ne muodostavat kehitysvammaisten nuorten ja heidän ystäviensä keskinäistä nuoriso-

kulttuuria. Näissä kulttuureissa vallitsee uniikki yhteenkuuluvuus ystävyys- ja seurustelusuhteineen. Siihen liittyvät keskeisinä arvoina toisen hyväksyntä, perhekeskeisyys ja myös perheiden taholta tulevan valvonnan hyväksyminen. Iloitseminen ja hauskanpito ovat tässä kulttuurissa keskeisiä.

Karnevalistisuudessa on kyse alakulttuureille tyypillisestä tavasta vastustaa kulttuurista ja sosiaalista valtavirtaa ja vallitsevaa yhteiskuntajärjestystä. Se voi tapahtua esimerkiksi ylikorostamalla liikuntakulttuuria konstruoivia merkkejä tai merkityksiä tai viemällä kulttuurisesti hegemoninen merkityssysteemi kokonaan toiseen yhteyteen. (Esim. Hu 2012.) Näissä prosesseissa on kyse kulttuurisesta analogiasta, jolloin tiettyä merkitysjärjestelmää ilmennetään toisessa kontekstissa merkkien ja kulttuuristen koodien jäljittelyssä (Willis 1984). Erityisryhmien jalkapallossa on elementtejä vastaavasta kulttuurisesta jäljittelystä, kun jalkapalloturnausten ikonografiaa muunnetaan vastaamaan ryhmän intressejä. Kuitenkin kehitysvammaisten jalkapallon pelaamista ja vammaista ruumista karnevalisoidaan näiden merkkien kautta. Karnevalistisen performanssin avulla kehitysvammaisten erityisluonnetta ja asemaa tehdään näkyväksi, jolloin se muodostaa tietynlaista valtavirrasta erottautuvaa urheilu- ja jalkapallokulttuuria ja vammaiskulttuuria.

Vammaiskulttuurin teoriassa on esitetty, että karnevalisoimalla vammaista ruumista esimerkiksi esittämällä se groteskina pyritään kyseenalaistamaan ruumiillisen kyvykkyyden valta-asemaa ja kulttuurista tyranniaa (esim. McRuer 2006). Erityisryhmien jalkapallossa karnevalistisuus liittyi ainakin ruumiilliseen suorituskyykyyn siinä merkityksessä, että peleissä tehdyistä maaleista ja hyvistä syötöistä iloittiin korostetusti ja liioitellen. Kehitysvammaisten henkilöiden ruumiinvoimat ja suorituskyykyhän eivät yleensä ole sitä mittaluokkaa kuin urheilijoilla muuten. Hyvien suoritusten liioittelusta ylistämisestä syntyi vaikutelma, että onnistuneiden pelisuoritusten juhliminen voimauttaa ja tekee myönteisellä tavalla näkyväksi kehitysvammaisia ihmisinä ja yksilöinä.

Kulttuurisen vammaistutkimuksen piirissä lähdetään juuri siitä, että vammaiskulttuuri tarjoaa yksilöille mahdollisuuksia myönteisten identiteettien rakentamiseen. Se on olennaista, sillä vammaiset ihmiset yhtyvät helposti kielteisiin käsityksiin vammaisuudestaan, johon myös yleensä tarjoutuu paljon enemmän aineksia yhteiskunnassa ja sosiaalisissa suhteissa. (Shakespeare 1996.)

Special Olympics -alppihiihtojoukkueen muodostamassa urheilukulttuurissa kilpailevuus ja yksilösuoritukset sekä yksilöllinen taitavuus olivat keskeisempiä kuin erityisryhmien jalkapallossa, jossa korostuivat ennemminkin joukkuepelin säännöt ja ryhmässä toimimisen arvot. Laskettelurinteessä ja sen alla oltiin kuitenkin lähes yhtä riehakkaissa ja humoristisissa tunnelmissa. Laskemisen yhteydessä urheilijoita valmennettiin tehokkaasti mutta paljon vitsejä kertoen, nauraen ja luoden yhteishenkeä joukkueen keskuuteen. Rinteen alla joukkueesta otettiin paljon yhteiskuvia ja ylläpidettiin joukkueen tiimihenkeä. Valmentajat eivät olleet roolinsa suhteen niin ehdottomia, että he olisivat pitäytyneet vain urheiluvalmentajan positioissa. He esimerkiksi tarjosivat henkistä ja juttelutukea niille, jotka kulloinkin tar-

vitsivat sitä. He myös avustivat urheilijoita rinteillä, kuten kantoivat apuna varusteita, kiinnittivät ja irrottivat suksia ja suojuksia ja huolehtivat vaatetuksesta sekä lääkkeistä niiden kohdalla, joille se oli välttämätöntä.

Kun harjoittelu alkaa, hämmästelen nuorten taitoja ja kehon koordinaatiota – hie-
noja laskijoita sekä lumilautailijat että alppihiihtäjät. Lumilautavuoron jälkeen il-
massa on maskuliinista pöhinää, nuori naisvalmentaja sanoo heitä sankareiksi, tulee
nyrkki-high-fiveä, mikä se ikinä onkaan nimeltään se ele. Pikkuisen höpöttää yksi
laskija sellaisia että valmentaja sanoo, että olet kuulemma vähän höpöttänyt viime
aikoina, en kuule höpötyksiä, ehkä masentunutta puhetta tms., sen vuoksi tsemppai-
lee juuri tätä poikaa paljon. (Kenttämuistiinpanot 2016, Susan)

Valmentajat kuuluvat olennaisesti kehitysvammaisten henkilöiden liikuntakulttuu-
riseen yhteisöllisyyteen. Heidän roolinsa vaihtelee paljon harjoitusten kontekstissa
varsinaisesta urheiluvalmennuksesta avustajan ja psykologisen tukijan rooliin. So-
siaalinen konteksti on kuitenkin liikuntakulttuurinen kytkeytyen lumilautailuun ja
lasketteluun ja niiden harjoittamiseen liittyviin merkityksiin ja symboliikkaan. Ku-
ten havaintomuistiinpanoista käy ilmi, lumilautalaskun liikuntakulttuurisia merki-
tyksiä ilmennettiin esimerkiksi hyvin mennyttä suoritusta ylistävässä eleessä, kun
laskun jälkeen valmentaja ja laskija pamauttivat nyrkkit yhteen.

Liikunta- ja nuorisokulttuurisia käytäntöjä osoittavat sosiaalisen toiminnan
tavat, merkit ja symbolit ilmentävät myös vammaisten nuorten liikuntakulttuureita.
Näiden elementtien myötävaikutuksella muodostetaan merkitysjärjestelmiä, joiden
kautta vammaisten nuorten urheilukulttuureita ilmennetään ja ylläpidetään. Nuori-
sokulttuurit muodostuvat yhteisen tekemisen, intressien ja aktiviteettien ympärille.
Kulttuurin olemassaoloa merkitsevät ja sen erityisluonnetta rakentavat esimerkiksi
tietynlainen käyttäytyminen, vaatetus ja koristautuminen sekä muut esineet ja arte-
faktit, joiden kautta merkitään ja korostetaan esimerkiksi tiettyyn fanikulttuuriin
kuulumista. (Esim. Salasuo & Poikolainen 2014.)

Analyttisessä mielessä aineistosta on tarkoituksenmukaista erotella sekä lii-
kunta-, nuoriso- että vammaiskulttuurisia merkityksiä, sillä on mahdollista osoittaa,
että näiden kolmen tason elementit ja sosiaaliset ulottuvuudet ovat funktionaalisia
yhdessä muodostaen uniikkia nuorisokulttuuria. Tämä kulttuuri on rakentunut lii-
kuntaharrastuksen ja siinä muodostuneiden sääntöjen, keskinäisen hauskanpidon
ja vammaisuuteen liittyvien merkitysten muokkaaman yhteisöllisyyden ympärille.

Keskeisin havainto on, että vammaisten nuorten liikuntakulttuureissa muiden
ihmisten, kuten valmentajien ja vanhempien rooli avustajina ja tukijoina on merki-
tyksellinen. Myös tutkijoille tarjoutui useita avustajan positioita eri tilanteissa – mil-
loin nuoren kanssa käveltiin käsikkäin, milloin autettiin pitelemään ja kantamaan
urheiluvarusteita. Kuitenkin nuoret toimivat paljon myös keskenään nuorille omi-
naisella tavalla. Esimerkiksi valmennusleirin aikana siirryttäessä yhteiseen loppu-
verryttelyyn opistolta 150 metrin päässä sijaitsevaan liikuntahalliin nuoret käveli-
vät sinne keskenään vitsejä heitellen, nauraen ja tönien. Vammaisten nuorten lii-
kuntakulttuureissa merkittävien aikuisten ja nuorten muodostama yhteisöllisyys ja
nuorten keskinäinen yhteisöllisyys ilmenevät rinnakkain. Aineistomme analyysissa

nuorten keskinäisestä yhteisöllisyydestä on puhuttu nuorisotutkimuksen käsittein “neljäntenä tilana” (ks. Rannikko & Liikanen tässä kirjassa).

Liikunnan mielekkyyden kiinnikkeet, liikuntakulttuurit ja nuorisokulttuuriset ryhmittymät

Tutkimusaineiston valossa vammaisten nuorten liikunnan ilo kytkeytyy urheilussa tarvittaviin fyysisiin taitoihin ja kokemuksiin omista kyvyistä, hyvinvoinnista ja terveydestä; yhteisöllisyyteen, ystävyyteen ja hauskanpitoon sekä liikuntaharrastuksen nuorisokulttuuriseen innostavuuteen. Nämä yksilölliset ja kollektiiviset liikunnan harrastamisen mielekkyystekijät eivät sulje pois toisiaan vaan korostuvat eri nuorilla eri tavoin. Ne ovat kytköksissä myös urheilulajeihin. Esimerkiksi lumilautailun katu-uskottavaan urheilukulttuuriin liittyvät merkitykset tuovat harrastukseen viehätysten, kun taas murtomaahiihdossa harrastamisen intohimon synnyttävät ennen muuta omat ruumiinvoimat, tekniset kyvyt ja muiden voittaminen kilpailuissa.

Nuorten liikuntaharrastusten tutkimuksessa on jo aiemmin osoitettu, että nämä elementit ovat liikunnan harrastamisen keskeisiä syitä. (Esim. Koski & Tähtinen 2005.) Vammaisten nuorten liikuntaharrastuksista ei kuitenkaan ole runsaasti aiempaa tutkimustietoa, joten tämä tutkimus on tuonut niistä ja muista nuorten keskinäisistä liikuntakulttuurisista merkityksistä uutta tietoa vammaistutkimuksen ja nuorisotutkimuksen ymmärrykseen. Tämän luvun analyysissä on pyritty tarkastelemaan nuorten liikuntakulttuureita merkitysjärjestelminä sen mukaisesti, millaisiin harrastamisen halun ja innostavuuden elementteihin liikuntakulttuurit liittyvät haastattelupuheiden ja sosiaalisen toiminnan merkityksenannossa. Nuoret harrastavat yhdessä muiden kanssa, mutta liikunnan mielekkyyden lähteinä oma ruumiillinen kyvykkyys, sen jalostamat tekniset taidot ja kilpailu muiden kanssa jäsentävät toimintaa eri tavoilla ja painotuksin.

Kilpailulla ja siinä menestymisellä on tärkeä merkitys esimerkiksi kehitysvammaiselle nuorelle urheilijalle. Menestys kilpailuissa ja saadut palkinnot tuovat kyvykkyyden ja kompetenssin kokemuksia ja nostavat hänen sosiaalista statustaan. Kilpailun merkitys nuorten urheiluharrastustoiminnassa on kuitenkin nähty ambivalenttina, mitä tulee esimerkiksi seuratoimintaan ja joukkuelajeihin. Nuoret jääkiekkoilijat ja jalkapalloilijat saattavat palaa helposti loppuun harrastuksessaan ja menettää liikunnan ilon, jos kilpailumenestys nostetaan liian tärkeäksi elementiksi lasten ja nuorten urheiluseuratoiminnassa. (Esim. Aarresola 2013.) Nuorten kehitysvammaisten kohdalla menestyminen kilpailuissa puolestaan motivoi harrastamaan lajia. Yksilölajien konteksteissa kehitysvammaiset nuoret ammentavat merkityksiä toiminnalleen ja sen mielekkyydelle pikemminkin urheilukulttuureista kuin keskinäisestä yhteisöllisyydestään. Siten näiden merkitysten funktio on ennemminkin urheilun valtavirtakulttuuriin integroiva kuin siitä erottautumaan pyrkivä.

Vammaisten nuorten asema on eriarvoinen muihin nuoriin nähden siinä mielessä, että he joutuvat perustelemaan uskottavuuttaan urheilun harrastajina esimerkiksi saamiensa mitalien kautta toisin kuin muut lapset ja nuoret, joiden harrastaminen näyttäytyy helpommin arvona sinänsä. Erityisryhmien urheilukilpailut eivät myöskään kannan niin suurta kulttuurista prestiisiä kuin vammattomien kilpailut. Kuitenkin esimerkiksi kehitysvammaisten jalkapallossa näitä sosiaalisia jakoja pyritään ylittämään muun muassa karnevalistisin merkityksin, jolloin erityisyyttä korostetaan ja ylistetään. Samalla luodaan tietoista vammaiskulttuuria. Liikunnan mielekkyyden lähde on kehitysvammaisten keskinäinen yhteisöllisyys, josta kilpailullinen ote tuntuu puuttuvan miltei kokonaan. Muista urheilukulttuureista erottautaan muun muassa karnevalistisuudella, vaikka erilaisten artefaktien ja symbolien kautta jäljitelläänkin jalkapallon valtavirtakulttuuria. Erottautumispyrkimys liikuntakulttuurien sisällä emansipoi vammaisia nuoria ja auttaa heitä rakentamaan myönteisiä identiteettejä.

Tässä artikkelissa on analysoitu vammaisten nuorten liikunnan mielekkyyttä osoittavia tekijöitä kulttuurintutkimuksen viitekehyksessä. Samalla on pohdittu, millaisia nuorisokulttuurisia ryhmittymiä nuoret muodostavat ja millaisille merkityksille nämä liikuntakulttuurit perustuvat. Nuorisokulttuurien tutkimukseen liittyvässä akateemisessa keskustelussa on kuitenkin viime aikoina esitetty, että nuorten osallisuuteen, kansalaisuuteen sekä heidän väliseensä eriarvoisuuteen tulisi kiinnittää enemmän huomiota. Tällöin on aiheellista myös kysyä, kenellä on mahdollisuuksia ammentaa elämäntapoihinsa elementtejä nuorisokulttuureista ja esimerkiksi niihin liittyvistä kuluttamisen parametreista. Mahdollisuudet kuulua nuorisokulttuureihin vaihtelevat paljon niiden sisällä yksilön sosiaalisten statusasemien mukaan. Sosiaalisten erojen ja statusten lisäksi kulttuurien jäsenyyksiä määrittää se, että nuoret rakentavat identiteettejään monistakin asioista, kiinnostuksen kohteista ja yhteisöistä, jolloin nuorisokulttuurissa rakentuvat identiteetit eivät määritä heidän statuksiaan monoliittisesti. (Bennett 2015, 42-50.)

Nämä seikat ovat tärkeitä myös vammaisten liikkujien nuorisokulttuurisia jäsenyyksiä tutkittaessa. Vaikka esimerkiksi maalipallo tai laskettelu ja niiden muodostamat yhteisöt ovat tärkeä osa elämää, ne eivät rakenna kokonaan kenenkään elämismaailmaa, vaan kiinnostuksen kohteita, merkityksellisiä elämänsisältöjä ja yhteisöjä voi olla useita. Lisäksi vammaisten nuorten mahdollisuudet harrastaa liikuntaa vaihtelevat paljon riippuen pitkälti jo toimintakyvystä. Kun liikuntaharrastus on sidoksissa fyysiseen ja psyykkiseen kyvykkyyteen, vaikeavammaisten nuorten mahdollisuudet voivat olla rajalliset suhteessa moniin muihin nuoriin. Koska perheen tuki esimerkiksi harrastusten pariin kannustamalla on vammaiselle nuorelle olennaista, harrastamisen mahdollisuudet riippuvat pitkälti myös perheen sosioekonomisesta asemasta ja muusta sosiaalisesta ja kulttuurisesta pääomasta.

Nuoret, joiden mahdollisuudet liikkua ovat parempia esimerkiksi toimintakyvyn ja perheen aktiivisuuden vuoksi, muodostavat omia kulttuurisia ryhmittymiään liikunnan ja urheilun kentillä. Näissä ryhmäkulttuureissa inklusiivisuus ja tiivis, myönteinen ja suvaitsevainen ryhmähenki muokkaavat käyttäytymisen normeja.

Useiden vammaisten nuorten elämänkokonaisuuksissa urheilulajin ja ryhmän merkitys on tärkeä, mutta heidän kohdallaan liikunnan ja harrastusporukan merkitys vaihtelee paljon. Toisille kilpailuissa menestyminen ja suosiossa paistattelu luo harrastustoiminnalle ja identiteetille raamit, kun taas joillekin laji on vain yksi lukuisten harrastusten joukossa. Vaikka vammaisten nuorten liikuntakulttuureissa on monia piirteitä, jotka määrittävät vammaisuuden kautta, nuoret ovat kukin yksilöitä erilaisine intresseineen, toiveineen ja tavoitteineen. Yhdessä he muodostavat elastisia liikuntakulttuureita, joiden sosiaaliset mekanismit ovat samankaltaisia kuin muissakin nuorisokulttuureissa.

Lopuksi

Vammaisten nuorten asema sosiaalisten jakojen ja valtasuhteiden kenttänä

Susan Eriksson

Tämän kirjan artikkeleita varten analysoitiin kysely-, haastattelu- ja verkkosivuai-neistoja. Haimme vastauksia kysymyksiin siitä, mikä mahdollistaa vammaisten nuorten aktiivisen liikuntaharrastuksiin osallistumisen ja minkälaisia harrastajaryhmiä näille harrastuskentille muodostuu. Havaitimme, että vammaisuus tuntuu oikeuttavan erilaisia sosiaalisia jakoja, hierarkkisia suhteita sekä suoranaista ulos-sulkemista liikunnan kenttien yksilöllisillä, yhteisöllisillä ja rakenteellisilla tasoilla. Tietynlaisille kykyisyysodotuksille rakennetut liikuntapaikat ja liikuntakulttuurit jo itsessään lukitsevat monet toiminta-areenat ja ympäristöt vammaisilta harrastajilta.

Monet rakenteelliset tekijät ovat yhteydessä myös siihen, että joidenkin vammaisten nuorten pääsy liikunnan fyysisille ja sosiaalisille kentille on helpompaa kuin joidenkin toisten. Esimerkiksi vaikeita liikunta- tai kehitysvammoja omaavat nuoret ovat marginaalisessa asemassa moniin muihin vammaisiin nuoriin nähden liikuntaharrastuksia koskevissa mahdollisuuksissa ja oikeuksissa. He elävät erään-laisessa kaksoismarginaalissa yhteiskunnallisen osallisuuden mahdollisuuksissa (ks. esim. hooks 1990). Vammaisuuden ohessa monet intersektionaalisella tavalla risteilevät sosiaaliset määreet – erityisesti alueellisuus sekä perhetaustoihin kiinnit-tyvien pääomien ja resurssien erivahvuisuus – määrittävät ja erottelevat vammais-ten nuorten todellisia mahdollisuuksia harrastaa liikuntaa yhdessä toisten kanssa.

Yksi havaintomme kuitenkin on, että liikuntakulttuurissa vammaisuus on niin vahvasti kategorisoiva ero, että se osittain myös häivyttää joidenkin yhteiskuntatie-teissä yleisesti tunnustettujen taustatekijöiden sosiaalista ja hierarkisoivaa merki-tystä. Tämä näkyy muun muassa siinä, kuinka eri-ikäiset tytöt ja pojat / naiset ja miehet voivat kilpailla samoissa sarjoissa (esimerkiksi Special Olympics -lajeissa) tai pelata ja kisata samoissa joukkueissa (esimerkiksi pyörätuolirugbyssa). Kun ken-tillä on vähän toimijoita, yhteisen tekemisen onnistuminen edellyttää totuttujen raja-aitojen kaatamista (vrt. Armila & Torvinen 2017). Yleinen vammaisuuden ja vammattomuuden välinen hierarkia on kuitenkin liikunnan kontekstissa vahva ja eksklusiivinen asettaen vammaiset liikkujat ja urheilijat useimmiten omille, erilli-sille toimintakentilleen, riippumatta siitä, onko heitä paljon vai vähän.

Vammaisuuden perusteella liikunnan kentille luodaan usein voimakkaitakin sosiaalisia jakoja ja hierarkioita. Vammaisuutta koskeva stereotyyppioille perustuva ymmärrys tai suoranainen tietämyksen puute muokkaavat voimakkaasti asenteita, joille nämä sosiaaliset jaot perustuvat. Nämä hierarkiat näkyvät yksilöllisillä tasoilla

esimerkiksi siinä, miten vammainen nuori otetaan mukaan nuorten ryhmiin ja porukoihin, sekä rakenteellisella tasolla siinä, millaisia harrastusmahdollisuuksia vammaisille nuorille luodaan kaupungeissa, kunnissa, seuroissa ja järjestöissä.

Pintaa syvemmältä: Dishumanisaation normatiivinen funktio

Keskeinen tekijä, joka luo stereotypioita vammaisuudesta, on sitä koskeva medikaalinen ymmärrys, jonka myötä ruumis nähdään poikkeavana. Vammaisuuteen kiinnitetään oletus viallisesta ruumiista, jota on kuntoutettava tai korjailtava normaalien standardien mukaiseksi. Oletus normaalista ruumiista kytkeytyy ruumiillisen kyvykkyyden ideaaliin (able-bodiedness). Kulttuurisesti voimakkaana luokituskategoriana se muokkaa yksilön asemaa ja määrittelee yksilön mahdollisuuksia toimia yhteiskunnassa (esim. Marks 2001). Ruumiillisen kyvykkyyden ideaali muokkaa myös liikuntaan liittyviä kykyisyysodotuksia. Vammaisten urheilijoiden kohdalla se representoituu stereotyyppisinä käsityksinä ruumiista mekanismina tai koneistona, jota on mahdollisuus parannella suorituskykyiseksi esimerkiksi proteesien ja apuvälineiden avulla (esim. Eriksson ym. 2016). Näiden kykyisyysodotusten myötä vammaisten ihmisten liikuntaharrastuksetkin merkityksellistyvät normalisaation mekanismeina, kuten ruumiin ja mielen kuntouttamisen ja normaaliksi korjailun vaatimuksena pikemminkin kuin hyvän olon, mielihyvän, yhteiskunnallisen osallisuuden, omaehtoisen toimijuuden tai identiteetin lähtökohtana.

Kriittisessä vammaistutkimuksessa puhutaankin dishumanisaation prosesseista, joita hyödynnetään tarkoituksellisesti erilaisilla sosiaalisilla ja yhteiskunnallisilla areenoilla, kuten mediassa. Dishumanisaation prosessit ovat sekä näkyviä että piiloisia, epäeettiselle ymmärrykselle ja sen argumentaatiologiikalle perustuvia kulttuurisia ja sosiaalisia rakenteita, jotka määrittävät vahvasti yksilöiden asemaa yhteiskunnassamme (esim. Tyler 2013; Schatz ym. 2017). Olemme avanneet näitä prosesseja tarkastellen, miten mediassa representoidaan vammaisten henkilöiden huippu-urheilua loitontamalla vammainen ruumis inhimillisyydestä rinnastaen ruumiillinen suorituskyky esimerkiksi nopean eläimen tai koneen suorituskykyyn (Eriksson ym. 2016). Vammaisia henkilöitä koskevaa ymmärrystä rakennetaan ja pidetään yllä vastaavien stereotyyppisiä tai kaavamaisia käsityksiä luovien prosessien kautta.

Dishumanisaation prosessit ovat ennen muuta normalisaation prosesseja, joiden kautta rakenteellinen väkivalta operoi. Normaalin ruumiin ja ruumiillisuuden ideaaliin nojaten niiden kautta pidetään yllä arvottavia ja asenteellisia käsityksiä siitä, mikä on ihmisyyttä ja inhimillistä (human) ja mikä siitä poikkeavaa, alempiarvoista elämää. Esimerkiksi kriittisessä eläintutkimuksessa sovelletaan yhteiskuntatieteellisen vammaistutkimuksen teoreettisia peruspremissiä ja argumentoidaan, että normaalisuuden suhteen tehdään jatkuvaa inhimillisyyden (human) ja ei-inhimillisyyden (non-human) väliselle dualismille perustuvaa erottelua, joka muokkaa

yksilöiden asemaa paitsi ihmis-, myös eläinkunnassa. Nisäkäs arvotetaan ominaisuuksiensa perusteella hierarkkisesti lähemmäs ihmisyyttä kuin esimerkiksi matalia. Normaalisuuden statusta rakentavissa luokitteluprosesseissa merkityksellisiä ovat tietyt yksilölliset attribuutit, kuten älykkyys ja vaikkapa silmien ja korvien fyysinen muoto. (Schatz ym. 2017; Singer 2010.)

Näissä teoreettisissa lähtökohdissa inhimillisyyden merkitykset nähdään sosiaalisesti arvottavina ja hierarkkisinä kategorioina. Myös vammaista ruumista koskevat dishumanisaation prosessit tulevat näkyviksi sosiaalisesti erottelevina ulottuvuuksina, jotka operoivat intersektionaalisesti. Vaikka vammaisen urheilija on kansainvälisesti menestyvä huippu-urheilija, dishumanisaation prosesseissa hänen asemansa merkityksellistyy hierarkkisesti muita urheilijoita alemmaksi. Huippu-urheilijan statusta ei saavuteta niin kauan, kun hänet rinnastetaan mekaaniseen koneistoon tai eläimeen, ja jos hänen huippu-urheilijan ominaisuutensa tyhjentyvät apuvälineistä ja niiden oikeutuksesta käytävään keskusteluun.

Dishumanisaatio on prosessi, jonka kautta ja välityksellä luodaan voimakkaita sosiaalisia hierarkioita yksilöiden välille ja jonka myötä sosiaaliset jaot luonnollistuvat ja rakentavat ymmärrystä esimerkiksi vammaisuudesta. Sosiaalitieteellisessä keskustelussa väitetään kuitenkin myös, että intersektionaalisen analyysin kautta ei kyetä ylittämään niitä hierarkisoivia jakoja, joiden kautta vammaisen henkilön asema määrittyy eikä luomaan sen kaltaista ymmärrystä, jossa inhimillinen toimijuus kyettäisiin näkemään toimintamahdollisuuksina ja kyvykkyyksinä. (Mm. Schatz ym. 2017.)

Ratkaisuksi tarjotaan eräänlaista ekokyvykkyyden (eco-ability) ideaa. Tässä lähtökohdassa yhteisön ja kollektiivin merkitys tulisi nähdä jokaisen elävän olion mahdollisuuksina olemassaoloon ja toimintaan ja oikeuksina arvokkaaseen elämään erilaisissa tilanteisissa ja paikallisissa olosuhteissa. Ekokyvykkyyden ideaalissa pyritään ylittämään arvohierarkioille perustuvia dualismeja, jotka oikeuttavat sosiaalisia jakoja ja niille perustuvaa eriarvoisuutta, kuten inhimillisyys/luonto, mies/nainen, henki/ruumis ja sivistynyt/villi. Vastaavien dualismien ylittäminen nähdään olennaisena, sillä niiden kautta pidetään yllä epäeettistä ymmärrystä inhimillisestä normaalisuudesta ja rakennetaan sille standardeja ja mittapuita (esim. Hurley 2017; Lupinacci & Lupinacci 2017). Moraalifilosofisesti se nähdään kuitenkin vaikeaksi, sillä vaikka oletetaan, että kaikki elämä tulisi nähdä yhtä arvokkaana, inhimillinen elämä arvotetaan silti korkeammalle kuin muiden elävien olentojen (Singer 2010).

Vastaavien arvohierarkioiden kautta rakennetaan myös ymmärrystä vammaisuudesta, mikä vaikuttaa vammaisten ja toimintarajoitteisten henkilöiden asemaan erilaisilla sosiaalisilla ja yhteiskunnallisilla alueilla. Urheilua ja sen linjauksia koskevilla poliittisilla kentillä ja mediassa erilaiset arvohierarkiat ovat näkyviä monella tasolla. Ne ilmenevät käytetyissä sanastoissa ja käsitteissä, ja ne luonnollistavat maailmankuvan, joka niiden varassa rakentuu. Vammaisia ihmisiä koskevat mahdollisuudet ovat kiinni pitkälti siinä, miten yhdenvertaisuuden lainsäädännön konstruoimaa ideaalia sovelletaan ja kyetään pitämään yllä käytännön toiminnassa.

Näissäkin linjauksissa on kuitenkin varauksellista se, miten stereotyyppisesti vammaisuus ymmärretään, kuten esteettömyyttä, apuvälineitä ja tukea koskevissa suosituksissa ja julkilausumissa. Tosiasiassa vammaisten henkilöiden osallistumisen mahdollisuudet vaihtelevat paljon, koska tuen tarpeet ovat hyvin moninaisia. Stereotyyppiset ja kaavamaiset käsitykset vammaisuudesta eivät useinkaan mahdollista tämän variaation huomioimista.

Tutkimuksemme antoi äänen lähinnä niille vammaisille nuorille, joilla on mahdollisuuksia harrastaa liikuntaa suomalaisessa järjestelmässä. Monet tutkimistamme nuorista omaavat lievän kehitysvamman, puhe- tai liikuntavamman tai näkövamman, tai he edustavat autismin kirjoa. Vaikeasti kehitysvammaiset nuoret puuttuvat aineistostamme kokonaan, joten emme tutkimuksessamme tavoittaneet heidän elämismaailmojaan emmekä mahdollisuuksiaan harrastaa. Kuitenkin on huomioitava, että myös vammaisten nuorten keskuuteen muodostuu jyrkkiäkin sosiaalisia jakoja liikunnallisen ja muun kyvykkyyden mukaan.

Vaikeavammaisten asema ei ole yhdenvertainen vammaisille suunnatuissa vapaa-ajan aktiviteeteissa. Syyt ovat pitkälti rakenteellisia, ja ne perustuvat vastaaville hierarkkisille luokituksille ja dishumanisoiville käytännöille, joiden mukaan yksilöitä arvotetaan. Vaikeavammaisten asema redusoituu usein laitostytäntöjen normeihin, rutiineihin ja totunnaisuuksiin, jotka ovat palvelujärjestelmän professionaalisuuden läpäisemiä. Heille ei välttämättä tarjota mahdollisuuksia mielekkääseen vapaa-aikaan laitostytäntöjen ulkopuolelta. Tämä lienee yksi syy sille, että heitä oli vaikeaa tavoittaa myös tämän tutkimuksen piiriin.

Liikunnan yhdenvertaisuuden ja osallisuuden ideaali ei siis ulotu koskemaan myös vaikeavammaisia lapsia ja nuoria, ja he jäävät kokonaan näkymättömiin. Disablismilla viitataan vammauttaviin prosesseihin, joissa normaliteettien standardeihin perustuva sosiaalinen ympäristö konstruoi vammaisuuden. Henkilö määrittyy poikkeavaksi ja vammaiseksi, mikäli ei kykene selviytymään ympäristön asettamista vaatimuksista, kuten nousemaan portaita omin jaloin. (Esim. Reeve 2012.) Disablististen prosessien kautta on mahdollista ymmärtää myös vaikeavammaisten aseman rakentuvan pitkälti sosiaalisissa ja yhteiskunnallisissa käytännöissä, joissa normaalisuutta määritellään.

Ruumiillisuutta koskevissa keskusteluissa on kriittisessä vammaistutkimuksessa korostettu ruumiillisuuksien (embodiments) merkitystä. Feministisessä teoriaperinteessä syntyneessä käsitteessä ruumista ei ymmärretä standardinomaisena heteroseksuaalisena ruumiillisuutena, vaan ruumiillisuuksien variaationa, jolloin yksilöillä on oikeus ja mahdollisuus kokea asioita omasta lähtökohdastaan käsin. (Schildrick 2012.) Keskustelussa korostuvat ruumiin yksilölliset kyvyt ja mahdollisuudet, jolloin esimerkiksi vaikeavammaisuus ei sulje pois ruumiin liikkeitä hyödyntäviä aktiviteetteja eikä liikuntaharrastuksia. (Esim. Erevelles 2016.) Vaikeavammaisten liikuntaharrastuksiin liittyvät rakenteelliset ongelmat eivät siis redusoidu heidän kykyjensä, vaan heille tarjolla olevien aktiviteettien ja niitä inno-

voivien ja tukevien käytäntöjen vähyyteen. Emme vielä tässä tutkimuksessa kyenneet tuottamaan tietoa vaikeavammaisten mahdollisuuksista liikuntaharrastuksiin, joten se on keskeinen jatkotutkimusaihe.

Institutionaalisten rakenteiden merkitys

Institutionaalisten käytäntöjen rooli on huomattava etenkin vaikeavammaisten mutta myös muiden vammaisten henkilöiden elämänarjessa. Ne vaikuttavat esimerkiksi asumisen reunaehdoissa ja olosuhteissa, mahdollisuuksissa hyödyntää elämässä ja arjessa relevantteja palveluja ja viettää mielekästä vapaa-aikaa. Institutionaaliset käytännöt muokkautuvat professionaalisisessa asiantuntijuudessa ja ammatikulttuureissa, kuten kehitysvammaisten erityishuollossa ja muilla terveyden- ja sosiaalihuollon alueilla. Vammaisten henkilöiden tarpeita määritellään asiantuntijakäytännöissä edelleen usein niin, ettei heillä itsellään ole mahdollisuuksia osallistua palvelujensa suunnitteluun eikä tehdä niitä koskevia päätöksiä. Professionaalinen hallinnallisuus on keskeinen tekijä siinä, että prosesseissa ei välttämättä jää valtaa vammaiselle henkilölle itselleen. (Eriksson 2014.)

Hallinnallisuuden käytännöt ilmenevät esimerkiksi institutionaalisten rakenteiden valta-asemassa, jonka kautta vammaisuutta ja vammaisten elämää koskeva ymmärrys määrittyy kulttuurissamme. Jos vammaisen nuori ei pääse mieleisen liikuntaharrastuksen pariin sen vuoksi, että tilannetta perustellaan erityisliikunnan ohjausta koskevan osaamisen puutteella harrastuspaikalla, hänen asemaansa määrittää silloin vahvasti professionaalinen hallinnallisuus, jonka merkitys ilmenee vastaavanlaisina institutionaalisisina valtasuhteina. Urheilun kentillä ne ovat usein käytäntöjä, jotka estävät vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuuden muiden urheilijoiden kanssa. Esimerkiksi vammaisille lapsille ja nuorille ei ole tarjolla samankaltaisia mahdollisuuksia kuin muille, koska usein nojataan institutionaalisisissa asiantuntijakäytännöissä ja -kulttuureissa ylläpidettäviin käsityksiin siitä, mikä heille on parasta. Tämä lukitsee heitä koskevaa ymmärrystä ja estää muiden toimintakenttien hyödyntämisen ja kehittämisen silloin, kun heidän mahdollisuuksiaan olisi syytä laventaa liikuntaharrastusten suhteen.

Lasten ja nuorten liikunnan harrastaminen Suomessa on seura-, järjestö- ja kuntavetoista toimintaa ja liikuntapalveluja tarjoavien tahojen vallitsevat käytännöt luovat harrastuksille keskeisiä reunaehtoja ja mittapuita. Institutionaalisten rakenteiden valta-asema ilmenee muidenkin nuorten harrastamisessa. Vaikka omaehtoisuuden perustalta toimivat liikuntamuodot, kuten skeittaus ja parkour ovat yleistyneet nuorten keskuudessa, suuri osa suomalaisista nuorista harrastaa kuitenkin liikuntaa asuinpaikkakunnan liikuntapalvelujen toiminnan puitteissa (esim. Liikanen 2016). Viimeisimpien liikuntapoliittisten selvitysten mukaan seurojen toiminta on vielä kehittymätöntä vammaisille suunnatussa liikunnassa ja vammaisten huomiomisessa. Kunnat ovat keskeisiä toimijoita tässä kohtaa, mutta palvelujen tarjonta eri

kunnissa vaihtelee paljon. (Pyykkönen & Rikala 2018.) Kolmannen sektorin toimijoilla, kuten lasten ja nuorten liikuntaseuroilla ja järjestöillä olisi avainasema vammaisten henkilöiden harrastusmahdollisuuksien lisäämiselle, mutta kolmannen sektorin potentiaalia ei ole vielä paljoa hyödynnetty.

Tilanne johtuu pitkälti siitä, että palvelujärjestelmämme toimintakulttuuri perustuu kredentiaaliselle professionaalisuudelle, joka vaikuttaa esimerkiksi siihen, että kuntasektorilla on edelleen erittäin vahva asema hyvinvointipalvelujen järjestämisessä. Julkisen sektorin palvelujärjestelmässä ylläpidettävä tutkintoperusteinen asiantuntemus vaikuttaa olennaisesti muun muassa vammaisia ihmisiä koskevaan ymmärrykseen ja heitä varten suunnattuihin toimintalinjoihin. Palvelujärjestelmän institutionalisoituneen asiantuntemuksen kautta muokataan vammaisten ihmisten elinoloja ja elämäntapojen konkreettisen arjen tasolla.

Niissä maissa, joissa kolmannen sektorin rooli on vahvempi hyvinvointipalvelujen järjestämisessä, eri sektoreiden toimintakulttuureissa on joustavampia mahdollisuuksia innovoida ja toimeenpanna aktiviteetteja ja käytäntöjä esimerkiksi vammaisten henkilöiden vapaa-ajan suhteen (esim. Roulstone & Prideaux 2012). Keskustelua kolmannen sektorin heikohkosta asemasta Suomessa ja tarpeesta vahvistaa kansalaisyhteiskuntaa tehostamalla sen toimintaa on esimerkiksi edellä mainittujen liikuntapoliittisten selvitysten myötä alettu hiljalleen käydä (kuten Pyykkönen & Rikala 2018). Niissä esitetään, että seurojen, järjestöjen ja yhdistysten roolin on mahdollista olla huomattavasti vaikuttavampi kuin tätä nykyä. Esimerkiksi liikuntaseuroissa nähdään erittäin paljon potentiaalia vastata nykyistä useampien lasten ja nuorten alueellisiin tarpeisiin, ja niiden uskotaan olevan merkittäviä toimijoita vammaisten nuorten harrastusmahdollisuuksien lisäämisessä.

Vammaisten nuorten mahdollisuudet osallistua harrastustoimintaan ja aktiviteetteihin Suomessa ovat kiinni ennen muuta rakenteellisista ja yhteisöllisistä tekijöistä. Tietämättömyydelle ja ennakkoluuloille perustuva asennemaailma ja lukkiintuneiden asiantuntijakäsitysten varassa operoiva palvelujärjestelmä ovat esteitä nuorten osallisuuden parantamiselle. Vammaiset nuoret haluavat paljon enemmän aktiviteetteja ja toimintaa kuin parhaillaan on saatavilla, mutta taloudelliset ja sosiaaliset resurssit kentän kehittämiseksi ovat vielä suurelta osin hyödyntämättä.

Lähdekirjallisuus

- Aarresola, Outi (2013) Omaehtoisuudesta urheilun kilpailuetu? Teoksessa Päivi Harinen & Anni Rannikko (toim.) *Tässä seison enkä muuta voi? Nuorisotutkijoiden ajatuksia nuorten liikunnasta ja sen kipupisteistä*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, 55–59.
- Aarresola, Outi (2016) *Nuorten urheilupolut: Tutkimus kilpaurheiluun sosiaalistumisen normeista, pääomista ja toimijuudesta*. *Studies in Sport, Physical Education and Health* 246.
- Aitchison, Cara (2009) Exclusive discourses: Leisure studies and disability. *Leisure Studies* 28(4), 375–386.
- Alasuutari, Pertti (2007) *Yhteiskuntateoria ja inhimillinen todellisuus*. Helsinki: Gaudamus.
- Anderson, Denise (2009) Adolescent girls' involvement in disability sport: Implications for identity development. *Journal of Sport and Social Issues* 33 (4), 427–449.
- Armila, Päivi & Torvinen, Pasi (2017) Vammaiset nuoret ja vapaa-ajan liikunta. *Nuorisotutkimus* 4/2017.
- Armila, Päivi (2016) Maaseudun nuoret ja liikunta: Pidot eivät parane kun väki vähenee. *Liikunta ja Tiede* 4/2016, 37–40.
- Armila, Päivi (2017) Validiteettivaikeuksia: Fenomenologinen epistemologia ja kehitysvammaisten nuorten puheen tulkinta. *Nuorisotutkimus* 4/2007.
- Armila, Päivi, Rannikko, Anni & Torvinen, Pasi (2017) Young people with intellectual disabilities and sport as a leisure activity: notions from the Finnish welfare society. *Leisure Studies* 37(3), 295–306.
- Barnes, Colin & Mercer, Geoff (2001) Disability culture: assimilation or inclusion? In G.L. Albrecht, K.D. Seelman & M. Bury (eds): *Handbook of disability studies*. London: Sage, 515–534.
- Bennett, Andy (1999) Subcultures or neo-tribes? Rethinking the relationship between youth, style and musical taste. *Sociology* 33 (3), 599–617.
- Bennett, Andy (2015) "Speaking of Youth Culture" – A critical analysis of contemporary youth cultural practice. In D. Woodman & A. Bennett (eds) *Youth cultures, transitions and generations. Bridging the gap in youth research*. London: Palgrave Macmillan, 42–55.
- Berg, Päivi & Kokkonen, Marja (2016) Alkusanat. Teoksessa Päivi Berg & Marja Kokkonen (toim.) *Urheilun takapuoli. Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus liikunnassa ja urheilussa*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, 7–19.
- Berg, Päivi (2015) Sosiaaliset jalat ja vakava vapaa-aika – lasten ja nuorten vertaisuusuhdeiden merkitys liikuntaharrastuksissa. *Nuorisotutkimus* 33(3–4), 88–101.
- Berg, Päivi (2016) Sukupuoli, yhteiskuntaluokka ja etnisyys lasten ja nuorten urheiluseuraharrastuksissa. Teoksessa Päivi Berg & Marja Kokkonen (toim.) *Urheilun takapuoli. Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus liikunnassa ja urheilussa*. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, Julkaisuja 186, 64–90.

- Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas (1966) *The social construction of reality: a treatise in the sociology of knowledge*. New York: Anchor Books.
- Bickenbach, Jerome E. (2012) The international classification of functioning, disability and health and its relationship to disability studies. In Nick Watson, Alan Roulstone & Carol Thomas (eds) *Routledge handbook of disability studies*. London: Routledge, 51–66.
- Bronfenbrenner, Urie (1979) *The Ecology of Human Development: experiments by nature and design*. Cambridge, Mass.: Harvard U.P.
- Bundon, Andrea & Hurd Clarke, Laura (2015) Unless you go online you are on your own: Blogging as a bridge in para-sport. *Disability and Society* 30 (2), 185–198.
- Buntinx, Wil H.E. & Schalock, Robert L. (2010) Models of disability, quality of life and individualized supports: Implications for professional practice in intellectual disability. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities* 4 (7), 283–294.
- Bäckström, Åsa (2005) *Spår. Om brädsporkultur, informella lärprocesser och identitet*. Stockholm: Stockholm Universitet.
- Bäckström, Åsa (2013) Gender manouvering in Swedish skateboarding. Negotiations of femininities and the hierarchical gender structure. *Young* 21(1), 29–53.
- Callus, Anne-Marie, Bonello, Isabel & Mifsud, Charmaine (2017) No longer children: overprotection in the lives of adults with intellectual disability in Malta. Julkaisematon esitelmä, NNDR-konferenssi, Örebro.
- Carter, Bernie, Grey, Janette, McWilliams, Elizabeth, Clair, Zoe, Blake, Karen & Byatt, Rachel (2014) 'Just kids playing sport (in a chair)': experiences of children, families and stakeholders attending a wheelchair sports club. *Disability & Society* 29(6), 938–952.
- Cixous, Helene (2013) *Medusan nauru ja muita ironisia kirjoituksia*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Darcy, Simon & Dowse, Leanne (2013) In search of a level playing field: The constraints and benefits of sport participation for people with intellectual disability. *Disability & Society*, 28(3), 393–407.
- Ellis, Katie (2016) *Disability and popular culture: focusing passion, creating community and expressing defiance*. Series: The cultural politics of media and popular culture. London: Taylor & Francis.
- Erevelles, Nirmala (2016): "Becoming disabled": Towards the political anatomy of the body. In Michael Gill & Cathy J. Schlund-Vials (eds) *Disability, human rights and the limits of humanitarianism*. London: Routledge, 219–234.
- Eriksson, Susan (2008) *Erot, erilaisuus ja elinolot – vammaisten arkielämä ja itsemäärääminen*. Kehitysvammaliiton tutkimuksia 3. Helsinki: Kehitysvammaliitto.
- Eriksson, Susan (2014): The need for self-determination and imagination: Personal budgeting and management of disability services in Finland. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities* 11 (2), 137–148.

- Eriksson, Susan (2015) Poikkeavan ja normaalin performanssi – vammaisten seksuaalisuus elämäntarinoissa. Teoksessa Joel Kivirauma (toim.) *Vammaisten elämä ja elämäkerta. Tulkintoja vammaisuudesta 1900-luvun Suomessa*. Helsinki: Kynnys ry, 154–198.
- Eriksson, Susan (2016) “Eipä oo kovin hääppöistä” – syrjäseutujen kurjistuminen. Teoksessa Susan Eriksson & Jussi Ronkainen (toim.): *Mitä nuoret ajattelevat palveluista? Itä-Suomen nuorisopuntarissa nuoret ja palvelujärjestelmä*. A: Tutkimuksia ja raportteja – Research Reports 109, Mikkeli: Mikkelin ammattikorkeakoulu, 37–56.
- Eriksson, Susan, Liikanen, Veli, Rannikko, Anni, Sihvonen, Santeri & Torvinen, Pasi (2016) Vammaisuus suomalaisen sanomalehden ruumiinkulttuureissa. *Liikunta & Tiede* 53(6), 56–62.
- Falzon, Mark-Anthony & Hall, Clare (toim.) (2009) *Multi-sited ethnography: Theory, practice and locality in contemporary social research*. London: Ashgate.
- Fitzgerald, Hayley & Kirk, David (2009) Identity work: young disabled people, family and sport. *Leisure Studies* 28(4), 469–488.
- Goffman, Erving (1963) *Stigma: Notes on the management of spoiled identity*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
- Goodley, Dan 2012: The psychology of disability. In N. Watson, A. Roulstone & C. Thomas (eds): *Routledge Handbook of Disability Studies*. London: Routledge, 310–323.
- Gubrium, Jaber & Holstein, James A. (2000) *The self we live by: Narrative identity in post-modern world*. London: Oxford University Press.
- Gutierrez, Melchor, Caus, Nüría & Ruiz, Luis-Miguel (2011) The influence of parents on achievement orientation and motivation for sport of adolescent athletes with and without disabilities. *Journal of Leisure Research* 43(3), 355–382.
- Hall, Stuart (1999) *Identiteetti*. Tampere: Vastapaino.
- Harinen, Päivi, Liikanen, Veli, Rannikko, Anni, Ronkainen, Jussi & Kuninkaanniemi, Hanna (2013) Nuorten liikunnalliset alakulttuurit – elämäntapaa ja erontekoa. *Nuorisotutkimus* 31 (4), 3–19.
- Harinen, Päivi & Rannikko, Anni (2014) Temppu ja miten se tehdään? Vaihtoehtoliikunta tietämisen ja taitamisen todellisuuksina. Teoksessa Päivi Harinen, Mari Käyhkö & Anni Rannikko (toim.) *Mutta mikä on tutkimuksen teoreettinen kysymys?* Joensuu: University Press of Eastern Finland, 80–101.
- Harinen, Päivi & Torvinen, Pasi (2015) Virtuaalivertaisuus ja lajisosialisaatio: Internet vaihtoehtoliikuntaharrastukseen liittyvän tiedonjakamisen ja sosiaalisen oppimisen maailmana. Teoksessa Päivi Harinen, Veli Liikanen, Anni Rannikko & Pasi Torvinen (toim.) *Liikutukseen asti. Vaihtoehtoliikunta, nuoruus ja erotautumisen mieli*. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 303, 48–55.
- Harinen, Päivi (2005) Mitähän tekis? Monikulttuuriset nuoret, vapaa-aika ja kansalaistoimintaan osallistuminen. <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/mitahantekis.pdf>

- Harinen, Päivi, Rautopuro, Juhani & Itkonen, Hannu (2006) *Asfalttiprinssit. Tutkimus skeittareista*. Helsinki: Suomen Liikuntatieteellinen Seura.
- Honkasilta, Juho & Vehkakoski, Tanja (2017): Autenttisuutta lääkitsemässä vai lääkitsemällä? ADHD-lääkitykselle annetut merkitykset nuorten identiteettien muokkaajana. *Nuorisotutkimus* 35 (4), 21–34.
- Honkasilta, Juho (2016): *Voices behind and beyond the label: The master narrative of ADHD (de)constructed by diagnosed children and their parents*. Jyväskylä Studies of Education, Psychology and Social Research.
- Hooks, Bell (1990): *Yearning: Race, gender and cultural politics*. Boston: South End Press.
- Hu, Anqi (2012) Copycatting culture study – A perspective of Bakhtin’s Carnival Theory. *Journal of Cambridge Studies* 1 (7), 120–134.
- Hurley, Scott (2017) The Dog Fancy. A site for ableist and speciesist ideologies. In Nocella II Anthony J., George, Amber E. & Schatz, J.L. (eds) *The intersectionality of critical animal, disability and environmental studies. Toward eco-ability, justice and liberation*. London: Lexington Books, 1–18.
- Itkonen, Hannu & Kauravaara, Kati (2015) *Liikunta kansalaisten elämäkulussa. Tulkintoja liikkumisesta ja liikunnanedistämisestä*. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 296.
- Itkonen, Hannu (1996) *Kenttien kutsu. Tutkimus liikuntakulttuurin muutoksesta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Itkonen, Hannu (2012) Nuorten liikkumisen muuttuvat muodot, tilat ja tavoitteet. Teoksessa K. Immonen & H. Vehmas (toim.) *Liikunnan areenat: yhteiskuntatieteellisiä kirjoituksia liikunnasta ja urheilusta*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, liikuntakasvatuksen laitos, 157–174.
- Kauppila, Arno (2013) Kansalaisuus ja sen ideaalit vammaispolitiikassa kriittisen kyvykkyystutkimuksen näkökulmasta tarkasteltuna. Helsingin yliopisto, kasvatustieteen pro gradu -tutkielma.
- Kivirauma, Joel (2015) Johdanto. Teoksessa Joel Kivirauma (toim.): *Vammaisten elämä ja elämäkerta. Tulkintoja vammaisuudesta 1900-luvun Suomessa*. Helsinki: Kynnys ry.
- Koski, Pasi & Tähtinen, Juhani (2005) Liikunnan merkitykset nuoruudessa. *Nuorisotutkimus* 23 (1), 3–21.
- Koski, Pasi (2004) Liikuntasuhde – liikunnan kohtaaminen kulttuurisesti rakentuvana sosiaalisena maailmana. Teoksessa K. Ilmanen (toim.) *Pelit ja kentät – kirjoituksia liikunnasta ja urheilusta*. Jyväskylän yliopisto. Liikunnan sosiaalitieteiden laitoksen tutkimuksia 3/2004, 189–208.
- Liikanen, Veli & Rannikko, Anni (2015) Vaihtoehtolajit nuorten liikunnallisena elämäntapana. *Liikunta & Tiede* 52(1), 47–54.

- Liikanen, Veli (2016): Paljon liikuntaa, jonkin verran kulttuuria ja vähän muuta – nuorten vapaa-ajan käyttö Itä-Suomessa. Teoksessa Susan Eriksson & Jussi Ronkainen (toim.) *Mitä nuoret ajattelevat palveluista? Itä-Suomen nuorisopuntarissa nuoret ja palvelujärjestelmä*. Mikkeli: Mikkelin ammattikorkeakoulu, A: Tutkimuksia ja raportteja – Research Reports 109, 57–72.
- Liikanen, Veli (2018) Active friendships: SuperPark from a social perspective. In Veli Liikanen & Arto Pesola (eds) *Physical fun: Exercise, social relations and learning in SuperPark*. Mikkeli: XAMK Research 5, 43–71.
- Lupinacci, John & Lupinacci Mary Ward (2017) (Re)imaginings of “community”. Perceptions of (dis)ability, the environment, and inclusion. In Nocella II Anthony J., George, Amber E. & Schatz, J.L. (toim.): *The intersectionality of critical animal, disability and environmental studies. Toward eco-ability, justice and liberation*. London: Lexington Books, 63–78.
- Lupton, Deborah (1995) *The imperative of health. Public health and the regulated body*. London: Sage.
- Marks, Deborah (2001): Disability and cultural citizenship: Exclusion, integration and resistance. In Nick Stevenson (ed.): *Culture & citizenship*. London: Sage, 167–179.
- McRuer, Robert (2006) Compulsory able-bodiedness and queer/disabled existence. In Lennard J. Davis (ed.) *The disability studies reader*. London: Routledge, 369–380.
- Mead, Georg Herbert (1962) *Mind, self, and society*. Charles W. Morris (toim.) Alkuperäisteos 1934. Chicago: University of Chicago Press.
- Merleau-Ponty, Maurice (1962) *The phenomenology of perception*. London: Routledge & Keegan.
- Mietola, Reetta (2007) Etnografisesta haastattelusta etnografiseen analyysiin. Teoksessa Sirpa Lappalainen, Pirkko Hynninen, Tarja Kankkunen, Elina Lahelma & Tarja Tolonen (toim.): *Etnografia metodologiana. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus*. Tampere: Vastapaino, 151–176.
- Mietola, Reetta (2014) *Hankala erityisyys: Etnografinen tutkimus erityisopetuksen käytännöistä ja erityisyyden muotoutumisesta yläkoulun arjessa*. Helsinki: Helsingin yliopisto, Käyttäytymistieteellinen tiedekunta, Kasvatustieteellisiä tutkimuksia.
- Miettinen, Sonja (2010) Vammaisuutta kuvaamassa. Maailman terveysjärjestön toimintakykyluokitukset vammaisuutta koskevan tiedon tuottamisen käytäntöinä. Teoksessa Antti Teittinen (toim.) *Pois laitoksista! Vammaiset ja hoivan politiikka*. Helsinki: Gaudeamus, 42–64.
- Myllyniemi, Sami & Berg, Päivi (2013) *Nuoria liikkeellä! Nuorten vapaa-aikatutkimus 2013*. Nuorisosiain neuvottelukunnan julkaisuja n:o 49. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja n:o 140. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto.
- Nussbaum, M. C. (2011). *Creating capabilities*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

- Ojala, Anna-Liisa (2015) *Vaihtoehtoisuutta ja valtavirtaisuutta. Tutkimus suomalaisten lumilautailijoiden uria raamittavista asenteista, olosuhteista ja resursseista*. Studies in sport, physical education and health 219. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Ojala, Kristiina (2017) Nuori, liikunta ja ulkonäkö. *Liikunta & Tiede* 6/2017, 4-8.
- Oliver, Mike (2004) The social model in action: If I had a hammer. In Colin Barnes & Geof Mercer (eds) *Implementing the social model of disability: theory and research*. Leeds: The Disability Press, 18–31.
- Pearson, Charlotte & Trevisan, Filippo (2015) Disability activism in the new media ecology: campaigning strategies in the digital era. *Disability & Society* 30(6), 924–940.
- Perho, Sini (2010) *Rasistisuus nuorten yhteisöissä. Tutkimus vuosituuhannen vaihteen Joensuusta*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.
- Pyyhtinen, Olli (2014) Välytysten sosiologiaa. *Sosiologia* 51(2), 155–160.
- Pyykkönen, Teijo & Rikala, Saku (2018) *Valtio soveltavan liikunnan ja vammaisurheilun edistäjänä*. Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 2018:2.
- Rannikko, Anni, Armila, Päivi, Torvinen, Pasi & Liikanen, Veli (2016) The social bordering of lifestyle sports: inclusive principles, exclusive reality. *Journal of Youth Studies* 19(8), 1093–1109.
- Rannikko, Anni & Armila, Päivi (2018, forthcoming) Young people with disabilities in the fields of youth cultural sports: a case study from Finnish snowboarding and parkour.
- Rannikko, Anni, Harinen, Päivi, Kuninkaanniemi, Hanna, Liikanen, Veli & Ronkainen, Jussi (2014) Nuorten vaihtoehtoliikunta yhteisöllisen kasvun ja oppimisen mahdollistajana. *Kasvatus & aika* 8(3), 36–48.
- Rannikko, Anni, Harinen, Päivi, Liikanen, Veli, Ronkainen, Jussi & Kuninkaanniemi, Hanna (2014) Nuorten liikunnalliset alakulttuurit: elämäntapaa ja erontekoa. *Nuorisotutkimus* 31:4, 3–19.
- Rannikko, Anni & Liikanen, Veli (2015) Taitavuuden hierarkiat vaihtoehtolajien ohjaussuhteissa. Teoksessa Päivi Harinen, Veli Liikanen, Anni Rannikko & Pasi Torvinen (toim.) *Liikutukseen asti: Vaihtoehtoliikunta, nuoruus ja erottautumisen mieli*. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 303, 81–87.
- Rannikko, Anni (2016) Autenttisuuden ja arvostuksen analogiat: sukupuolen risiteyksiä vaihtoehtoliikunnan moraalisisissa järjestyksissä. Teoksessa Päivi Berg & Marja Kokkonen (toim.) *Urheilun takapuoli: tasa-arvo ja yhdenvertaisuus liikunnassa ja urheilussa*. Nuorisotutkimusseura, 250–274.
- Rannikko, Anni (2018) *Kamppailua kunnioituksesta. Vaihtoehtoliikunnan alakulttuurien moraaliset järjestykset*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura.
- Rannikko, Anni (2018) Lesbohuispausta ja skeittityttöystävyyttä: Liikuntakulttuurin vaihtoehtoiset sukupuolen ja seksuaalisuuden järjestykset. *Sukupuolen tutkimus-Genusforskning* 30(4), 7–20.

- Reeve, Donna (2012) Psycho-emotional disablism – the missing link? In Nick Watson, Alan Roulstone & Carol Thomas (eds) *Routledge Handbook of Disability Studies*. London: Routledge, 78–92.
- Riddell, Sheila & Watson, Nick (2014) Disability, culture and identity: Introduction. In Sheila Riddell & Nick Watson (eds) *Disability, culture & identity*. London: Taylor & Francis, 1–18.
- Rose, Nikolas (2007) *Politics of life itself – Biomedicine, power and subjectivity on the twenty-first century*. London: Princeton University Press.
- Roulstone, Alan & Prideaux, Simon (2012) *Understanding disability policy*. Chicago: University of Chicago Press.
- Ryba, Tatiana V., Aunola, Kaisa, Kalaja Sami, Selänne, Harri, Ronkainen, Noora J. & Nurmi, Jari-Erik (2016) A new perspective on adolescent athletes' transition into upper secondary school. A longitudinal mixed methods study protocol. *Cogent Psychology* 3, 1142–1412
- Saari, Aija & Skantz, Heidi (2017) *Lisääntyikö liike, löytyikö harrastus? Valtti-ohjelman pilottivaiheen raportti*. Helsinki: Suomen vammaisurheilu ja -liikunta VAU ry. Raportteja. <https://www.vammaisurheilu.fi/images/tiedostot/ladattavat-tiedostot/valttiraportti2017-1.pdf>
- Saari, Aija (2015) *Vammaisurheilu ja erityisliikunta seuroissa*. Helsinki: Suomen vammaisurheilu ja -liikunta VAU ry. Raportteja. <https://www.vammaisurheilu.fi/images/tiedostot/ladattavat-tiedostot/vammaisurheilujaerityisliikuntaseuroissa2015-1.pdf>
- Salasuo, Mikko & Koski, Pasi (2010): Miten kilpaurheilu istuu nykynuorten sielunmaisemaan – näkökulma liikuntasuhdetta vahvistaviin ja heikentäviin tekijöihin. *Liikunta & Tiede* 47 (2-3), 4–9.
- Salasuo, Mikko, Piispa, Mikko & Huhta, Helena (2015) *Huippu-urheilijan elämäntyyli: tutkimus urheilijoista 2000-luvun Suomessa*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto.
- Salasuo, Mikko & Poikolainen, Janne (2014) Johdanto – monimuotoinen katukulttuuri. Teoksessa Salasuo, Mikko, Poikolainen, Janne & Komonen, Pauli (toim.) *Katukulttuuri. Nuorisoesiintymiä 2000-luvun Suomessa*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, 9–30.
- Salasuo, Mikko (2000) *Atomisoitunut sukupolvi: pääkaupunkiseudun nuorisokulttuurinen maisema ja nuorisotyön haasteita 2000-luvun alussa*. Helsinki: Helsingin kaupungin tilastokeskus.
- Sandahl, Carrie & Auslander, Philip (2005) *Bodies in commotion. Disability & performance*. Michigan: University of Michigan Press.
- Schatz, J.L. & George, Amber, E. & Nocella II, Anthony, J. (2017) Introduction: The environment, animals, and disability justice within the liberation movement. In Nocella II Anthony J, & George Amber E. & Schatz, J.L. (eds) *The intersectionality of critical animal, disability and environmental studies. Toward eco-ability, justice and liberation*. London: Lexington Books, xix-xxvii.

- Shakespeare, Tom (1996) Disability, identity and difference. In Colin Barnes & Geoff Mercer (eds) *Exploring the divide*. Leeds: The Disability Press, 94–113.
- Shapiro, Deborah R. & Martin, Jeffery J. (2014) The relationships among sport self-perceptions and social well-being in athletes with physical disabilities. *Disability and Health Journal* 7(1), 42–48.
- Shildrick, Marian (2012): Critical disability studies: Re-thinking the age of post-modernity. In Nick Watson, Alan Roulstone & Carol Thomas (eds) *Routledge Handbook of Disability Studies*. London: Routledge, 30–41.
- Silva, Carla Filomena & Howe, P. David (2012) The (in)validity of supercrip representation of paralympian athletes. *Journal of Sport and Social Issues* 36(2), 174.
- Simpson, Murray K. (2014) *Modernity and the appearance of idiocy: Intellectual disability as the regime of truth*. Lampeter: Edwin Mellen.
- Singer, Peter (2010): Speciesism and moral status. In Eva Feder Kittay & Licia Carlson (eds) *Cognitive disability and its challenge to moral philosophy*. London: Wiley-Blackwell, 331–344.
- Skantz, Heidi (2016) Perheiden palaute Valtti-pilotista. Esitelmä VAU ry:n seminaarissa ”Lisääntykö liike? Löytyykö harrastus?” Helsinki 28.11.2016.
- Suoninen, Annikka, Kupari, Pekka & Törmäkangas, Kari (2010) *Nuorten yhteiskunnalliset tiedot, osallistuminen ja asenteet*. Jyväskylän yliopisto: Koulutuksen tutkimuslaitos.
- Takalo, Susanna (2017) *Mikä nuorta liikuttaa? Tutkimus liikuntatottumusten rakentumisesta lapsesta nuoreksi aikuiseksi*. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 315.
- Teittinen, Antti & Vesala, Hannu T. (2015). *Vammaispalveluja tarvinneiden taloudellinen tilanne ja osallistuminen – ATH-tutkimuksen tuloksia*. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen työpapereita 25/2015, s. 25–31. Saatavilla: https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/127100/URN_ISBN_978-952-302-547-9.pdf?sequence=1
- Teittinen, Antti (2015) Vammaisuus ja yksinäisyys. *Ketju-lehti* 6/2015. <http://ketju-lehti.fi/aiheet/tutkimuksessa-tapahtuu/vammaisuus-ja-yksinaisyys/>
- Therborn, Göran (2014) *Eriarvoisuus tappaa*. Tampere: Vastapaino.
- Thomas, Carol (2007) *Sociologies of disability and illness: Contested ideas in disability studies and medical sociology*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Tilastokeskus (2016a) Väestörakenne.
- Tilastokeskus (2016b) Väestön koulutus rakenne.
- Turner, Bryan S. (2001) Outline of a general theory of cultural citizenship. In Nick Stevenson (ed.) *Culture and citizenship*. London: Sage, 11–32.
- Tuuva-Hongisto, Sari, Pöysä, Ville & Armila, Päivi (2016) *Syrjäkylänuoret – unohdetut kuntalaiset?* Helsinki: Kunnallisan Kehittämissäätöön tutkimuksia.
- Tyler, Imogen (2013): *Revolting Subjects. Social abjection and resistance in neoliberal Britain*. London: Zed Books.

- Vehkakoski, Tanja (2006) *Leimattu lapsuus? Vammaisuuden rakentuminen ammatti-ihmisten puheessa ja tekstissä*. Jyväskylä Studies of Education, Psychology and Social Research. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Wheaton, Belinda (2004) Introduction. Mapping the lifestyle sport-scape. In Belinda Wheaton (ed.) *Understanding lifestyle sports. Consumption, identity and difference*. London: Routledge, 1–28.
- Willis, Paul (1984) *Koulunpenkiltä palkkatyöhön*. Tampere: Vastapaino.
- Wilson, Noela C. & Khoo, Selina (2013) Benefits and barriers to sports participation for athletes with disabilities: the case of Malaysia. *Disability & Society* 28(8), 1132–1145.

Muut lähteet

Leo-Pekka Tähti Ylen haastattelussa 12.1.2016. <https://yle.fi/urheilu/3-8544639>.
YLE Puhe 8.5.2017: Tulkinnan filosofiaa.

LIITTEET

LIITE 1

Kysely liikintaharrastuksista nuorille

LIITTEET 2-4

Teemahaastattelurungot

Kysely liikintaharrastuksista nuorille

1. Kuinka vanha olet?

Ikäsi vuosina:

2. Miten yleensä harrastat liikuntaa?

Voit valita monta vaihtoehtoa.

En harrasta liikuntaa

Harrastan liikuntaa yksin

Harrastan liikuntaa muiden kanssa

Harrastan yksilölajia urheiluseurassa

Harrastan joukkuelajia urheiluseurassa

Harrastan kuntoilua, jossa on ohjaaja

3. Mitä liikuntalajia harrastat tällä hetkellä? Mitä liikuntalajia haluaisit harrastaa, jos voisit valita vapaasti?

Voit valita monta vaihtoehtoa. Kerro lajeista tarkemmin seuraavissa kysymyksissä.

	Harrastan tällä hetkellä	Haluaisin harrastaa
Kestävyyslajeja (esimerkiksi juoksua, pyöräilyä, hiihtoa, patikointia, melontaa tai uintia)	☐	☐
Palloilulajeja (esimerkiksi jalkapalloa, jääkiekkoa, tennistä, maalipalloa tai pyörätuolirugbyä)	☐	☐
Taitolajeja (esimerkiksi tanssia, voimistelua, ratsastusta, ammuntaa tai sirkusta)	☐	☐

Voimalajeja
(esimerkiksi kuntosaliharjoittelua, painonnostoa tai kehonrakennusta)

Kamppailulajeja
(esimerkiksi karatea, judoa, potkunyrkkeilyä, painia tai nyrkkeilyä)

Nuorisolajeja
(esimerkiksi skeittausta, scoottausta, roller derbyä tai parkouria)

Hyötyliikuntaa
(esimerkiksi kävelyä tai pyöräilyä auton sijasta, lumen luontia, pihatöitä)

Muita lajeja

4. Mitä liikuntalajeja harrastat?

Kerro omin sanoin.

5. Mitä liikuntalajeja haluaisit harrastaa, jos voisit valita vapaasti?

Kerro omin sanoin.

6. Mitkä asiat vaikuttavat siihen, että harrastat näitä liikuntalajeja?

Voit valita monta vaihtoehtoa.

Koulu tai opettajat

Kaverit

Esikuvat, tunnetut urheilijat

- Laji on hyväksi terveydelleni
- Lajin harrastaminen maksaa sopivasti
- Olen kiinnostunut lajista
- Laji sopii minulle hyvin
- Laji on osa kuntoutustani
- Minulla on lajissa avustaja
- Kävin kokeilemassa lajia ja ihastuin siihen
- Muut harrastukset vaikuttavat
- Jokin muu asia, mikä?

7. Kuinka usein harrastat liikuntaa?

- Harrastan liikuntaa joka päivä
- Harrastan liikuntaa useita kertoja viikossa
- Harrastan liikuntaa kerran viikossa
- Harrastan liikuntaa ainakin kerran kuukaudessa
- En harrasta liikuntaa ollenkaan tai todella vähän

8. Oletko jäsenenä jossakin liikuntaan liittyvässä seurassa, yhdistyksessä tai järjestössä?

- Kyllä
- En

9. Mitkä seuraavista asioista rajoittavat mahdollisuuksiasi harjoittaa liikuntaa?

Voit valita monta vaihtoehtoa.

- Minulle ei ole sopivia liikuntatiloja tai paikkoja
- Minulla ei ole sopivia varusteita tai apuvälineitä
- Olen yksinäinen
- Lähellä ei ole sopivia ryhmiä tai urheiluseuroja
- Minulla ei ole valmentajaa, ohjaajaa tai avustajaa opastamassa minua
- Kohtaan ennakkoluuloja ja syrjintää
- Liikunnan harrastaminen on liian raskasta tai vaarallista
- Liikunnan harrastaminen vaatii liikaa aikaa
- Liikunnan harrastaminen vaatii liikaa rahaa
- Minulla ei ole kuljetusta harrastukseen
- Perhe ja läheiset eivät kannusta minua harrastamaan liikuntaa
- Muu syy, mikä?

10. Tarvitsetko liikunnan harrastamiseen avustajaa?

- Kyllä
- Joskus
- En

11. Tarvitsetko liikunnan harrastamiseen apuvälineitä?

- Kyllä
- Joskus
- En

12. Millaisia tavoitteita sinulla on liikuntaharrastuksessasi?

Voit valita monta vaihtoehtoa.

Haluan menestyä kilpailuissa

Haluan kehittyä liikkujana

Haluan parantaa kuntoani

Haluan vaikuttaa ulkonäkööni

Haluan tutustua ihmisiin

Haluan pitää hauskaa

Haluan kokea uusia elämyksiä

Haluan parantaa mielialaani

Minulla ei ole erityisiä tavoitteita

Jokin muu tavoite, mikä?

13. Kuinka usein käyt liikuntatapahtumissa muilla paikkakunnilla tai ulkomailla?

Joka viikko

Noin kerran kuukaudessa

Useita kertoja vuodessa

Kerran vuodessa

En koskaan tai hyvin harvoin

14. Mitä mieltä olet seuraavista väittämistä?

Lue väitteet huolellisesti ja valitse yksi vaihtoehto jokaisen väittämän kohdalla.

eri mieltä ei samaa eikä eri mieltä samaa mieltä

Arvostan himoliikkuja

Jatkuva puhe liikunnasta ärsyttää minua

Hyvä olo on tärkeämpi asia kuin hyvä kunto

Tykkään seurata urheilua televisiosta tai katsomosta

Useimmat urheilulajit ovat liian kilpailuhenkisiä minulle

Liikunta on elämäni tärkein asia

15. Mitä mieltä olet seuraavista väittämistä?

Lue väitteet huolellisesti ja valitse yksi vaihtoehto jokaisen väittämän kohdalla.

eri
mieltä

ei samaa eikä eri
mieltä

samaa
mieltä

Minulla on kavereita, joita olen saanut liikuntaharrastuksessa

Minulla on esikuvia (tunnettuja urheilijoita), joista otan mallia

Vammaiset nuoret otetaan liikuntaryhmissä hyvin vastaan

En ole yksinäinen, kun harrastan liikuntaa

Liikunnassa taitavimmat päättävät, mitä yhdessä tehdään

Liikuntaryhmissä on yleensä johtaja tai johtajia

Vammaisliikunnan pitäisi näkyä entistä enemmän televisiossa ja lehdissä

16. Mitä mieltä olet seuraavista väittämistä?

Lue väitteet huolellisesti ja valitse yksi vastausvaihtoehto jokaisen väittämän kohdalla.

eri
mieltä

ei samaa eikä eri
mieltä

samaa
mieltä

Liikunnan harrastaminen vaatii lihasvoimaa

Liikunnan harrastaminen vaatii tahdonvoimaa

Liikunnan harrastaminen vaatii kekseliäisyyttä

Joudun tinkimään muista asioistani, jos harrastan liikuntaa liikuntaa

Jokainen voi löytää itselleen sopivan liikuntamuodon

17. Mikä on sukupuolesi?

Nainen / tyttö

Mies / poika

Muu / En halua määritellä

18. Onko sinulla jokin vamma?

Kyllä, kuvaile tarkemmin jos

haluat:

Ei

19. Missä kunnassa asut tällä hetkellä?

20. Mikä seuraavista kuvaa parhaiten omaa asuinpaikkaasi?

Asun ison kaupungin keskustassa

Asun ison kaupungin lähiössä tai laita-alueella

Asun pienessä kaupungissa

Asun pienen kunnan taajamassa

Asun maaseudulla

21. Mitkä seuraavista tutkinnoista olet suorittanut?

Voit valita useamman.

Peruskoulun

Valmentavan koulutuksen

Ylioppilastutkinnon

Ammatillisen perustutkinnon

Opistotason tutkinnon

Ammattikorkeakoulututkinnon

Yliopistotutkinnon

En mitään mainituista

22. Oletko pääasiallisesti...

Koululainen tai opiskelija

Työssä

Yrittäjä

Työtön

Jokin muu, mikä?

23. Oletko syntynyt Suomessa?

Kyllä

En, missä maassa?

24. Mikä on vanhempiesi koulutustaso?

Valitse korkein.

Peruskoulu tai kansakoulu

- Ylioppilastutkinto tai ammatillinen tutkinto
- Opistotutkinto
- Korkeakoulututkinto
- Ei tutkintoa
- En osaa sanoa

25. Keiden kanssa asut?

Valitse parhaiten soveltuva vaihtoehto.

- Asun yksin
- Asun kotona vanhempieni kanssa
- Asun puolison tai kumppanin kanssa
- Asun puolison tai kumppanin kanssa ja meillä on lapsia
- Asun yksinhuoltajana lapsieni kanssa
- Asun palveluasunnossa
- Asun yhteisessä asunnossa kaverin kanssa
- Muu vaihtoehto

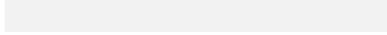
26. Kuinka paljon rahaa perheelläsi on mielestäsi käytettävissä?

- Paljon rahaa
- Ei paljon, mutta riittävästi rahaa
- Liian vähän rahaa
- En osaa sanoa

27. Mitä mieltä olit tästä kyselystä? Voit antaa palautetta:

(Sivu 0 / 6)

LIITE 2

Teemahaastattelurunko

Vammaisten nuorten asema liikunnallisissa nuorisokulttuureissa Susan Eriksson ja Pasi Torvinen

Haastattelukysymyksiä (patteri 1)

Kuinka kauan olet harrastanut tätä lajia?

Kuinka paljon käytät siihen aikaa viikossa?

Oletko itse saanut valita lajisi, ketkä muut ihmiset vaikuttivat lajin valintaan? miten vanhempasi ovat suhtautuneet harrastukseesi?

Millaisia harrastustovereita sinulla on?

Onko näiden tovereiden kanssa mukavaa harrastaa?

Oletko näiden tovereiden kanssa muuten yhdessä vapaa-aikoinasi?

Haastattelukysymyksiä (patteri 2)

Miten hakeuduit juuri tällaisen urheiluharrastuksen pariin?

Kuinka kauan olet harrastanut lajia?

Kuinka paljon ystävillä on ollut merkitystä harrastuksen valinnassa ja sen parissa viihtymisessä?

Olet saanut täällä uusia ystäviä? Millaisia ihmisiä he ovat?

Kuinka paljon harrastusyhteisöllä on merkitystä sille, että harrastat tätä lajia?

Kuinka paljon harrastuskulttuurilla on merkitystä sille, että harrastat juuri tätä lajia?

Harrastatko muuta urheilua? Kuinka paljon? Onko urheilu sinulle elämäntapa, mikä merkitys elämäkokonaisuudessa?

Kuinka kilpailullista lajin harrastaminen on ja onko sillä merkitystä ollut harrastuksen valinnassa? Miten se vaikuttaa viihtymiseesi sen parissa?

Pelaatko/harrastatko vammattomien kanssa ja millaista se on ollut?

Onko vammaisuudella tai vammattomuudella merkitystä tämän harrastuksen kohdalla?

VALKKU

Lajiharrastajien haastattelujen teemarunko

Kevät 2016

Haastattelurungossa on 4 teemaa, ammattiurheilijoille 5.

Taustatiedot

- Ikä
- Sukupuoli
- Koulutus
- Asuinpaikka
- Työmarkkina-asema

1 Yksilölliset ja yhteisölliset merkitykset

- Mistä lajissasi on kyse? Mitä laji x on?
- Miksi harrastat juuri tätä lajia? Mikä lajista tekee erityistä ja kiehtovaa?
- Kuinka kauan olet harrastanut lajia?
- Kuinka olet päätenyt harrastamaan lajia? Kuinka aloitit? Mistä sait tietoa Jippo Vutiksesta?
- Kerrotko teidän joukkueesta: Kenelle Jippo Vutis on tarkoitettu?
- Pelaatko jalkapalloa myös jossain muualla?
- Kuinka iso osa elämäsi laji on?
 - Apukymyksiä: Onko se enemmän kuin harrastus? Merkitys konkreettisesti (rahana, käytettynä aikana yms.)? Mistä olisit valmis luopumaan / olet luopunut lajin takia?
- Haluatko kehittyä lajissa? Miten? Miksi? Onko tärkeää olla taitava? Haluaisitko, että pelaisitte toisia joukkueita vastaan?
- Kuinka paljon harrastat lajia? Intensiteetti: kuinka usein, kuinka kauan, käytkö kaikissa treeneissä? Riittävätkö yhdet treenit viikossa?
- Onko lajin harrastaminen kallista?
- Missä harrastat lajia? Miksi juuri siellä?
- Millaiset puitteet laji vaatii? Mitkä paikat ovat mahdottomia?
- Mitä muuta harrastat?
- Mitä liikunta merkitsee sinulle arjessasi?

2 Sovellutukset

- Kertoisitko omin sanoin vammastasi (sekä kilpailuluokastasi)?
- Onko vammasi vaikuttanut lajisi valintaan?
- Oletko joutunut muokkaamaan itseäsi, jotta sovellut tiettyyn vammaluokkaan?

- Millaisia erilaisia teknisiä sovellutuksia tai apuvälineitä sinun on täytynyt hankkia tai kehittää, jotta harrastaminen on tullut mahdolliseksi? Mistä välineet on hankittu?
- Onko välineiden hankkiminen helppoa? Voiko puutteellinen tieto välineistä ja harrastusmahdollisuuksista rajoittaa harrastajien hakeutumista lajin pariin?
- Millaisena koet oman lajisi suhteen ei-sovellettuun versioon? Miten lajit poikkeavat toisistaan? (Onko lajeista edes järkevää puhua samoina lajeina?)
- Koetko lajin harrastamisen haasteellisempänä kuin ei-sovelletun version lajista?

3 Vuorovaikutusmaailmat ja niiden tilaan asettuminen

- Kenen kanssa harrastat lajia?
 - Yksin vai yhdessä? Saman vammaluokan, eri vammaluokan vai vammattomien/ ei-parapuolen kanssa? Valmentajan kanssa?
- Kuka järjestää liikunta- tai urheiluvuoron?
- Onko toiminnalla ohjaaja?
- Onko treeneissä ollut mukana avustajia, oletko käyttänyt avustajaa?
- Onko sinulla mahdollisuus harrastaa mielestäsi tarpeeksi? Miksi ei?
- Haluaisitko harrastaa jotakin toista lajia mutta se ei ole mahdollista? Mitä lajia? Miksi se ei ole mahdollista?
- Teettekö yhdessä jotain muuta kuin treenaatte? Mitä? Miten usein? Missä?
- Tunnetko ulkomaalaisia lajiharrastajia? Miten usein kommunikoitte?
- Käytkö ulkomailla lajiisi liittyen? Kuinka usein, miksi, mitä? Missä on parhaat paikat?
- Käytätkö lajiisi liittyviä verkkofoorumeita tai vastaavia? Mitä teet verkossa?
- Seuraatko jalkapalloa penkkiurheiluna?
- Mistä saat tietoa lajista, varusteita yms.?

4 Lajin sosiaaliset järjestykset

- Mitä keskeisiä periaatteita lajiin liittyy? Mistä ne tulevat?
- Onko lajin harrastajaporukkaan helppo tulla mukaan?
- Voiko kuka vaan harrastaa lajiasi? Kuka ei voi?
- Millainen mielestäsi on lajiyhteisöjen suhde erilaisiin vähemmistöihin?
 - Eli: miten mielestäsi suhtaudutaan erilaisiin vähemmistöihin? Miten toteutuu käytännössä?
- Mistä tunnistaa lajin harrastajan? Onko olemassa wannabe-lajiharrastajia? Keitä nämä ovat? Millaisia ovat "oikeat harrastajat"?
- Oletko kohdannut syrjintää tai epäasiallista kohtelua harrastaessasi liikuntaa tai urheilua? Miten ja millaisissa tilanteissa se on ilmennyt?
- Koetko voivasi harrastaa kenen kanssa tahansa?
- Koetko voivasi harrastaa missä tahansa lajille tarkoitettussa paikassa?
- Ketkä ovat idoleistasi? Miksi?

- Mikä asiat vaikeuttavat treeneissä käymistä?

Ammattilaisuus (tämä vain ammattiurheilijoille)

- Kuinka päädyit ammattilaiseksi? (kerro omin sanoin) / Kerro tiestäsi ammattilaiseksi.
- Kun aloitit harrastamisen, oliko tavoitteenasi alusta asti päästä huipulle?
- Harrastitko laajalti eri urheilulajeja ja sittemmin päälajisi valikoitui useiden lajien joukosta? (siis urheilutausta vai ei urheilutaustaa)
- Mikä motivoi ammattilaiseksi ryhtymisessä?
 - Esim. perheen odotukset, halu olla paras, halu voittaa, jonkinlainen tunnustus kaveripiiriltä tai muilta ihmisiltä
- Millaisena koet perheesi merkityksen menestymisellesi? Entä sinua järjestöjen? Lajiliittojen? Paraolympiakomitean?
- Oletko harrastanut lajia useammilla tasoilla vai oletko siirtynyt suoraan kilpailemaan maailmanmestaruustasolla?
- Kuinka kauan sinulta vei edetä lajin harrastamisesta maailmanmestaruustasolle (tai tasolle millä kilpailee)
- Kuka rahoitti aloitusvaiheessa harrastamisen aloittamista?
- Kuka rahoittaa tällä hetkellä? Olisiko mahdollista ilman sponsoreita?
- Pystytkö elättämään itsesi urheilulla?
- Koetko, että ammattilaisuuttasi arvostetaan? Milloin olet huomannut arvostuksen alkaneen?
- Koetko, että saavutuksesi ja arvostuksesi ovat yhteneväisessä suhteessa?
- Kilpailenko päälajisi lisäksi muissa lajeissa? Kuinka näissä lajeissa kilpailun yhteensovittaminen onnistuu?

Lopetus: Millaisen näet lajin tulevaisuuden? Näetkö itsesi harrastamassa lajia vielä 10 vuoden päästä?

Kysymyksiä ohjaajille

Harrastamisen organisoituminen

- Kuka koordinoi?
- Kuka tiedottaa? Mistä tietoa?
- Miten toiminnan pariin hakeudutaan?
- Kuka maksaa valmentajan palkan? Entä tilat ym. kulut?
- Millaiset puitteet laji vaatii? Mitkä paikat ovat mahdottomia?

Harrastajat

- Minkä ikäisiä urheilijat ovat?
- Miten sitoutuneita osallistujat ovat? Käyvätkö kaikki kaikissa treeneissä?
- Mitä osallistuminen toimintaan vaatii vammaiselta nuorelta? Taidot? Ikä? Treenimaksu? Lisenssimaksu?
- Tekeekö porukka harrastuksen ulkopuolella asioita yhdessä?

Mitä soveltaminen tarkoittaa ko. lajin kohdalla?

- Oletko joutunut kehittämään itse jotakin sovelluksia, jotta toiminta on saatu onnistumaan?
- Millaisia vammoja urheilijoilla on? Harjoittelevatko he vammattomien kanssa?
- Oletko saanut jonkinlaisen koulutuksen tai muita ohjeita soveltavan liikunnan valmentamiselle tai ohjaamiselle?
- Mitä soveltavan liikunnan valmentajan tulee ottaa huomioon valmentaessaan?
- Minkälaisia tavoitteita ohjaaja asettaa toiminnalle? Miten ne täyttyvät?
- Mikä merkitys kilpailuihin osallistumisella on lajissa?

Tulevaisuus

- Onko harrastajamäärissä tapahtunut muutosta? Jos, niin mistä muutos johtuu?
- Mitä vielä pitäisi tehdä, jotta lajin harrastaminen olisi mahdollista useammalle? Mikä estää harrastamisen?
- Millaisena näet lajin tulevaisuuden?

Tämä kirja kokoaa yhteen VALKKU-tutkimushankkeen antia viiden yhteiskuntatieteilijän voimin. VALKKU-hanke on opetus- ja kulttuuriministeriön vuosina 2015-2018 rahoittama hanke ”Skeittaukseen ei tarvita jalkoja vaan kavereita - vammaisten nuorten asema liikunnallisissa nuorisokulttuureissa”.

Aihepiiristä ei ole tähän mennessä ollut paljonkaan tutkimustietoa suomalaisessa nuoriso-, vammais- tai liikuntatutkimuksessa. Vammaisten lasten ja nuorten vapaa-aika on ollut tutkimuksen piirissä aliarvostettua myös kansainvälisesti. Tämä kirja on kentällä tärkeä avaus. Se tuo tutkimustietoa nuorten vammaisten henkilöiden elämäntodellisuuksista ja niitä tukevista mutta myös hankaloittavista yhteiskuntarakenteista.

Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 346
ISBN 978-951-790-459-9 | ISSN 0357-2498 (painettu)
ISBN 978-951-790-458-2 | ISSN 2342-4788 (PDF)

LIKES-tutkimuskeskus
Rautpohjankatu 8, 40700 Jyväskylä
www.likes.fi